Årbok

om menneskerettigheter i Norge 2005

Norsk senter for menneskerettigheter

UNIVERSITETET
I OSLO

Norsk senter for menneskerettigheter

INNHOLD

FORORD

En årbok om menneskerettigheter i Norge

Denne publikasjonen gir en redegjørelse for menneskerettighetenes stilling i Norge i 2005. Den er utarbeidet av Norsk senter for menneskerettigheter (SMR). Årboken kommer i år ut for annen gang.

SMR er i første rekke en forsknings- og utdanningsenhet ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Men vi er også Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter. Regjeringen besluttet i 2001 å gi SMR status som nasjonal institusjon for menneskerettigheter (beslutningen er tatt inn bakerst i årboken). Dette var et resultat av Norges oppfølging av FNs generalforsamlings vedtak fra 1993 om at alle FNs medlemsstater skal ha en nasjonal institusjon for menneskerettigheter, som har et særlig ansvar for å overvåke menneskerettighetenes stilling i landet. Arbeidet med Årboken er en viktig del av SMRs virksomhet som nasjonal institusjon for menneskerettigheter.

Årboken er en samlet og uavhengig redegjørelse for menneskerettighetenes stilling i Norge i 2005. Også andre aktører på menneskerettighetsfeltet kartlegger regelmessig menneskerettighetssituasjonen innenfor sine respektive områder. Internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner som Amnesty International og Human Rights Watch overvåker menneskerettighetssituasjonen i mange land på årlig basis – også forholdene i Norge. Enkelte staters utenriksdepartement utarbeider også regelmessige beskrivelser av menneskerettighetsforholdene i verdens stater, herunder Norge. Den norske regjeringen har i noen år utarbeidet en omfattende årsrapport om menneskerettighetene i Norge. En slik rapport foreligger også for 2005. Alle disse initiativene er viktige. Det er bare gjennom regelmessig og nitid overvåkning at en kan

evaluere myndighetenes oppfyllelse av sine menneskerettslige forpliktelser.

I *Årbok om menneskerettighetene i Norge 2005* gir SMR et overblikk over menneskerettighetenes gjennomslagskraft i det norske samfunnet.

Hva sier årboken om menneskerettighetene i Norge i 2005?

Oversikten som presenteres i årboken, viser at menneskerettighetene spiller en stor rolle i det norske samfunnet. Storting, regjering og domstoler må forholde seg til de internasjonale menneskerettighetsforpliktelser Norge er bundet av, og til nye forpliktelser som tiltres. Dette krever at de tre statsmaktene må holde seg orientert i forhold til internasjonale menneskerettigheter. Dette førte i 2005 blant annet til at Stortinget og regjeringen Bondevik kom med sine synspunkter på de internasjonale menneskerettighetens plass i norsk lovgivning gjennom St. meld. nr. 17 (2004–2005) *Makt og demokrati*. Synspunktene om at rettsliggjøring begrenser Stortingets handlefrihet, skapte debatt og viste at det ikke er full enighet om hvor langt Norge skal strekke seg i forhold til fremtidige menneskerettslige forpliktelser. Denne orienteringen opp mot menneskerettighetsforpliktelsene Norge har påtatt seg, stiller nok størst krav til domstolene, som nasjonalt er siste instans for hvordan menneskerettighetsforpliktelsene tolkes i Norge. Internasjonale menneskerettigheter i Norge overvåkes imidlertid også av andre aktører, slik som ulike ombud, klageordninger, media og frivillige organisasjoner, som hver dag har menneskerettigheter på sin dagsorden. Gjennom internasjonal overvåkning påvirker også internasjonale domstoler og komiteer menneskerettighetenes stilling i Norge.

Årboken gir et uttrykk for hvilke forhold som ble ansett for å være menneskerettslig relevante i 2005. I løpet av året ble mange tiltak iverksatt med sikte på å bedre menneskerettighetsvernet i Norge. Dette kom særlig til syne gjennom det nye og bedrede diskrimineringsvernet, som blant annet har fått sitt uttrykk i den nye diskrimineringsloven og endringene i likestillingsloven. Gjennom disse ble to viktige konvensjoner gjort til en del av det norske rettssystemet: FNs rasediskri-

mineringskonvensjon og FNs kvinnediskrimineringskonvensjon. Det ble også opprettet en ny nemnd og et ombud som skal sørge for at lovene og forpliktelsene overholdes. Det ble debatt omkring valget om å ikke ta inn konvensjonene i menneskerettsloven, som i hvert fall formelt sett ville gitt de to konvensjonene et styrket rettslig vern i norsk rett. Hva de internasjonale overvåkningsorganene synes om dette, gjenstår å se.

To andre menneskerettslige områder er i stor utvikling: samenes og urfolks rettighetsvern og funksjonshemmedes rettighetsvern. Dette gjenspeiles også i det internasjonale arbeidet som pågår for å utvikle nye regelsett som skal ivareta interessene til disse to gruppene.

Årboken viser at norske myndigheter ikke alltid handler i samsvar med de internasjonale menneskerettslige kravene. Dette viser seg både på nasjonalt og internasjonalt nivå. På nasjonalt nivå kommer det til syne gjennom rettssaker hvor domstolene kommer frem til at Norges menneskerettighetsforpliktelser ikke er overholdt. Samfunnsdebatten viser også at det kan være uenighet om hvordan ulike menneskerettigheter skal avveies mot hverandre, og hvordan norske myndigheter bør opptre i forhold til sine forpliktelser. Dette kom i 2005 særlig til uttrykk gjennom debatten rundt den nye lovgivningen i straffeprosessloven, som gir adgang til romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet. Personvernet er en utsatt rettighet i møtet med offentlige myndigheters forsøk på å bekjempe terrorisme og organisert kriminalitet.

Internasjonalt ble Norge i 2005 bl.a. kritisert av FNs rasediskrimineringskomité. Komiteen mente at de rasistiske ytringer som hadde blitt fremsatt av en nynazist, ikke kunne være vernet av ytringsfriheten, slik som Norges Høyesterett tidligere hadde kommet frem til. Komiteen ba Norge om å gjennomføre tiltak som sikrer at tilsvarende uttalelser ikke lenger beskyttes av ytringsfriheten etter norsk rett.

Slike internasjonale synspunkter, og andre uttalelser fra internasjonale overvåkningsorganer, viser tydelig at alle sekto-

rer som arbeider under et menneskerettslig rammeverk, må orientere seg etter og tilpasse sin praksis til dette. Med så mange sektorer som berører menneskerettslige forpliktelser i sitt daglige virke, er det klart at det norske samfunnet stadig har et behov for å styrke sin menneskerettslige kompetanse. Slik vil det være i mange år fremover.

Årboken har vært et kollektivt løft for SMR. Førsteamanuensis Marius Emberland har vært prosjektleder. Juridisk rådgiver Jannicke Naustdal har utført grunnarbeidet med innsamling og systematisering av materialet som er gjengitt i årboken. Informasjonsleder Christian Boe Astrup har hatt det tekniske produksjonsansvaret. I tillegg har flere fagpersoner ved SMR kommet med innspill i arbeidet. SMR retter også en takk til en rekke personer i den offentlige sektor og frivillige organisasjoner som har kommet med nyttige innspill og grunnlagsinformasjon til arbeidet med årboken.

Oslo, 1. februar 2006
Geir Ulfstein
Direktør, Norsk senter for menneskerettigheter

INNLEDNING

Valg av systematikk

Årboken beskriver menneskerettighetenes stilling i Norge i 2005, hvor de enkelte forhold er ordnet i henhold til ulike rettigheter i de menneskerettighetskonvensjoner som må anses for å være mest sentrale i det norske samfunnet. Rettighetene som omtales, er delt inn i tre hovedgrupper.

I den første delen av årboken behandles menneskerettighetssituasjonen i Norge i foregående år innenfor området til de sivile og politiske rettigheter. Deretter behandles menneskerettighetsutviklingen i Norge knyttet til de rettigheter som omtales som økonomiske, sosiale og kulturelle. Den tredje delen av årboken omhandler utviklingen for utsatte grupper og deres rettighetsvern. Dette gjelder blant annet prinsippet om ikke-diskriminering og likhetsgrunnsetningen.

Denne systematikken er praktisk begrunnet. Det er imidlertid ingen helt klare grenser mellom de tre gruppene av rettigheter, og ofte vil det være en smakssak hvor en ønsker å plassere en rettighet eller et problem som faller inn under en rettighet. Dette er imidlertid ikke et svakhetspunkt ved menneskerettighetene. De supplerer hverandre i et gjensidig avhengighetsforhold, noe som er et grunnleggende trekk ved disse rettighetene.

Kilder

Årboken gir ingen fullstendig presentasjon av menneskerettighetssituasjonen i Norge i 2005. En slik redegjørelse ville kreve enorme ressurser for å kunne skaffe til veie tilstrekkelig informasjon. Dessuten vil det alltid være en viss uenighet om hva menneskerettigheter er, og hvilke forhold som har aspekter av menneskerettigheter i seg.

Denne redegjørelsen for menneskerettighetssituasjonen i Norge for 2005 foretas derfor innenfor visse rammer. Dette gjelder både selve innholdet i menneskerettighetsbegrepet og de kilder en ønsker å hente informasjon fra.

SMRs virksomhet bygger på de internasjonalt vedtatte menneskerettighetsnormer – menneskerettighetskonvensjonene. Ved utarbeidelsen av årboken har det derfor vært naturlig å ta utgangspunkt i disse. Den norske grunnloven regulerer også visse menneskerettighetsnormer. Grunnloven er vår høyeste rettskilde og står over all annen lovgivning. Derfor danner dens menneskerettighetsnormer også et utgangspunkt for arbeidet med årboken.

Årboken baserer seg i utgangspunktet på etterprøvbare kilder. Det er et begrenset antall kilder som er brukt for å finne frem til utviklingen i menneskerettighetssituasjonen i Norge i 2005. Likevel er det et omfattende materiale. Årboken baserer seg på følgende kilder:

- **Ny lovgivning:** En vesentlig del av norske myndigheters gjennomføring av menneskerettighetsforpliktelser skjer gjennom ny lovgivning. En kartlegging av nye lovinitiativer er vesentlig for årboken. Årboken har hentet informasjon fra forslag til ny lovgivning fremsatt av storting eller regjering, og fra lovgivning som er endelig vedtatt av Stortinget. I 2005 var det flere lover av stor betydning for menneskerettighetenes stilling i Norge som ble vedtatt. Blant disse var blant annet lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke, den nye anti-diskrimineringslovgivningen gjennom den nye diskrimineringsloven og endringene i likestillingsloven og lov om endring i opplæringsloven, som gjorde endringer i KRL-faget.

- **Nye traktatforpliktelser:** Det skjer en kontinuerlig utvikling på det internasjonale plan. Nye menneskerettighetsforpliktelser skapes og vedtas innenfor rammene av internasjonale organisasjoner som FN og Europarådet. Norske myndigheters aksept av nye internasjonale forpliktelser vil også på sikt få betydning for menneskerettighetssituasjonen i Norge. Årboken gir derfor en oversikt over eventuelle nye

menneskerettighetsforpliktelser i form av traktater Norge har sluttet seg til i 2005.

- **Domstolspraksis:** Myndighetenes oppfølging av menneskerettighetene kan også vurderes opp mot hvordan norske domstoler forholder seg til menneskerettslige normer når de tar stilling til tvister mellom privatpersoner og offentlige myndigheter. Avgjørelsene illustrerer ofte menneskerettighetenes gjennomslagskraft. Dessuten er rettsavgjørelser ofte et uttrykk for en av statsmaktenes syn på menneskerettighetene. Årboken bygger derfor på den informasjon som kan innhentes om rettsavgjørelser i 2005 fra Høyesterett, Høyesteretts kjæremålsutvalg og de ulike lagmannsrettene, der internasjonale menneskerettighetsstandarder har blitt påberopt og/eller anvendt.

- **Uttalelser fra Sivilombudsmannen:** Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen) er gitt et særskilt mandat til å vurdere menneskerettighetsaspekter ved forvaltningens praksis. Sivilombudsmannens uttalelser blir generelt tillagt stor vekt av myndighetene i senere saker. Derfor bygger årboken også på praksis fra Sivilombudsmannen der internasjonale menneskerettighetsnormer eller grunnlovens rettighetsbestemmelser er behandlet.

- **Praksis fra andre statlige ombud og klageorganer:** I Norge har vi flere ulike ombuds- og klageordninger. Enkelte av disse har relativt ofte befatning med forhold knyttet til hvordan menneskerettighetene håndheves av forvaltningen. Dette gjelder i første rekke Barneombudet, det tidligere Likestillingsombudet og Klagenemnda for likestilling. Årboken bygger derfor også på informasjon innhentet i forbindelse med saker behandlet av disse organene.

- **Norges rapporter til internasjonale komiteer:** Flere av menneskerettighetskonvensjonene pålegger den norske regjeringen å sende inn jevnlige rapporter til konvensjonenes egne overvåkningsorganer om hvordan Norge selv ser på situasjonen for menneskerettighetene under de ulike konvensjonene. Statsrapportene gir omfattende informasjon om hvor og hvordan konvensjonsforpliktelsene utfordrer myndighetenes egen virksomhet.

Norge har rapporteringsplikt under følgende konvensjoner:

- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SPR);
- FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSKR);
- FNs torturkonvensjon (TK);
- FNs kvinnediskrimineringskonvensjon (KDK);
- FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK);
- FNs konvensjon om barnets rettigheter (BK);
- FNs barnekonvensjons tilleggsprotokoll om salg av barn;
- FNs barnekonvensjons tilleggskonvensjon om barn i væpnet konflikt;
- Den europeiske sosialpakt;
- ILO-konvensjon nr. 29 om tvangsarbeid;
- ILO-konvensjon nr. 87 om foreningsfrihet og vern av organisasjonsretten;
- ILO-konvensjon nr. 98 om retten til å organisere seg til å føre kollektive forhandlinger;
- ILO-konvensjon nr. 100 om lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere for arbeid av lik verdi;
- ILO-konvensjon nr. 105 om avskaffelse av tvangsarbeid;
- ILO-konvensjon nr. 111 om diskriminering i sysselsetting og yrke;
- ILO-konvensjon nr. 138 om minstealder for adgang til sysselsetting;
- ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkning og stammefolk;
- ILO-konvensjon nr. 182 om forbud mot og umiddelbare tiltak for å avskaffe de verste former for barnearbeid.

Årbokens behandling av statsrapportene er begrenset til en gjennomgang av Norges rapporter innlevert i 2005, samt svar på tidligere kritikk i 2005 og anbefalingene komiteene har kommet med i løpet av 2005. I løpet av 2005 leverte norske myndigheter blant annet sin tredje periodiske rapport under FNs konvensjon om barnets rettigheter, sin tredje periodiske rapport under FNs barnekonvensjons valgfrie tilleggsprotokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi og sin 17./18. rapport under FNs rasediskrimineringskonvensjon artikkel 9.

Internasjonale tilsynsorganers anbefalinger:

De aller fleste internasjonale menneskerettighetskonvensjonene etablerer egne internasjonale organer – komiteer – som påser at den enkelte stat etterlever de forpliktelser de har etter konvensjonene de har ratifisert. En form for oppfølging i denne sammenheng er at statenes regjeringer forplikter seg til å sende inn jevnlige rapporter – egenbeskrivelser – av hvorvidt de selv anser konvensjonens rettigheter for å være oppfylt. På bakgrunn av disse rapportene, samt supplerende materiale som «skyggerapporter» utarbeidet av frivillige organisasjoner og høringer med ulike representanter fra regjeringen, avgir tilsynsorganene rapporter (gjerne kalt «concluding observations») for det enkelte land. Av disse rapportene fremgår komiteens egne synspunkter på den nasjonale oppfyllelsen av de menneskerettslige forpliktelsene som følger av konvensjonen. Komiteene gir også anbefalinger om hvilke skritt regjeringen bør ta for ytterligere å sikre håndhevelse av de menneskerettighetsforpliktelser som følger av den aktuelle konvensjon.

Årboken bygger på den informasjon som finnes i anbefalinger og egne rapporter fra FNs menneskerettighetskomité, FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, FNs torturkomité, FNs kvinnekomité, FNs rasediskrimineringskomité, FNs barnekomité, Europarådets torturkomité, Den europeiske komité for sosiale rettigheter, Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse og ILOs overvåkningsorganer.

I 2005 har Norge mottatt en foreløpig vurdering av sin 5. rapport av FNs komité mot tortur, annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (CAT) og en temaliste fra FNs menneskerettighetskomité i forbindelse med vurderingen av Norges 5. periodiske rapport. Europarådets torturforebyggelseskomité (CPT) kom dessuten med en uttalelse vedrørende sitt besøk i Norge i oktober 2005.

Avgjørelser av søksmål mot Norge i internasjonale tvisteløsningsorganer: En annen form for sikring av offentlige myndigheters menneskerettighetsforpliktelser er internasjonale løsninger av enkelttvister mellom privatpersoner og myndig-

hetene selv. Flere av menneskerettighetskonvensjonene har opprettet egne tvisteløsningsorganer hvis mandat er å løse konflikter i enkelttilfeller mellom privatpersoner på den ene siden og den norske regjering, som representant for norske myndigheter, på den andre siden. Avgjørelser fattet av slike tvisteløsningsorganer er generelt en viktig kilde til kunnskap om menneskerettighetssituasjonen i et samfunn.

Årboken har innhentet informasjon om avgjørelser i klagesaker fremmet mot Norge i følgende internasjonale klageorganer:

- Den europeiske menneskerettighetsdomstol
- Den europeiske komité for sosiale rettigheter
- FNs menneskerettighetskomité
- FNs torturkomité
- FNs kvinnekomité
- FNs rasediskrimineringskomité
- ILOs overvåkningsorganer

Selv om avgjørelsene er knyttet til helt spesifikke problemer og konflikter, vil de tvister som fremmes for internasjonal behandling stort sett være et uttrykk for problemer av mer generell og strukturell art i samfunnet. En forutsetning for internasjonal tvisteløsningsbehandling er at nasjonale rettsmidler er uttømt. Dette vil normalt innebære at nasjonale tvisteløsningsinstanser også har behandlet konflikten, men ikke gitt privatpersonene medhold etter de aktuelle menneskerettslige forpliktelser i saken. I noen tilfeller kan slike saker være en indikasjon på at norske myndigheter er i utakt med internasjonale krav, og da vil en løsning fra et internasjonalt tvisteløsningsorgan kunne gi svar på om så er tilfellet. Avgjørelsene er også viktige fordi norske myndigheter ofte føler seg forpliktet til å justere seg i forhold til de signaler som er gitt av de internasjonale tvisteløsningsorganene. I 2005 kom FNs rasediskrimineringskomité (CERD) med en avgjørelse i en klagesak mot Norge, i den såkalte Sjølie-saken.

Medieoppslag: Media har en kontrollfunksjon – også innenfor menneskerettighetsområdet. Mye av den debatten som føres om menneskerettighetenes stilling i Norge, finner sitt uttrykk gjennom aviser. Det er imidlertid ikke alltid slik at

påstander om menneskerettighetsbrudd gir uttrykk for faktiske problemer. Det kan være behov for tilbakeholdenhet fra medias side i å videreformidle påstander om menneskerettighetsbrudd som ikke er i samsvar med rammene for menneskerettighetsbegrepet. På den annen side er også slike påstander en viktig del av menneskerettighetsdebatten i samfunnet. Det kan også være slik at forhold som dekkes i media, ikke vil være formulert som menneskerettighetsforhold, selv om de også kan ses ut i fra denne synsvinkelen. Årboken bygger på et utvalg av aktuelle presseklipp fra 2005 fra riksavisene, uten at dette kildematerialet kan sies å være styrende for innholdet i årboken.

Annet: Offentlige tilgjengelig materiale fra frivillige organisasjoner, offentlig ombud og departementer har også vært en informasjonskilde til årboken. Flere frivillige organisasjoner utarbeider «skyggerapporter» på eget initiativ. Disse er ment som et supplement til Norges egen rapportering. Slike skyggerapporter sendes til de internasjonale tilsynsorganene som et kritisk korrektiv til statsrapportene. De internasjonale overvåkningsorganene legger til en viss grad vekt på denne type rapporter. I 2005 har en rekke frivillige organisasjoner avlevert en skyggerapport til FNs menneskerettighetskomité vedrørende Norges oppfølging av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Et annet offentlig dokument har vært av stor betydning og gjenstand for utstrakt offentlig debatt, nemlig St. meld. nr. 17 (2004–2005) *Makt og demokrati* som ble offentliggjort i mars 2005.

Malen for fremstillingen

Så langt det har latt seg gjøre, følger fremstillingen denne malen:

Hver rettighet gis først en kort introduksjon, hvor det også redegjøres for de viktigste konvensjoner hvor rettigheten er kommet til uttrykk. Årboken nevner også sentral norsk lovgivning som gjennomfører det internasjonale regelverket på nasjonalt plan. Det vises også til hvorvidt rettigheten er kommet til uttrykk i Norges grunnlov.

Deretter omtales eventuell ny norsk lovgivning av betydning for den enkelte rettigheten. Etter dette omtales domstols- og evt. forvaltningspraksis fra norske tvisteløsningsorganer av betydning for rettigheten.

Deretter behandles ny praksis fra internasjonale overvåkningsorganer som har til oppgave å overvåke Norges oppfølging av rettighetene.

Endelig gis det en kort redegjørelse for hovedpunktene i den offentlige diskusjonen om menneskerettighetssituasjonen i Norge, slik den har kommet til uttrykk i mediedebatten i 2005.

MENNESKERETTIGHETENE I NORGE I 2005

SIVILE OG POLITISKE RETTIGHETER

De menneskerettighetene som gjerne omtales som sivile og politiske rettigheter, kommer til uttrykk i to generelle konvensjoner om slike rettigheter: FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SPR) og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). Disse konvensjonene gjelder for alle personer, uavhengig av kjønn, alder, status og gruppetilhørighet.

Kvinner og barns sivile og politiske rettigheter er i tillegg beskyttet gjennom FNs kvinnediskrimineringskonvensjon (KDK) og FNs barnekonvensjon (BK). Også andre konvensjoner gir uttrykk for viktige sivile og politiske rettigheter. I denne sammenheng kan nevnes både FNs torturkonvensjon (TK) og Europarådets konvensjon for forebyggelse av tortur.

Hva er sivile og politiske rettigheter?

Sivile og politiske rettigheter er i hovedsak de menneskerettigheter som har sitt historiske og ideologiske utgangspunkt i den liberale kritikken av de konglige eneveldene fra midten av 1600-tallet. Disse rettighetene dreier seg om grunnleggende krav til den liberale rettstaten, som legger hovedvekt på individets behov for vern mot vilkårlig og omfattende myndighetsmakt. Blant de mest kjente sivile og politiske rettighetene finner man blant annet ytringsfriheten, torturforbudet og religionsfriheten. I det følgende gis det en oversikt over det rettslige uttrykket for situasjonen for de sivile og politiske rettigheter i det norske samfunnet i 2005.

1. RETTEN TIL LIV

Alle mennesker har en iboende rett til liv. Vernet om det eksisterende liv er beskyttet som en egen menneskerettighet. Rettigheten kommer til uttrykk blant annet gjennom EMK

Traktater

artikkel 2 og SPR artikkel 6 nr. 1. Bestemmelsene forbyr etter sin ordlyd inngrep i liv og er et forbud mot at staten berøver individet livet. Myndighetene kan også være forpliktet til aktivt å gjennomføre tiltak for å sikre vern om livet.

De ulike spesialkonvensjonene har egne bestemmelser om retten til liv. Blant annet pålegger BK artikkel 6 statene å sikre barnets overlevelse så langt det er mulig. Videre nedlegger BK artikkel 37 bokstav a og SPR artikkel 6 nr. 5 et absolutt forbud mot dødsstraff for handlinger begått før fylte 18 år.

Et generelt forbud mot dødsstraff i fredstid følger av sjette valgfrie tilleggsprotokoll til EMK og andre valgfrie tilleggsprotokoll til SP. EMKs 13. valgfrie tilleggsprotokoll utvider forbudet mot dødsstraff til også å gjelde i krigstid.

Norsk lovgivning

EMK, SPR og BK er gjennom menneskerettsloven av 1999 § 2 norsk lov. Store deler av vernet mot inngrep i liv er beskyttet i norsk straffelovgivning. Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi har menneskeverdet som sitt normative grunnlag, og henviser til EMK artikkel 2 i sine forarbeider.

Retten til liv er ikke kommet til uttrykk i Grunnloven.

2. FORBUDET MOT TORTUR OG UMENNESKELIG OG NEDVERDIGENDE BEHANDLING OG STRAFF

Alle mennesker har en ufravikelig rett til ikke å bli utsatt for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Dette er kommet til uttrykk i EMK artikkel 3 og SPR artiklene 7 og 10 nr. 1. Rettigheten er også utdypet i FNs torturkonvensjon (TK) og Den europeiske torturforebyggelseskonvensjon. I henhold til TK, EMK artikkel 3, SPR artikkel 7 og 10 nr. 1 har staten plikt til å sikre frihet fra tortur og andre former for grove integritetskrenkelser innenfor eget myndighetsområde. Etter TK artikkel 3 og EMK artikkel 3 har statene også plikt til ikke å utlevere eller på annen måte overlevere en person til en stat hvor denne kan risikere behandling eller straff i strid med bestemmelsene.

Traktater

Barn er gitt en særskilt beskyttelse mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdigende behandling i BK artikkel 37 bokstav a.

Norsk lovgivning

EMKs, SPRs og BKs vern mot tortur mv. er norsk lov som følge av menneskerettsloven. De handlinger som forbys etter internasjonale konvensjoner er også urettmessige etter øvrig norsk lovgivning. Straffeloven, gir blant annet forbud mot legemskrenkelser, frihetsberøvelse, tvang, trusler og misbruk av offentlig myndighet. Utlendingsloven § 15 nedfeller et vern mot utsendelse for utlendinger som står i en nærliggende fare for å miste livet eller bli utsatt for en umenneskelig behandling i mottakerstaten. Også annen lovgivning vil i realiteten beskytte mot de samme grove integritetskrenkelser som er forbudt etter menneskerettighetskonvensjonene.

Et torturforbud er nedfelt i Grunnloven § 96. Bestemmelsen forbyr «Pinlig Forhør» og gir uttrykk for et forbud mot tortur og andre sterke integritetskrenkelser i avhørssituasjoner. Straffelovens § 117 a er et eget straffeforbud mot tortur.

2.1 Uttalelse fra Europarådets torturforebyggelseskomité (CPT) vedrørende dens besøk i Norge 2.–10. oktober 2005

Uttalelse fra Europarådets torturkomité

Den 22. november 2005 avga Europarådets torturforebyggelseskomité (CPT) en uttalelse til norske myndigheter på bakgrunn av komiteens fjerde besøk i Norge.[1]

CPT er opprettet i medhold av Den europeiske konvensjonen for forebyggelse av tortur, umenneskelig og nedverdigende behandling eller straff (Europarådets torturforebyggelseskonvensjon). Komiteen består av uavhengige og upartiske eksperter med ulik faglig bakgrunn, herunder juridiske, medisinske eller fengselsfaglige eksperter. Konvensjonen gir komiteen mandat til å foreta periodiske besøk i medlemsstatene,

1 Rapporten er tilgjengelig på http://odin.dep.no/jd/norsk/aktuelt/nyheter/012101-210178/dok-bn.html.

men gir også mulighet for ad hoc-besøk. Besøket i år var et periodisk besøk. Delegasjonen som besøkte Norge bestod av leder for delegasjonen Aleš Butala (Slovenia), Pétur Hauksson (Island), Isolde Kieber (Liechtenstein) og Petros Michaelides (Kypros). Delegasjonen ble fulgt av Muriel Iseli og Edo Korljan fra komiteens sekretariat samt to innkalte eksperter: psykiater Marianne Kastrup og tidligere direktør for Sveriges fengselsvesen Bertel Österdahl.

Komiteen fremhevet og berømmet norske myndigheters samarbeidsevne, samt at alle institusjoner som ble besøkt under oppholdet ga komiteen øyeblikkelig tilgang. Institusjonene ga komiteen nødvendig informasjon og ga den mulighet til å snakke med frihetsberøvede personer på tomannshånd.

2. 1. 1. Politistasjoner

Delegasjonen mottok ingen klager om dårlig behandling fra de som ble intervjuet, og som hadde vært eller var i politiets varetekt. De materielle forholdene ble av komiteen ansett generelt å være tilfredsstillende. Komiteen bemerket imidlertid at alle personer i politiets varetekt må gis måltider til passende tider, herunder minst ett helt måltid per dag, og at alle personer som må tilbringe natten i varetekt må få tepper. Videre fremhevet komiteen at dersom personer i varetekt blir oppskaket eller viser agiterende oppførsel, skal politiet kontakte lege og opptre etter dennes råd, og ikke lenke personen fast. Metallringer i veggene i noen av cellene på Trondheim politistasjon var bakgrunnen for denne kommentaren.

Komiteen var positiv til regelen om at personer som er varetektsfengeslet skal overføres til fengsel innen 24 timer dersom det er fastslått av en domstol at det foreligger vilkår for fengsling. Situasjonen var likevel fortsatt problematisk når det gjelder arrestanters tilgang til advokat. Personer i politiets varetekt får ofte ikke utøve denne rettigheten før de blir avhørt av politi eller dommer. Også tilgang til lege var for dårlig i enkelte tilfeller. Komiteen minnet derfor norske myndigheter om EMK artikkel 3, og at komiteens anbefalinger må implementeres på dette punkt.

Delegasjonen bemerket enkelte forbedringer siden besøket i 1999, blant annet utarbeidelsen og utdelingen av et hefte, i hvert fall i Oslo, som angir varetektsfengsledes rettigheter. Det var også forbedringer i plikten til å opplyse om bakgrunnen for fengslingen.

Komiteen bemerket at bruk av håndjern og fotlenker på personer som fraktes fra egne hjem til psykiatriske institusjoner måtte oppheves, da dette stigmatiserer og kriminaliserer pasientene.

2. 1. 2. Politiets internat

Delegasjonen besøkte politiets internat på Trandum. De materielle forholdene var akseptable for korte opphold, men komiteen mente det var uakseptabelt at det bodde åtte personer på et rom på 27 kvadratmeter. Aktivitetsprogrammet var underutviklet for personer som måtte oppholde seg på internatet over lengre perioder.

Det var brukt beroligende medisinering på personer ved internatet for å sikre at det ikke oppstår problemer ved deportasjon. Slik medisinering skulle ifølge komiteen brukes på bakgrunn av en kvalifisert medisinsk avgjørelse i hvert enkelt tilfelle.

2. 1. 3 Fengsler

Verken i Ila eller Ringerike fengsel mottok CPT klager om dårlig behandling. Materielle forhold var av høy standard, og det fantes tilbud med varierte aktiviteter og godt med tid ute av cellene for fangene. Noen av de innsatte i A-vingen i Ringerike fengsel var imidlertid ofte i cellene i opptil 23 timer hver dag. Helsetjenesten i Ringerike fengsel var etter komiteens oppfatning noe for dårlig. Det psykiatriske støttetilbudet var utilfredsstillende i Ila fengsel. Komiteen ba om iverksettelse av tiltak for utenlandske innsatte som verken snakker engelsk eller norsk, for så vidt gjelder kontakt utenfor fengselet og informasjon fra de ansatte. Komiteen noterte seg videre at for å redusere oversettelseskostnader, får disse kun ringe ut 20 minutter per måned i Ringerike fengsel, og overhodet ikke i Ila fengsel.

I Trondheim fengsel mente komiteen myndighetene måtte ta tak i problemet med vold mellom innsatte. Forholdene i cellene var gode, men bemanningen måtte styrkes. Komiteen var kritisk til helsetjenesten i fengselet og etterlyste en psykiater.

Komiteen ønsket mer informasjon fra myndighetene om to dødsfall i norske fengsler.

Komiteen besøkte også de tiltalte i den såkalte NOKAS-saken. Komiteen bemerket at den systematiske bruken av fotlenker og håndjern i rettssalen ikke kunne rettferdiggjøres og måtte opphøre. De tiltalte måtte, etter komiteens mening, også ha kontinuerlig tilgang til lege. Komiteen var kritisk til bruken av langvarig isolasjon, forholdene under transportering for de tiltalte, kroppsvisitering to ganger daglig under rettsmøtene og konstant bytte av celler. Komiteen mente alle disse forholdene hadde betydning for de tiltaltes mentale tilstand.[2]

2.1.4 Psykiatriske institusjoner

Komiteen besøkte Sør-Trøndelag psykiatriske sykehus i Brøset. Komiteen var tilfreds med det høye antall ansatte per pasient. Komiteen merket seg likevel at en av pasientene var blitt holdt under tvang i 750 timer i en periode på 40 dager. Dette måtte ikke skje igjen.

Boforholdene holdt høy standard, og det var mange rehabiliterende og terapeutiske aktiviteter for pasientene. Men informasjonen om sikkerhet og restriksjoner til pasienter ved ankomst var måtte forbedres.

2 Bergens Tidende kunne i desember melde at politi- og påtalemakten kjente til Europarådets protester mot fotlenkene i nesten to måneder uten at praksisen i retten ble endret. Politi- og påtalemyndigheten ble kjent med kritikken den 10. oktober uten at dette fikk konsekvenser. Delegasjonens leder informerte norske myndigheter om brevets innhold før dens avreise. Den skriftlige versjonen ble oversendt først 20. november, og lenkene ble fjernet i begynnelsen av desember. Politimesteren i Rogaland politidistrikt mente imidlertid at møtet i oktober ikke medførte at lenkene umiddelbart måtte fjernes, og han avventet informasjon om hvorfor komiteen fant bruken av fotlenker uakseptabel.

Komiteen anbefalte utarbeidelse av en brosjyre over pasientenes rettigheter og institusjonens rutiner til utdeling til pasienter og familie ved ankomst.

2. 1. 5. Øvrig

Komiteen stilte seg positiv til ny lovgivning som sikrer rettighetene til psykisk syke pasienter. Det samme gjaldt straffeprosessloven § 186a om at isolasjon må avgjøres av en domstol. Komiteen mente likevel at bestemmelsen ikke fungerer som den skal, da innsatte fremdeles ble isolert på bakgrunn av avgjørelse fra fengselsmyndighetene i henhold til straffegjennomføringsloven. Komiteen så alvorlig på dette.

2. 2 FNs komité mot tortur, annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (CAT) – foreløpig vurdering av Norges 5. rapport

I januar 2005 kom komiteen med en foreløpig vurdering av innholdet i Norges femte periodiske rapport, som ble levert i 2004. I denne gikk komiteen gjennom nye tiltak som norske myndigheter har foretatt for å implementere konvensjonen og den øvrige utvikling på området i perioden mellom den fjerde og den 5. rapporten.[3]

Rapporten nevner blant annet det nye forbudet mot tortur i straffelovens § 117 a) og Høyesteretts avgjørelse i Rt. 2003 s. 375 hvor retten kom frem til at EMK artikkel 3 ikke var krenket. Rapporten nevner også undervisningstiltak vedrørende internasjonale konvensjoner mot tortur rettet mot politi, fengselsvesen, forsvaret, barnevernsinstitusjoner og medisinsk personell. Videre viser rapporten til endringer i straffeprosessloven § 183 om tidsforløpet mellom pågripelse og fengsling, som ennå ikke er trådt i kraft.[4]

3 Norway, 14/02/2005, CAT/C/81/Add.4. Tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/0641ce1176b53659c125707700563ed1?Opendocument.

4 Se endringsloven av 28. juni 2002 nr. 55 på http://websir.lovdata.no/cgi-lex/wiftbas?NL=on.

2. 3 FNs komité mot tortur, annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (CAT) – avgjørelse i individuell klagesak mot Norge

Individuell klagesak mot Norge for CAT

Den 5. desember 2005 offentliggjorde CAT en avgjørelse i en individuell klagesak mot Norge, Mr. Z. T. mot Norge.[5] Spørsmålet i saken var om det ville være i strid med SPR artikkel 3 å sende klageren tilbake til Etiopia. Klageren hadde på 70- og 80-tallet vært aktiv i et politisk parti, som gjorde at han flere ganger var blitt arrestert. Klageren hevdet at han under arrestasjonene hadde blitt torturert og mishandlet. Han klarte å rømme til Norge i 1996 og søkte om asyl. Søknaden ble avslått av norske myndigheter.

Komiteen vurderte hvorvidt det forelå beviselige grunner for å hevde at klageren ville være i fare for å bli utsatt for tortur ved en eventuell retur til Etiopia. I denne sammenheng så komiteen hen til tidligere påståtte episoder av tortur og eventuelle andre menneskerettighetsbrudd. Risikoen for å bli utsatt for tortur måtte være virkelig og kunne forutses. Etter komiteens syn hadde imidlertid ikke klageren fremskaffet bevis som tilsa at hans politiske aktivitet var av slik betydning at etiopiske myndigheter på det nåværende tidspunkt ville utsette ham for tortur eller annen behandling nevnt i artikkel 3. Han hadde heller ikke fremskaffet bevis som tilsa at det ville innebære en personlig risiko for tortur for ham å bli sendt tilbake. Dessuten mente komiteen det var gått så lang tid siden klageren var involvert i politiske aktiviteter i Etiopia og Norge, at det var utilstrekkelig å hevde at dette ville føre til behandling i strid med artikkel 3.

Komiteen konkluderte derfor med at Norges avslag på asylsøknad og avgjørelse om retur av klageren ikke var i strid med SPR artikkel 3.

5 *Mr. Z. T. mot Norge*, avgjørelse av 5. desember 2005, CAT/C/35/D/238/2003. Tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/f6bff89ba2968a69c12570ee00575b3e?Opendocument.

2.4 Uttalelse fra Lovavdelingen om forholdet mellom utlendingsloven og EMK artikkel 3

Uttalelse fra Lovavdelingen

Justisdepartementets lovavdeling kom den 9. mai 2005 med en uttalelse om lovtolkningsspørsmål knyttet til utvisning etter utlendingsloven.[6]

Lovavdelingen vurderte blant annet hvorvidt utlendingsloven § 15 sammenholdt med EMK artikkel 3 er til hinder for at det treffes vedtak om utvisning selv om tilfellet som utgangspunkt faller inn under utlendingsloven § 15 tredje ledd. Etter § 15 tredje ledd er den som klager over et vedtak, som utgangspunkt ikke vernet etter første ledd på grunnlag av at han eller hun «med rimelig grunn anses som en fare for rikets sikkerhet». Dette innebærer at første ledd i disse tilfellene verken er til hinder for at det treffes vedtak om utvisning, eller at vedkommende sendes ut av landet. Lovavdelingen vurderte om EMK artikkel 3 er til hinder for å anvende utlendingsloven § 15 tredje ledd med den virkning at klageren likevel har det vernet som følger av første ledd, slik at det av den grunn ikke kan treffes vedtak om utvisning. Lovavdelingen viste her til at menneskerettsloven § 2 krever at norske myndigheter ikke opptrer i strid med EMK. Lovavdelingen uttalte at det i det foreliggende tilfellet skulle treffes vedtak om utvisning, samtidig som det ble besluttet at utvisningsvedtaket for tiden ikke skal gjennomføres. Lovavdelingen uttalte at den ikke kunne se at en slik ordning skulle være i strid med EMK artikkel 3. Lovavdelingens konklusjon ble etter dette at utlendingsloven § 15 første og fjerde ledd sammenholdt med EMK artikkel 3 ikke er til hinder for at det treffes vedtak om utvisning i tilfeller som i utgangspunktet faller inn under utlendingsloven § 15 tredje ledd, med det forbehold at artikkel 3 kan være til hinder for at vedtaket blir iverksatt.

2.5 Sak mot Norge klaget inn for EMD

Saken T. m. fl. mot Norge er klaget inn for domstolen for brudd på EMK artiklene 3, 8 og 14. Denne gjelder et søksmål mot staten fra en rekke personer født i tilknytning til andre verdenskrig av tysk far og norsk mor. Saken har vært oppe for

6 Tilgjengelig på http://websir.lovdata.no/cgi-lex/wiftbas?JDLOV=on.

norske domstoler, og er gjengitt i Rg. 2002 s. 1294. Saksøkerne krevde da dom for at staten hadde krenket EMK artikkel 3, 8, 13 og 14, samt erstatning for dette. Lagmannsretten kom frem til at kravet måtte anses som foreldet etter 20-årsregelen i foreldelsesloven § 9 nr. 2. Den uttalte også at konvensjonens bestemmelser ikke var til hinder for foreldelsesfrister på et område som omfattes av EMKs regler. Slike regler kunne etter lagmannsrettens mening ikke anses for å være i strid med EMK artikkel 6 om å få ens borgerlige rettigheter og plikter avgjort ved en domstol. Høyesterett avviste saken.

3. FORBUDET MOT SLAVERI OG TVANGSARBEID

Traktater

Det er en ufravikelig menneskerettighet å ikke bli tvunget inn i slaveri eller tvangsarbeid. Forbudet mot slaveri og tvangsarbeid er nedfelt i EMK artikkel 4 og SPR artikkel 8. Forbudet mot tvangsarbeid er også regulert i ILO-konvensjon nr. 29 og 105, men også andre konvensjoner er relevante: FN-konvensjonen mot slaveri av 25. september 1926 (med endringsprotokoll av 7. desember 1953), FNs tilleggskonvensjon om avskaffelse av slaveri, slavehandel og forhold og fremgangsmåter beslektet med slaveri av 7. september 1956 og FNs konvensjon om undertrykking av handel med mennesker og utnytting av andres prostitusjon av 21. mars 1950.

Barn er særskilt beskyttet i BK-artiklene 32 (beskyttelse mot økonomisk utbytting og arbeid som kan være til hinder for barnets utvikling), 34 (seksuell utnytting og misbruk), 35 (salg og handel med barn) og 36 (alle andre former for skadelig utnytting). BK har også en tilleggsprotokoll om salg av barn, barnepornografi og barneprostitusjon.

KDK pålegger i artikkel 6 staten å iverksette alle tjenelige tiltak for å stoppe handel med kvinner og utnyttelse av kvinneprostitusjon. Artikkel 11 første ledd bokstav c beskytter eksplisitt kvinners rett til fritt valg av yrke.

Norsk lovgivning

De relevante bestemmelsene i EMK, SPR samt BK med tilleggsprotokoller er norsk lov som følge av menneskerettsloven. KDK artiklene 6 og 11 er norsk lov som følge av lovendring i likestillingsloven som trådte i kraft den 1. januar 2006. Straffeloven § 224 nedfeller individuelt straffeansvar for den som er ansvarlig eller medvirker til menneskehandel.

Grunnloven har ingen regulering av vernet mot slaveri eller tvangsarbeid.

3.1 Høyesterettsavgjørelser
Høyesterettsavgjørelse om militærnekt, HR-2005-02006-A

Militærnekt

Høyesterett avsa den 22. desember 2005 kjennelse i en sak hvor det var spørsmål om en utskrivningspliktig som av overbevisningsgrunner vil søke fritak for militærtjeneste, kunne gjøre dette før sesjon og dermed unnlate å møte til sesjon inntil søknaden var endelig avgjort.

Retten kunne ikke se at overbeviste pasifisters plikt til å møte på sesjon er i strid med grunnleggende menneskerettigheter. Retten viste her til EMK artikkel 4 nr. 3 bokstav b, som retten mente viser at det ikke er folkerettsstridig å pålegge en pasifist militærtjeneste. Det samme måtte derfor gjelde for adgangen til å pålegge vedkommende å møte til sesjon.

Retten kom frem til at vedkommende ikke var fritatt fra å møte til sesjon.

4. VERNET MOT VILKÅRLIG FRIHETSBERØVELSE

Traktater

Alle mennesker har rett til fysisk frihet. Forbudet mot frihetsberøvelse er nedfelt i EMK artikkel 5 og SPR artikkel 9. Dette er imidlertid ikke er absolutt forbud, men mulighetene for frihetsberøvelse er svært avgrenset. Bestemmelsene gir den som er frihetsberøvet flere rettssikkerhetsgarantier, herunder rett til domstolsprøvelse av inngrepet og krav på at frihetsberøvelsen opphører dersom vilkårene for berøvelse ikke lenger foreligger.

Barn er særlig beskyttet gjennom BK artikkel 37. Frihetsberøvelse eller fengsling av barn og unge under 18 år må kun benyttes som siste utvei og for kortest mulig periode. Livsvarig fengsel kan ikke idømmes personer under 18 år.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK, SPR og BK i norsk rett. Videre regulerer straffeprosessloven kapittel 14, jf. kapittel 13a, adgangen til å pågripe og fengsle personer som med skjellig grunn mistenkes for en straffbar handling som etter loven kan medføre høyere straff enn seks måneder. Også flere lover gir offentlige myndigheter adgang til å frihetsberøve personer i andre tilfeller enn ved mistanke om straffbart forhold. For eksempel gir denne type lovgivning mulighet for tvangsplassering på institusjon i behandlingsøyemed.

Grunnloven § 99 slår fast at ingen kan fengsles uten hjemmel i lov. Grunnlovens vern mot frihetsberøvelse omfatter ikke like mange tilfeller av frihetsberøvelse som de internasjonale konvensjonene.

4.1 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsavgjørelse om tvungent psykisk helsevern, LA-2005-15950

Tvungent psykisk helsevern

Agder lagmannsrett avsa den 25. april 2005 dom i en sak som gjaldt rettslig overprøving av avslag på begjæring om utskrivning fra tvunget psykisk helsevern.

Retten vurderte saken i forhold til EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav e. Lagmannsretten kom frem til at fortsatt tvungent psykisk helsevern ikke ville være i strid med EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav e. Retten viste til de krav for lovlig frihetsberøvelse av sinnslidende som EMD har stilt opp i Winterwerp mot Nederland.[7]

Retten slo fast at de vilkår for tvungent psykisk helsevern som finnes i lov om psykisk helsevern, er så vidt strenge at

7 *Winterwerp mot Nederland*, dom av 24. oktober 1979, A33.

når disse kravene var tilfredstilt, ville også kravene som følger av EMK være det. Retten mente derfor at fortsatt tvungent psykisk helsevern ikke var i strid med EMK artikkel 5 nr. 1.

4. 2 Uttalelse fra Lovavdelingen om utlendingsloven og EMK artikkel 5

Uttalelse fra Lovavdelingen

Justisdepartementets lovavdeling kom den 7. juni 2005 med en uttalelse i forbindelse med en henvendelse fra kommunal- og regionaldepartementet om forholdet mellom EMK artikkel 5 og utlendingsloven.[8]

Lovavdelingen vurderte hvorvidt forslaget om utvidet fremstillingsfrist kan begrunnes ut i fra hensynet til effektivisering av politiets arbeid, og om en praksis hvor ikke utlendinger fremstilles hvis det er påregnelig at uttransportering skjer før fremstillingsfristen på tre dager er ute, kan opprettholdes i medhold av EMK. Lovavdelingen uttalte at frihetsberøvelse av utlendinger med sikte på gjennomføring av utvisningsvedtak reguleres av EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav f og SPR artikkel 9 nr. 4. Hvis den pågrepne skal fremstilles, skal dette skje «speedily» etter EMK artikkel 5 og «without delay» etter SPR artikkel 9 nr. 4. Tidsforløpet må vurderes konkret. Lovavdelingen uttalte at bestemmelsene ikke krever automatisk overprøvelse av frihetsberøvelsen. Konvensjonene er derfor ikke til hinder for at man, dersom man beholder automatisk overprøving, utsetter denne av hensyn til effektiviseringen av politiets arbeid. Dersom den frihetsberøvede krever overprøving, mente lovavdelingen at det følger av ordlyden i EMK artikkel 5 nr. 4 at retten til domstolsprøving inntrer umiddelbart. Imidlertid uttalte lovavdelingen at praksis fra EMD trekker i retning av at det ikke foreligger en slik rett når løslatelse skjer før fristen for rettslig prøving er utløpt, og henviste til Fox, Campbell og Hartley mot Storbritannia.[9] Lovavdelingen viste også til Conka mot Belgia.[10] På denne bakgrunn kom lovavdelingen frem til at EMK artikkel 5 nr. 4 kan bli ansett krenket dersom en begjæring om prøvelse av lovligheten av

8 Tilgjengelig på http://websir.lovdata.no/cgi-lex/wiftbas?JDLOV=on.
9 *Fox, Campbell og Hartley mot Storbritannia*, dom av 30. august 1990, A182.
10 *Conka mot Belgia*, dom av 5. februar 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-I.

fengslingen ikke tas til følge så snart som mulig fordi man regner med at utsendelsen kan skje innen tre dager.

Lovavdelingen vurderte også hvorvidt det ville være i strid med EMK å ikke utvide retten til prosessfullmektig ved pågripelser etter utlendingsloven § 41 femte ledd. For denne gruppen vil ikke retten til prosessfullmektig foreligge før en evt. fremstilling. Lovavdelingen la til grunn at det verken følger av EMK artikkel 5 nr. 4 eller SPR artikkel 9 nr. 4 at den pågrepne skal ha rett til en offentlig oppnevnt prosessfullmektig eller fri rettshjelp. EMD har imidlertid ikke lagt dette til grunn som en generell regel. Lovavdelingen uttalte at det etter EMKs system vil være slik at det vil måtte foretas en konkret vurdering av om advokathjelp er nødvendig for at rettigheten i artikkel 5 nr. 4 skal være reell. Dersom man ikke opprettholder forslaget om en generell utvidet rett til advokatbistand, mente lovavdelingen det tryggeste i forhold til EMK ville være å åpne for at frihetsberøvede i utlendingssaker unntaksvis kan få advokatbistand før den automatiske fremstillingen der særlige forhold ved saken eller personen gjør seg gjeldende.

4.3 Uttalelse fra Sivilombudsmannen

Uttalelse fra Sivilombudsmannen

Sivilombudsmannen kom den 16. september 2005 med en uttalelse vedrørende sittetid i politiarrestene.[11] Politidirektoratet ble i denne sammenheng bedt om å gi en generell redegjørelse for utviklingen i sittetiden i landets politiarrester. Sivilombudsmannen kom med merknader til denne redegjørelsen i sin uttalelse. Her ble det blant annet uttalt at det er svært viktig at innsatte så snart som mulig blir overført fra politiarrest til fengsel. Det ble blant annet vist til kritikk fra FNs torturkomité vedrørende bruken av politiarrest, som i flere tilfeller har strukket seg utover urimelig lang tid. Sivilombudsmannen pekte på at redegjørelsen kunne tyde på at det i den senere tid har vært en positiv utvikling i sittetiden i politiarrestene. Det fremgikk likevel av tallene som ble fremlagt at det forekommer tilfeller der innsatte blir sittende i politiarrest lenger enn retningslinjene til straffegjennom-

11 Sak 2005/315. Tilgjengelig på www. sivilombudsmannen.no.

føringsloven gir anvisning om. Sivilombudsmannen uttalte derfor at det er viktig at politiet fortsetter arbeidet med å redusere sittetiden i politiarrestene.

5. RETTEN TIL RETTFERDIG RETTERGANG

Parter i rettslige tvister har rett til en rettferdig rettergang ved offentlige domstoler. Dette gjelder for sivile saker og straffesaker. Retten til en rettferdig rettergang inneholder flere rettssikkerhetsgarantier, blant annet retten til å få sin sak behandlet innen rimelig tid av en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov. Videre skal rettergangen som et utgangspunkt være offentlig, men enkelte godtatte hensyn kan likevel innskrenke pressens og allmennhetens rett til å følge rettsprosessen. I straffesaker må en rekke minimumsgarantier innfris. Disse inkluderer blant annet retten til å bli ansett som uskyldig inntil det motsatte er bevist (uskyldspresumsjonen), retten til å bli informert raskt om anklagens innhold, retten til å forberede sitt forsvar og forsvare seg gjennom advokat eller ved egen hjelp, retten til å forhøre vitner som motbevis og selv føre egne vitner (kontradiksjonsprinsippet), samt retten til å få gratis bistand av tolk.

Traktater

Retten til rettferdig rettergang er beskyttet av EMK artikkel 6 og SPR artikkel 14. Barn og unge under 18 år er særskilt beskyttet gjennom BK artikkel 40.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK, SPR og BK i norsk rett. Både straffeprosessloven og tvistemålsloven har omfattende regulering av saksgangen for norske domstoler.

Grunnloven § 96 uttaler at «Ingen skal … straffes uten efter Dom». Dette innebærer at straffesaker må avgjøres på bakgrunn av en rettferdig rettssak. Grunnloven har ingen tilsvarende bestemmelse for behandlingen av rettssaker som omhandler sivile søksmål.

5.1 Lov om rettergangsmåten for tvistemål

Ny tvistemålslov

Stortinget vedtok en ny lov for behandlingen av sivile saker, som avløser den gamle loven fra 1915. Lov om rettergangsmåten for tvistemål ble vedtatt 17. juni 2005 på bakgrunn av Ot. prp. nr. 51 (2004–2005) «Om lov om mekling og rettergang i sivile saker».[12]

Hovedformålet med den nye tvistemålsloven er å gi en mer effektiv sivil rettspleie. Loven legger opp til at saker skal få en kortere hovedforhandling enn den som er i dag. I prosessen skal et proporsjonalitetsprinsipp legges til grunn, slik at saksbehandlingens omfang står i forhold til sakens betydning.

Den nye loven gir adgang til å begjære gjenåpning av sivile saker dersom det i klagesak mot Norge i samme saksforhold er fastslått at saksbehandlingen har krenket en konvensjon som etter menneskerettsloven er norsk rett. Bestemmelsen er inntatt i den nye lovens § 31-3 bokstav d og lyder som følger:

> *§31-3. Gjenåpning på grunn av feil ved rettergangen*
> *(1) Gjenåpning kan begjæres …*
> *d) hvis det i klagesak mot Norge i samme saksforhold er fastslått at saksbehandlingen har krenket en konvensjon som etter menneskerettsloven gjelder som norsk lov, eller …*

Tilsvarende regel som § 31-3 bokstav d er også inntatt i gjeldende tvistemålslovs § 407 første ledd nr. 7. Det bestemmes ved lov når den nye tvistemålsloven skal tre i kraft.

5.2 Endringer i lov om fri rettshjelp

Endringer i rettshjelpsloven

Stortinget endret rettshjelpsloven 15. april 2005.[13] Loven ble endret på bakgrunn av blant annet St. meld. nr. 25 (1999–2000) og Ot. prp. nr. 91 (2003–2004). Fri rettshjelp er en sosial støtteordning som skal sikre nødvendig juridisk bistand til personer som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å kunne ivareta sitt rettshjelpsbehov dersom det er av stor personlig og velferdsmessig betydning. De internasjo-

12 Lov av 17. juni 2005 nr. 90.
13 Lov om endringer i lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp m.m, av 15. april 2005 nr. 17.

nale menneskerettighetskonvensjonene pålegger ikke statene noen direkte plikt til å yte fri rettshjelp i sivile saker, EMK artikkel 6 nr. 1 og EMK artikkel 13 kan etter omstendighetene tolkes slik at de innebærer et krav om at fri rettshjelp må gis for å sikre at en borger får prøvet sine rettigheter overfor en nasjonal domstol.[14]

Forholdet til Norges menneskerettslige forpliktelser ble vurdert i forbindelse med endringene.[15] Et viktig hensyn som skal ligge til grunn for loven, er at de nye vilkårene for fri rettshjelp ikke skal begrense adgangen til domstolsprøving på en slik måte at det skal oppstå strid med EMDs praksis på dette området.

5.3 Høyesterettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelser om EMK art. 6

Erstatning

Høyesterettsavgjørelse om erstatning og oppreisning etter frifinnende dom, Rt. 2005 s. 246

Høyesterett avsa den 3. april 2005 kjennelse i en sak om erstatning og oppreisning etter frifinnende dom etter straffeprosessloven § 444.

Retten uttalte at straffeprosessloven § 444 slik den lød før lovendringen i 2003 er gitt et endret innhold som følge av EMDs avgjørelser i sakene O mot Norge[16] og Hammern mot Norge.[17] Høyesterett utalte at utgangspunktet for denne bestemmelsen slik den lød før lovendringen i 2003 er at den som er frifunnet, har krav på erstatning etter § 444 første ledd uten å sannsynliggjøre at han ikke har foretatt den handling som var grunnlag for tiltalen. Det ble vist til at dette er en tolkning i overensstemmelse med innholdet i § 444 slik bestemmelsen nå lyder.

14 *Airey mot Irland,* dom av 9. oktober 1979, A32.

15 St. meld. nr. 25 (1999–2000) *Om fri rettshjelp*, kapittel 10. Tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/stmeld/012005-044003/hov010-bn.html

16 *O mot Norge*, dom av 11. februar 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003 II.

17 *Hammern mot Norge*, dom av 11. februar 2003, uten publikasjonsnummer.

Høyesterettsavgjørelse om anke og EMK artikkel 6, Rt. 2005 s. 439

Avvisning av anke

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 12. april 2005 kjennelse i en sak som gjaldt lagmannsrettens avvisning av anke der den fant at ankegjenstanden ikke oppfylte kravet til ankesum, og ikke ga samtykke til ankebehandling uten hensyn til ankegjenstandens verdi.

EMK artikkel nr. 6 og kravet til rettferdig rettergang ble påberopt av den kjærende part i kjæremålet da lagmannsretten etter fullført ankeforhandling la til grunn at tingrettens avgjørelse var uriktig, men likevel ikke avsa ny dom i saken.

Høyesterett uttalte at EMK artikkel 6 nr. 1 ikke pålegger medlemsstatene å ha ankeregler. Retten viste imidlertid til at EMD i flere saker har understreket at dersom et land åpner adgang til anke, har artikkel 6 betydning for hvilke krav som stilles til ankebehandlingen.

Høyesterettsavgjørelse om kontradiksjon, Rt. 2005 s. 534

Kontradiksjon

Høyesterett avsa den 21. april 2005 kjennelse i en sak vedrørende beslutninger av lagmannsretten om ikke å omgjøre beslutninger om å nekte anker fremmet etter straffeprosessloven § 321.

I vurderingen av om det forelå saksbehandlingsfeil ved lagmannsrettens avgjørelse, drøftet Høyesterett om den omstendighet at de kjærende parter ikke fikk imøtegå påtalemyndighetens påtegning før beslutningen ble truffet, representerer en saksbehandlingsfeil.

Retten drøftet de krav straffeprosessloven § 324 stiller til kontradiksjon. Den viste til at bestemmelsen må suppleres av de krav om kontradiksjon som følger av EMK artikkel 6 nr. 1 og SPR artikkel 14 nr.1. Retten drøftet i denne forbindelse hva EMD legger i retten til kontradiksjon etter artikkel 6 nr.1, og henviste til Domstolens rettspraksis på området.

Høyesterett uttalte at argumentasjonen i påtalemyndighetens påtegning tok sikte på å påvirke lagmannsrettens avgjørelse. Det måtte anses som et brudd på retten til kontradiksjon etter EMK artikkel 6 at de kjærende parter ikke fikk anledning til å kommentere påtalemyndighetens anførsler før lagmannsrettens beslutning ble truffet.

Da det ble konstatert konvensjonsbrudd, tok retten også stilling til EMK artikkel 13. Høyesterett kom her frem til at konstatering av konvensjonsbrudd var tilstrekkelig for å oppfylle kravene i artikkel 13.

Retten kom etter dette til at lagmannsretten ikke hadde utøvet et forsvarlig skjønn da den signaliserte at tingrettens resultat ikke kunne opprettholdes, men likevel avslo å avsi ny dom i saken. Lagmannsrettens kjennelse ble derfor opphevet.

Høyesterettsavgjørelse om rettslig interesse og begrepet «victim» i EMK, Rt. 2005 s. 513

Rettslig interesse

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 22. april 2005 kjennelse i en sak om krav på erstatning og oppreisning, samt fastsettelsesdom for at det forelå brudd på EMK artikkel 6 nr. 1 og 2.

Den kjærende part mente at det i behandlingen av skatteligningen for et aksjeselskap han eide var begått brudd på EMK artikkel 6 nr. 1 og 2. Grunnlaget for påstanden var at vedtaket om å ilegge selskapet tilleggsskatt var basert på opplysninger fremskaffet ved tvang, og at dette var i strid med det forbud mot selvinkriminering som etter EMDs praksis er innebygd i kravet om rettferdig rettergang.

Høyesterett uttalte at det er et vilkår for at et søksmål skal kunne fremmes til realitetsbehandling at det gjelder et rettskrav, og at saksøkeren har en slik tilknytning til dette at han har rettslig interesse i å få dom for kravet i henhold til tvistemålsloven §§ 53 og 54.

Retten viste til at Høyesterett i Rt. 2003 side 301 hadde lagt til grunn at søksmål med påstand om at det foreligger brudd på EMK må anses å gjelde en rettighet eller et rettsforhold i forhold til tvistemålslovens § 54.

Retten pekte på den kjærende part var saksøker. Påstanden om fastsettelsesdom for at det forelå krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1 og 2 og hans krav på erstatning og oppreisning, var imidlertid basert på handlinger som var rettet mot selskapet.

For at et individ skal kunne påklage konvensjonsbrudd til EMD etter EMK artikkel 34, må klageren være offer («victim») for det påståtte konvensjonsbruddet. Høyesterett viste til at etter EMDs praksis betyr dette at klageren må være «directly affected» av konvensjonskrenkelsen. Retten kom til at tilsvarende krav må stilles for at en sak skal kunne fremmes for norske domstoler.

Retten pekte på at et aksjeselskap er organisert som et eget rettssubjekt, og at det derfor må skilles mellom krenkelser av selskapet og krenkelser av aksjonærene. Kjæremålsutvalget uttalte her at dersom krenkelser rammer selskapet, må klage etter EMDs praksis som den store hovedregel fremsettes av selskapet selv. Det ble i denne sammenheng vist til praksis fra EMD som bygger på at dette er hovedregelen, og at det bare kan gjøres unntak fra denne i ekstraordinære tilfeller.

Høyesterett kom frem til at det ikke var grunnlag for å gjøre unntak fra hovedregelen om at påståtte konvensjonsbrudd overfor aksjeselskap må forfølges av aksjeselskap selv. Dette ble blant annet begrunnet med at selskapet selv hadde full anledning til å forfølge de påståtte konvensjonsbruddene, og at det ikke kunne sies å foreligge noen annen grunn til å gjøre unntak fra hovedregelen. Etter dette avviste kjæremålsutvalget påstanden om fastsettelsesdom for at det var begått krenkelser av EMK artikkel 6 nr. 1 og 2.

Når det gjaldt kravet om erstatning og oppreisning mente retten at den måtte ta stilling til om den interesse saksøkeren søkte håndhevet gjennom søksmålet, var beskyttet av de regler kravet var basert på. Utvalget pekte på at hvorvidt en

aksjonær kan kreve erstatning for konvensjonsbrudd overfor selskapet, beror på om konvensjonen beskytter hans interesse. Retten viste til at EMK kun beskytter den som er offer for konvensjonsbruddet, og at det i dette tilfelle var aksjeselskapet som var offer i konvensjonens forstand. Kjæremålsutvalget kom etter dette frem til at den kjærende part ikke kunne gå til søksmål med krav om erstatning da den interesse han hadde i saken ikke var beskyttet av EMK.

To saker om uskyldspresumsjonen

Høyesterettsavgjørelse om uskyldspresumsjonen og erstatning for uberettiget straffeforfølgelse, Rt. 2005 s. 635

Høyesterett avsa den 11. mai 2005 kjennelse i en sak som dreide seg om erstatning og oppreisning for uberettiget straffeforfølgelse etter straffeprosessloven §§ 444 flg. slik de lød før lovendringen 10. januar 2003 nr. 3.

Den kjærende part var dømt i tingretten for forsettelig drap, og deretter frikjent i lagmannsretten. Krav om erstatning og oppreisning for uberettiget forfølgning etter straffeprosessloven §§ 444 flg ble ikke tatt til følge i lagmannsretten, og avgjørelsen ble påkjært til Høyesteretts kjæremålsutvalg.

Retten uttalte at EMD i to avgjørelser mot Norge,[18] har fastslått at rettens begrunnelse for å nekte erstatning etter § 444 ikke må innebære en mistanke mot den frifunne som kommer i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2. Retten uttalte at kravet om at den frifunne skal sannsynliggjøre at han ikke har foretatt handlingen, ikke lenger kan opprettholdes. I de to EMD-dommene ble det uttalt at uskyldspresumsjonen i artikkel 6 nr. 2: «embodies a general rule that, following a final acquittal, even the voicing of suspicions regarding an accused's innocence is no longer admissible.» Retten mente at en nærliggende forståelse av dette var at når en person er frifunnet ved rettskraftig avgjørelse i en straffesak, kan spørsmålet om grunnlaget for vedkommendes uskyld ikke tas opp på ny i en annen sak, fordi det ikke kan

18 *O mot Norge*, dom av 11. februar 2003, Reports of Judgements and Decisions 2003 II og *Hammern mot Norge*, dom av 11. februar 2003, uten publikasjonsnummer.

utelukkes at nettopp dette vil lede til en bevisvurdering som trekker tiltaltes uskyld i tvil. Det ble henvist til Rt. 2003 s. 1690.[19]

Retten uttalte at lagmannsretten åpnet for en slik ny vurdering av den kjærende parts skyld ved sin gjennomgang av de ulike grunnlag lagretten kunne basere sitt svar på. Utvalget mente derfor at lagmannsrettens vurderinger i tilknytning til erstatningskravet på ny reiste spørsmålet om den kjærende part var uskyldig i drapet. I denne sammenheng ble det vist til lagmannsrettens karakteristikk av den kjærende parts handling som ubetinget utilbørlig og rettstridig. Kjæremålsutvalget kom frem til at dette var i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2, slik den er forstått i O. mot Norge og Hammern mot Norge.

Retten slo fast at den kjærende part dermed hadde krav på erstatning med grunnlag i den frifinnende dom i straffesaken etter straffeprosesslovens § 444, slik det er fastslått at bestemmelsen må forstås ut fra de to nevnte dommene mot Norge fra EMD.

Høyesterettsavgjørelse om uskyldspresumsjon og erstatning for uberettiget forfølgning, Rt. 2005 s. 730

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 3. juni 2005 kjennelse i en sak om erstatning for uberettiget forfølgning.

Bakgrunnen for saken var den såkalte Bjugn-saken, hvor en mann var frikjent for tiltale om seksuelle overgrep mot en rekke barn. Han fremmet krav om erstatning for uberettiget straffeforfølgning etter straffeprosessloven §§ 444–446. Lagmannsretten tilkjente mannen deler av erstatningsbeløpet. Denne kjennelsen ble klaget inn for EMD, som konstaterte

19 Høyesterett uttalte at: «ny bevisførsel i tilknytning til skyldspørsmålet vil kunne ende opp i en konklusjon som er i strid med uskyldspresumsjonen i artikkel 6 nr. 2. Denne muligheten må etter min mening (førstvoterende) være til hinder for ny bevisbedømmelse under skyldspørsmålet i saker om erstatning og oppreisning om uberettiget forfølgning».

20 Hammern mot Norge, dom av 11. februar 2003, uten publikasjonsnummer, avsnitt 47 og 48.

at den var i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 da den innebar en «voicing of suspicion against the applicant with respect to the charges of sexual abuse for which he had been acquitted». Mannen tok etter dette ut stevning mot staten med et krav om erstatning og oppreisning. Kravets størrelse bygget på at mannen hadde lidt et økonomisk tap ved at avgjørelsen av oppreisningskravet var i strid med EMK, idet en utmåling på grunnlag av straffeprosessloven § 446 jf. § 444 ville ført til en høyere oppreisningserstatning enn den han ble tilkjent. Videre var mannen blitt påført utgifter i forbindelse med gjennomføringen av saken for EMD, og han vil i tillegg pådra seg utgifter for å renvaske seg for overgrepsbeskyldningene. Mannen krevde også oppreisning for den tort og svie statens menneskerettighetsbrudd har påført ham.

Søksmålet mot staten ble avvist i tingretten og lagmannsretten. Lagmannsrettens kjennelse ble påkjært til Høyesteretts kjæremålsutvalg.

Utvalget viste til at søksmålet bygget på at oppreisningskravet fra 1995 ble avgjort i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2. Videre ble det vist til at det i kjæremålet var gitt uttrykk for at staten var ansvarlig for manglende eller sen implementering av EMK i norsk rett. I denne sammenheng uttalte retten at det var noe uklart til hva det her ble siktet til, da konvensjonen var inkorporert i norsk rett gjennom straffeprosessloven § 4 på dette tidspunkt. Retten forstod derfor dette som at avgjørelsen av oppreisningskravet var uriktig som stridende mot uskyldspresumsjonen.

Retten uttalte etter dette at saken med dette søksmålsgrunnlaget måtte avvises etter tvistemålslovens § 436, som hindrer at rettskraftig avgjørelse blir gjort til gjenstand for ny prøvelse gjennom en slik erstatningssak. Videre sies det i kjennelsen at EMK i tilfeller som det foreliggende ikke krever at det må gis adgang til å anlegge ny rettssak. Det ble vist til NOU 2001:32 og internasjonal juridisk litteratur.

Etter dette stadfestet kjæremålsutvalget lagmannsrettens kjennelse.

Høyesterettsavgjørelse om straffeprosess og EMK, Rt. 2005 s. 776

Prosess

Den 10. juni 2005 avsa Høyesteretts kjæremålsutvalg kjennelse i en sak om behandlingen av en tvist om lovligheten av ileggelsen av et parkeringsgebyr. Tingretten hadde forkastet påklaging av vedtak om ileggelse av parkeringsgebyr. I kjæremålsomgangen avsa lagmannsretten kjennelse før kommunens tilsvar var oversendt til klageren.

Retten uttalte at klageren ikke hadde hatt mulighet til å imøtegå kommunens anførsler for lagmannsretten før det ble truffet avgjørelse. Det ble vist til straffeprosessloven § 383 andre ledd om at dersom det i en uttalelse påberopes nye faktiske opplysninger som ikke åpenbart er uten betydning, skal retten gi motparten underretning om uttalelsen. Retten viste til at denne bestemmelsen må suppleres med de krav til rettferdig rettergang som følger av EMK artikkel 6 nr. 1.

Utvalget mente at det i kommunens tilsvar ikke var påberopt nye faktiske opplysninger. Tilsvaret innholdt en rettslig argumentasjon mot klagerens anførsler som tidligere var anført for tingretten. Likevel måtte dette etter rettens mening anses som et brudd på retten til kontradiksjon etter EMK artikkel 6 nr. 1, da den kjærende parten ikke fikk anledning til å imøtegå kommunens anførsler før lagmannsretten avsa dom, som tok sikte på å påvirke lagmannsrettens avgjørelse.

Retten uttalte at konsekvensen av brudd på EMK artikkel 6 nr.1 er at den krenkede har krav på et effektivt rettsmiddel for konvensjonskrenkelsen, og henviste her til artikkel 13. Videre konstaterte utvalget at når det i kjennelsen ble slått fast at det forelå konvensjonsbrudd, måtte dette anses som tilstrekkelig botemiddel i denne saken.

Retten kunne ikke se at det var noen rimelig eller reell mulighet for at feilen kunne ha virket inn på resultatet. Kjæremålet ble derfor forkastet.

Høyesterettsavgjørelse om straffeloven § 195 tredje ledd og EMK artikkel 6 nr. 2, Rt. 2005 s. 833

Villfarelse

Høyesterett avsa den 24. juni 2005 plenumsavgjørelse i en sak som reiste spørsmål om hvorvidt anvendelse av bestemmelsen i straffeloven § 195 tredje ledd om at villfarelse om barnets alder ikke fritar for straff for seksuell omgang med noen under 14 år, var i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2.

Retten kom frem til at straffeloven § 195 tredje ledd ikke var i overensstemmelse med EMK artikkel 6 nr. 2. Et mindretallet på to dommere hadde en noe annen begrunnelse enn flertall. Det er flertallets begrunnelse for dommen som omtales her.

Retten uttalte seg først generelt om menneskerettsloven, tolkningsprinsipper, EMDs praksis om uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 og rekkevidden av og innholdet i uskyldspresumsjonen. Det ble uttalt at det ikke er noe i ordlyden til EMK artikkel 6 nr. 2 som direkte peker mot objektivt straffeansvar. Etter EMDs praksis er imidlertid uskyldspresumsjonen et av elementene i det grunnleggende krav til «fair trial» i artikkel 6 nr. 1, og må ses i sammenheng med denne. Flertallet viste til at bestemmelsene bygger på grunnleggende europeiske rettsstatsprinssiper til vern om siktede i straffesaker. Etter flertallets syn var det sentralt å bruke formålsbetraktninger ved tolkningen av artikkel 6 nr. 2. Ut fra dette kom Høyesteretts flertall til at det ikke var grunnlag for noen streng ordfortolkning av artikkel 6 nr. 2.

Retten uttalte videre at EMD i sin praksis legger til grunn at objektive straffbarhetsvilkår bare aksepteres innenfor rimelige grenser tatt i betraktning hva som står på spill. Høyesterett uttalte at siktedes rett til å forsvare seg er blant elementene i den samlede vurderingen som må foretas. En slik proporsjonalitetsvurdering må også foretas av norske domstoler.

Deretter uttalte Høyesterett at saken lå i kjernen av den sentrale strafferett. Uskyldspresumsjonen, som et av de grunnleggende prinsipper i strafferetten, står særlig sterkt her.

Villfarelsesregelen i § 195 tredje ledd utelukker enhver vurdering av siktedes subjektive forhold ved avgjørelsen om straffeskyld, og gir ingen muligheter for forsvar. Etter rettens mening var dette et moment i den vurderingen som skal foretas i forhold til EMK.

Høyesterett pekte på at sakene den refererte til fra EMD, har angått bøter og økonomiske reaksjoner. Denne saken gjaldt en overtredelse som i utgangspunktet straffes med en minstestraff på 2 års fengsel. Flertallet mente dette måtte ha stor betydning.

Flertallet viste til at det i denne saken gjaldt et grunnleggende straffbarhetsvilkår innenfor den sentrale strafferett. Det var aktuelt med en reaksjon i form av streng fengselsstraff, og siktede hadde ikke mulighet til å forsvare seg mot domfellelse på grunnlag av sine subjektive forutsetninger. Det ville derfor foreligge en situasjon hvor det avgjørende måtte være den fundamentale rettssikkerhetsgaranti som ligger i uskyldspresumsjonen.

Retten uttalte at for å oppfylle uskyldspresumsjonen i EMK må loven tolkes slik at den gir plass for en aktsomhetsvurdering. Dersom man vil oppnå samsvar med konvensjonen, må det innfortolkes en tilsvarende reservasjon i § 195 tredje ledd som i § 196 tredje ledd.

På denne bakgrunn kom retten til at bestemmelsen i § 195 tredje ledd ikke kunne anvendes etter sin ordlyd.

Høyesteretts avgjørelse om delvis rettskraft av straffedom, Rt. 2005 s. 1020

Tap av førerrett

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 27. juli 2005 kjennelse i en sak om delvis ikrafttreden av tingrettens dom i en straffesak. Spørsmålet var om en avgjørelse om tap av førerrett hadde trådt i kraft selv om lagmannsretten skulle prøve lovanvendelsen under skyldspørsmålet for enkelte av de tiltaleposter tingrettens dom omfattet.

Utvalget kom frem til at tap av førerretten måtte anses som en del av ankegrunnen over straffeutmålingen/reaksjonsspørsmålet.

Retten uttalte i dommen at i motsetning til rettighetstap etter straffeloven § 29, er tap av førerrett ikke straff etter intern norsk rett. Det ble imidlertid uttalt at slektskapet mellom tap av førerett og straff er nært, og at tap av førerrett etter EMK regnes som straff.

Blant annet på denne bakgrunn kom retten frem til at tap av førerrett inngikk i ankegrunnen «avgjørelse om straff og rettsfølge». Tingrettens avgjørelse om tap av førerrett var dermed ikke rettskraftig.

Høyesterettsavgjørelse om rettslig interesse og EMK artikkel 6 og 13, Rt. 2005 s. 1104

Rettslig interesse

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 14. september 2005 kjennelse i en sak om avvisning av fastsettelsessøksmål. Retten drøftet hvorvidt det fulgte av EMK artikkel 6 og 13 at søksmålet skulle behandles av domstolene. Bakgrunnen for saken var at to drosjeeiere hadde blitt ilagt 60 % tilleggsskatt av ligningsnemnda, noe som ble opprettholdt i alle rettsinstanser. To år senere reiste drosjeeierne fastsettelsessøksmål mot staten.

Retten kom frem til at drosjeeierne ikke hadde rettslig interesse etter tvistemålslovens § 54.

Retten vurderte deretter om det fulgte av EMK artikkel 6 nr. 1 (retten til domstolsadgang) at søksmålet måtte behandles av domstolene. Det ble vist til Rt. 2003 s. 301 og rettens uttalelse der om at konvensjonen aksepterer et spillerom for nasjonal rett til å fastsette begrensninger i domstolsadgangen under forutsetning av at begrensningene ivaretar et legitimt formål og at kravet til proporsjonalitet er oppfylt. Begrensningene må ikke være så vidtrekkende at kjernen i retten til domstolsbehandling blir rammet, jf. EMDs avgjørelse i

O mot Storbritannia.[20] Retten viste også til Rt. 2001 s. 1123 hvor det ble uttalt at det anses som et legitimt formål å spare samfunnet for søksmål som ikke vil få noen betydning for saksøkerens rettsstilling. Kravet til proporsjonalitet taler ikke mot at kravet til rettslig interesse opprettholdes. Retten var enig i disse uttalelsene fra de tidligere sakene.

Retten uttalte også at begrensninger i adgangen til å anlegge særskilte søksmål om prosessledende avgjørelser, ikke rammer kjernen i retten til domstolsadgang.

Etter dette kom utvalget frem til at de begrensninger som følger av tvistemålslovens § 54 ikke var uforholdsmessige, særlig hensett til den manglende betydning for de private partene samt at forholdet lå svært langt tilbake i tid.

Retten drøftet også forholdet til EMK artikkel 13. Retten viste til Rt, 2003 s. 301, hvor Høyesterett uttalte at artikkel 13 bare stiller krav om adgang til nasjonal domstolsprøving dersom det er rimelig grunnlag for å hevde at konvensjonen er krenket. Når det gjaldt søksmål som er hjemlet i EMK, men ikke i tvistemålsloven § 54, slik denne tradisjonelt er forstått, skal retten avvise søksmålet dersom det etter en preliminær, materiell vurdering betraktes som klart grunnløst.

På denne bakgrunn og med avgjørende vekt på at forholdet lå meget langt tilbake i tid, kom utvalget frem til at søksmålet heller ikke kunne anlegges med grunnlag i EMK artikkel 13.

Høyesterettsavgjørelse om tidsforløp og EMK artikkel 6 nr.1 og artikkel 13, Rt. 2005 s. 1210

«Innen rimelig tid»

Høyesterett avsa den 23. september 2005 dom i en sak om utmåling av straff for vold mot politiet. Saken dreide seg særlig om betydningen av at den domfeltes anke til Høyesterett var forlagt hos påtalemyndigheten i ett år.

Retten uttalte at det til tross for at faktum og juss i saken var oversiktelig og etterforskningen var lite tidkrevende, gikk

20 *O mot Storbritannia*, dom av 8. juli 1987, A120.

det mer enn åtte måneder fra den straffbare handlingen ble begått til tiltale ble tatt ut. I tillegg ble saken forlagt av påtalemyndigheten i ett år. Retten viste til EMK artikkel 6 nr. 1, som gir krav på avgjørelse av straffesiktelse «innen rimelig tid», og EMDs avgjørelse i Bunkate mot Nederland, hvor behandlingen av en straffesak ble forlagt i femten måneder; i den saken forelå det krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1.[21] Retten kom etter dette frem til at total inaktivitet i ett år også representerer en krenkelse av artikkel 6 nr. 1.

For å kompensere for bruddet på artikkel 6 nr.1, måtte straffen reduseres i samsvar med artikkel 13, som gir krav på et effektivt nasjonalt rettsmiddel. Det ble uttalt at dette også er i samsvar med langvarig norsk straffeutmålingstradisjon.

Etter dette kom retten til at straffen måtte gjøre betinget.

Høyesterettsavgjørelse om kontradiksjon, Rt. 2005 s. 1309

Kontradiksjon

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 20. oktober 2005 kjennelse i en sak om siktede hadde fått tilstrekkelig anledning til å uttale seg før lagmannsretten traff avgjørelse om varetektsfengsling.

Retten uttalte at det fremgår av straffeprosessloven § 383 andre ledd at retten skal gi motparten underretning om uttalelsen dersom det i et kjæremål blir påberopt nye faktiske opplysninger som ikke åpenbart er uten betydning. Denne bestemmelsen måtte suppleres av de kontradiksjonskrav som følger av retten til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 nr. 1 og SPR artikkel 14 nr. 1.

Retten fant at det forelå brudd på siktedes rett til kontradiksjon, fordi det i påtalemyndighetens kjæremålserklæring ble påberopt nye synspunkter som siktede kunne ha behov for å kommentere. Det forelå en saksbehandlingsfeil. Lagmannsrettens kjennelse ble opphevet da det ikke kunne ses bort fra at denne feilen kunne ha virket inn på avgjørelsens innhold.

21 *Bunkate mot Nederland*, dom av 26. mai 1993, A248-B.

Høyesterettsavgjørelse om rettergang innen rimelig tid, HR-2005-01879

«Innen rimelig tid»

Høyesterett avsa den 1. desember 2005 dom i en sak om utmåling av straff for et forsøk på innførsel av heroin og et grovt underslag. Sentralt stod spørsmålet om hvilken betydning det skulle ha at saken var forlagt av påtalemyndigheten i ca. 15 måneder av påtalemyndigheten.

Retten uttalte at en liggetid på ca. 15 måneder hos statsadvokaten uten at det er gjort noe med saken innebærer en krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1, som gir krav på avgjørelse av straffesiktelse «innen rimelig tid». Perioden med inaktivitet kom i tillegg til tidsforløpet fra forbrytelsen fant sted til lagmannsretten avsa dom i mars 2004. Høyesterett uttalte at krenkelsen av artikkel 6 må rettes opp, og at dette etter EMK artikkel 13 kan gjøres gjennom reduksjon av straffen. Retten konstaterte at det foreliggende tilfellet var så graverende at det burde skje en vesentlig nedsettelse av straffen. Straffen ble satt ned fra ett år til syv måneders fengsel.

Høyesterettsavgjørelse om rettergang innen rimelig tid, HR-2005-01880-A

Høyesterett avsa den 1. desember 2005 dom i en sak om straffeutmåling i en narkotikasak. Saken reiste spørsmål rundt EMK artikkel 6 nr. 1 som følge av for lang saksbehandlingstid.

Det straffbare forhold ble begått i februar/mars 2002. Domfelte ble i lagmannsretten dømt til fengsel i tre år og to måneder. Han anket over straffeutmålingen 22. juni 2004. Først 13 måneder senere ble saken oversendt riksadvokaten med statsadvokatens innstilling. Retten pekte på at saken dermed uten påviselig grunn lå ubehandlet hos påtalemyndigheten i vel ett år. Høyesterett mente en slik forsinkelse i saksbehandlingen innebar brudd på retten til avgjørelse av straffesiktelse «innen rimelig tid» i EMK artikkel 6 nr. 1. Krenkelsen måtte føre til en ikke ubetydelig nedsettelse av den utmålte straffen. Retten la vekt på domfeltes rehabiliteringssituasjon og hans permanente brudd med sin tidligere tilværelse. Retten kom frem til at straffen måtte settes til tre år og to måneder, hvorav ett år var ubetinget og den resterende tid betinget med to års prøvetid.

5.4 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsavgjørelser om EMK art. 6

Varetektsfengsling

Lagmannsrettskjennelse om varetektsfengsling i drapssak, RG 2005 s. 776

Gulating lagmannsrett avsa den 5. januar 2005 kjennelse i en sak om varetektsfengsling frem til ankeforhandling med henvisning til straffeprosessloven § 172 bokstav a.

En mann var i tingretten dømt for forsettelig drap på sin tidligere ektefelle under særdeles skjerpende omstendigheter. Spørsmålet var om han kunne fengsles frem til ankeforhandling selv om varetektstiden da kom opp i ca. elleve måneder.

Fengslingen var begrunnet med henvisning til straffeprosessloven § 172 bokstav a. Etter bestemmelsen kan varetektsfengsling skje når noen mistenkes for en forbrytelse som kan medføre straff i 10 år eller mer, eller forsøk på slik forbrytelse, så sant det foreligger tilståelse eller andre forhold som i særlig grad styrker mistanken. Mistankekravet innebærer at det må forligge konkrete forhold som gir en meget sterk grad av sannsynlighet for at siktede er skyldig i forbrytelsen.

Lagmannsretten uttalte at i vurderingen av hvorvidt fengsling bør skje må det foretas en konkret helhetsvurdering hvor det særlig skal legges vekt på om det at den mistenkte er på frifot er egnet til å støte allmennhetens rettsfølelse eller skape utrygghet. Vurderingen må ta hensyn til bestemmelsene i EMK artikkel 6 nr. 1 om rett til rettferdig rettergang innen rimelig tid og de retningslinjer som er gitt i rettspraksis om forståelsen av denne bestemmelsen.

Etter en konkret vurdering kom lagmannsretten frem til at fortsatt fengsling i den foreliggende sak ikke stred mot EMK artikkel 6 nr. 1.

Lagmannsrettsdom om anonymisering av dom, RG 2005 s. 873

Anonymisering

Borgarting lagmannsrett avsa den 31. januar 2005 kjennelse i en sak hvor det ble fremsatt krav om at en straffedom bare kunne offentliggjøres i anonymisert form av hensynet til fornærmedes barn.

Lagmannsretten viste til at EMK artikkel 6 nr. 1, slik den er tolket av EMD, gir adgang til anonymisering utover reglene i domstolloven § 130 fjerde ledd når hensynet til barn krever det. Tilsvarende gjaldt etter SPR artikkel 14 nr.1.

Lagmannsretten kom på bakgrunn av EMK artikkel 6 nr. 1 og SPR artikkel 14 nr. 1 til at hensynet til den fornærmedes mindreårige barn i dette tilfellet tilsa at dommen burde anonymiseres.

Lagmannsrettskjennelse om rettslig interesse, LB-2003-20722

Rettslig interesse

Borgarting lagmannsrett avsa den 17. februar 2005 en kjennelse om rettslig interesse etter tvistemålslovens § 54 sammenholdt med EMK artikkel 6.

Retten kom til at de krenkelser av EMK artikkel 6 som den ankende part ønsket fastsettelsesdom for, var krenkelser rettet mot et selskap som sådant, og at en aksjonær ikke kan reise sak om aksjeselskapets rettigheter.

Videre drøftet retten hvorvidt begrepet rettslig interesse i norsk rett må forstås utvidende under hensyn til EMK artikkel 34. Retten kom frem til at artikkel 34 er en bestemmelse som gjelder søksmål til EMD, og ikke direkte søksmålskompetanse for norske domstoler. Likevel mente retten det i en helhetsvurdering av om rettslig interesse foreligger, må vektlegges om saksøker er «victim» etter EMK artikkel 34. En slik tolkning hadde støtte i artikkel 13.

Lagmannsretten kom til at norsk rett var i samsvar med EMDs rettspraksis, som har som rettslig utgangspunkt at det kun er i ekstraordinære tilfeller at en aksjonær kan anses

som «victim» når en står overfor konvensjonsbrudd rettet mot selskapet.

Lagmannsrettsavgjørelse om tilleggsskatt og forholdet til EMK, LH-2004-69477

Tilleggsskatt

Hålogaland lagmannsrett avsa den 2. mars 2005 dom i en sak hvor det blant annet var spørsmål om det var grunnlag for ileggelse av tilleggsskatt.

Retten la til grunn at fastsetting av tilleggsskatt anses som straff i EMK artikkel 6 nr. 1s forstand. Uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 kom derfor til anvendelse. Dette innebar at det må stilles krav til bevisenes styrke for å kjenne en siktet skyldig.

Retten viste også til NOU 2003:7 *Tilleggsskatt m.m*, hvor forholdet til EMK artikkel 6 nr. 2 ble drøftet, og hvor det ble vist til avgjørelser fra EMD, blant annet Västberga Taxi mot Sverige[22] og Janosevic mot Sverige.[23] I disse sakene uttales at det er på det rene at prinsippet om at skyld må være bevist utenfor enhver rimelig tvil ikke gjelder for det svenske systemet for ileggelse av tilleggsskatt.

Etter dette kom retten til at konvensjonen antagelig ikke krever at det skal gjelde særlige krav til bevisenes styrke i tilleggsskattesaker.

Retten la også til grunn at fastsettelsen av tilleggsskatt på grunnlag av regler som ikke krever forsett eller uaktsomhet, ikke er i strid med uskyldspresumsjonen, når skatteyter har anledning til å føre bevis for at han ikke kunne lastes for manglende eller uriktige opplysninger etter ligningsloven § 10-3. Retten viste til EMDs dom i Janosevic mot Sverige.

Overligningsnemndas vedtak om å ilegge tilleggsskatt ble derfor ikke satt til side.

22 *Västberga Taxi Aktiebolag og Vulic mot Sverige*, dom av 23. juli 2002, uten publikasjonsnummer.
23 *Janosevic mot Sverige*, dom av 23. juli 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-VII.

Lagmannsrettsdom om inhabilitet, LA-2005-34183

Inhabilitet

Agder lagmannsrett avsa den 9. mai 2005 kjennelse i en sak om hvorvidt tingrettens dom måtte oppheves fordi tingrettens rettsformann hadde vært inhabil.

Tingrettens formann hadde tidligere avsagt en fengslingsforlengelse mot en av personene i saken som gikk for tingretten. Fengslingsgrunnlaget hadde vært straffeprosessloven § 172, som krever kvalifisert mistanke. Retten uttalte at det følger av Høyesteretts praksis at en dommer som har varetektsfengslet en siktet på dette grunnlaget, ikke senere kan pådømme saken dersom vedkommende nekter seg skyldig. Forholdet utgjør en særegen omstendighet som medfører inhabilitet etter domstolsloven § 108.

Lagmannsretten viste til at en viktig premiss for dette standpunktet var praksis fra EMD, hvor det er antatt å krenke siktedes rett til en rettferdig rettergang ved en «uavhengig domstol» etter EMK artikkel 6 nr. 1 at samme dommer i et slikt tilfelle deltar i pådømmelse av saken. Det ble vist til Rt. 1996 s. 261 med henvisning til EMDs dom i Hauschildt mot Danmark fra 1989.[24]

Retten kom frem til at tingrettens formann helt klart hadde vært inhabil.

Lagmannsrettskjennelse om straffeutmåling og tidsforløp, LB-2005-24641

«Innen rimelig tid»

Borgarting lagmannsrett avsa den 13. mai 2005 kjennelse i en straffesak mot tre kvinner som hadde smuglet ca 1 kg kokain fra Amsterdam til New York.

De straffbare forholdene ble begått i 2000, men ble først pådømt i tingretten i 2004. Lagmannsretten la ved straffeutmålingen vekt på at det hadde gått usedvanlig lang tid fra de straffbare forholdene ble begått til saken ble pådømt i tingretten. Tidsforløpet, som for lagmannsretten fremstod som

24 *Hauschildt mot Danmark*, dom av 24. mai 1989, A154.

uakseptabelt, skyldtes etter rettens oppfatning ikke de tiltalte eller deres forsvarere. Lagmannsretten viste til rettspraksis som gir en betydelig strafferabatt uten hensyn til om det skulle foreligge brudd på EMK artikkel 6 nr. 1. Strafferabatten førte til en straff av samfunnstjeneste i 360 dager.

Lagmannsrettsavgjørelse om inhabilitet og EMK artikkel 6, LG-2003-2991

Inhabilitet

Gulating lagmannsrett avsa den 23. mai 2005 kjennelse i en sak om inhabilitet hos dommerne i tingretten etter domstolloven § 108.

Retten uttalte blant annet at de omstendighetene som i denne saken begrunnet inhabilitet var av en slik art at lagmannsretten av eget tiltak måtte oppheve tingrettens avgjørelse.

Retten viste til at kravet til en upartisk og rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 nr 1 innebærer at retten av eget tiltak må vurdere sin habilitet, selv om dette ikke er påstått av partene. Dette innebærer at ankedomstolen i forbindelse med behandling av anken kan oppheve tingrettens avgjørelse i de tilfeller der tingretten selv burde ha kommet til at kravene i artikkel 6 ikke var oppfylt.

Tingrettens dom ble deretter opphevet.

Lagmannsrettsdom om straffeutmåling og tidsforløp, LH-2005-40508

«Innen rimelig tid»

Hålogaland lagmannsrett avsa den 6. juli 2005 dom i en straffesak som gjaldt ran, narkotika og vinningskriminalitet.

Tingretten hadde domfelt vedkommende til to års fengsel. Etter lagmannsrettens syn var denne straffen noe for streng. For retten stod særlig tidsforløpet sentralt. Det var gått syv år siden ranet hadde blitt begått. Tiltalen ble blitt tatt ut i april 2003, det vil si fire og et halvt år etter ranet. Kjøpet av hasj ble foretatt i januar 1998, og tiltale ble først reist i oktober 2001. Retten uttalte at så vel etter norsk rett som etter EMK, har alle krav på rettergang innen rimelig tid. Retten tok hensyn

til at den domfelte en periode ikke var tilgjengelig for politiet ved å oppholde seg i utlandet. Den la imidlertid større vekt på at iretteføringen av sakene ikke var drevet særlig målrettet fra politi og påtalemyndighet.

Etter dette reduserte retten straffen til fengsel i ett år og seks måneder, hvorav ett år ble gjort betinget.

Lagmannsrettskjennelse om opplesning av vitneforklaring, LA-2005-100979

Kontradiksjon

Agder lagmannsrett avsa den 15. juli 2005 kjennelse i en sak om opplesning av en vitneforklaring i en straffesak.

Tingretten hadde tillatt opplesning av vitneforklaringen da det stevnede vitnet ikke møtte til hovedforhandling. Retten fant at dette ikke var i strid med EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav d om kontradiksjonsprinsippet.

Lagmannsretten viste til straffeprosessloven § 296 første ledd, som sier at vitne som skal gi forklaring som kan antas å være av betydning for saken, bør avhøres muntlig og under hovedforhandling, såfremt ikke særegne forhold er til hinder for dette. Dersom vitnet ikke møter, er det et vilkår for å lese opp vitnets politiforklaring at muntlig avhør ikke er mulig eller ville medføre uforholdsmessig ulempe eller utgift. At et vitne ikke «ønsker å møte», er ikke tilstrekkelig for å oppfylle disse kravene i straffeprosessloven § 297. Dommen i tingretten ble opphevet.

På bakgrunn av dette mente retten det ikke oppstod spørsmål om opplesningen var i strid med EMK artikkel 6.

Lagmannsrettsavgjørelse om frifinnelse og erstatning i straffesak, LB-2005-32278

Uskyldspresumsjonen

Borgarting lagmannsrett avsa den 9. september 2005 dom i en sak hvor en mann ble frikjent av lagretten for overtredelse av straffeloven § 192 første ledd (voldtekt).

Fornærmedes oppreisningskrav ble tatt til følge. Retten viste til at oppreisning kan idømmes hvis det foreligger klar sann-

synlighetsovervekt for at den fornærmede har vært utsatt for en erstatningsbetingende krenkelse fra den tiltaltes side. Oppreisningskravet kan pådømmes i forbindelse med straffesaken, selv om tiltalte blir frifunnet for straffekravet. Det er likevel er en forutsetning at det ved behandlingen av det sivilrettslige kravet ikke reises tvil om riktigheten av frifinnelsen i straffesaken, jf. uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2.

Retten kom etter dette til at det sivilrettslige beviskravet for å tilkjenne oppreisning var oppfylt, uten at dette rokket ved frifinnelsen med hensyn til straffekravet.

Lagmannsrettsavgjørelse om EMK artikkel 6 nr. 3 litra b, LB-2005-132832

Forberedelse av forsvar

Borgarting lagmannsrett avsa den 23. september 2005 kjennelse i en sak hvor forsvareren ikke var blitt innkalt til møte om forlenget fengsling dagen før, jf. straffeprosesslovens § 185 fjerde ledd første setning. Han ble gjort kjent med rettsmøtet kort tid i forveien. Tingretten løslot siktede med henvisning til EMK artikkel 6 nr. 3 litra b.

Lagmannsretten kom frem til at straffeprosessloven § 185 var overtrådt. Spørsmålet var likevel om siktede som følge av dette også måtte løslates. Etter rettens syn måtte det bero på en konkret vurdering om siktede gjennom den feilen som var blitt begått, var blitt avskåret fra å få tilstrekkelig tid og muligheter til å forberede sitt forsvar, jf. EMK artikkel 6 nr. 3 litra b. Retten kom til at denne muligheten ikke var blitt avskåret. En måtte gå ut fra at forsvareren etter mottakelsen av saksdokumentene i en så alvorlig sak, hadde satt seg inn i saken. Videre ble det lagt til grunn at forsvareren også måtte være kjent med innholdet i de tidligere fengslingskjennelsene. Forsvareren var også kjent med fengslingsfristens utløp og måtte derfor forutse at det ville bli fremsatt begjæring om fengslingsforlengelse.

Lagmannsrettsavgjørelse om rettslig interesse og ytringsfrihet, LB-2005-51076

Rettslig interesse/ Ytringsfrihet

Borgarting lagmannsrett avsa den 12. oktober 2005 kjennelse i en sak om rettslig interesse. Bakgrunnen for saken var et reklameinnslag på TV2 for legemiddelet Lamisil, hvor det ble advart mot sykdommen neglsopp. Reklamen viste ikke preparatet, logo eller navnet på produsenten. TV2 anla søksmål mot staten etter at helsedepartementet stadfestet et vedtak fra Statens legemiddelverk om å kreve reklamen fjernet. Staten nedla påstand om avvisning av søksmålet som følge av manglende rettslig interesse for TV2.

Retten uttalte at forvaltningsvedtaket som ble påstått å være ugyldig, gjaldt legemiddelprodusenten Norvartis, og ikke TV2. En dom i TV2s favør ville ikke få rettsvirkning verken for TV-selskapet eller Norvartis. Behovet for rettslig avklaring skulle derfor ikke kunne tilsi at saken ble fremmet.

Retten mente at anførselen om at TV2s ytringsfrihet var krenket, var åpenbart grunnløs. Det ble vist til at nasjonale myndigheter må ha et vist skjønnsmessig spillerom på det kommersielle området. Ut fra dette mente retten at det var åpenbart grunnløst å hevde at et TV-selskap med hjemmel i ytringsfriheten har rett til å sende et innslag i kommersielt øyemed, som er forbudt for annonsøren å bruke.

Retten uttalte at ytringsfriheten ikke er ubegrenset, verken etter Grunnloven § 100 eller EMK artikkel 10. Når det gjaldt EMK artikkel 10, viste flertallet til at bestemmelsens annet ledd krever at innskrenkninger i ytringsfriheten må være hjemlet i lov og være nødvendige i et demokratisk samfunn. Den som mener seg utsatt for en krenkelse, har krav på en effektiv prøvingsrett ved en nasjonal myndighet etter EMK artikkel 13. Dette innebærer ikke at enhver sak der menneskerettighetene påstås krenket, kan føres for domstolene. Retten uttalte at avvisningsspørsmålet vil avhenge av om søksmålet, som i dette tilfellet var basert på EMK artikkel 10, måtte betraktes som åpenbart ugrunnet.

Retten avviste derfor saken.

Lagmannsrettsavgjørelse om uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2, LB-2005-84798

Uskyldspresumsjonen

Borgarting lagmannsrett avsa den 1. desember 2005 kjennelse i en sak om seksuell omgang med mindreårige og villfarelse med hensyn til fornærmedes alder.

Retten viste til Rt. 2005 s. 833, og uttalte i samsvar med denne avgjørelsen at dersom straffeloven § 195 tredje ledd fortolkes etter sin ordlyd, vil dette være i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2. I straffelovens § 195 tredje ledd måtte det derfor innfortolkes en tilsvarende reservasjon som den som fremgår av straffeloven § 196 tredje ledd. Dersom ingen uaktsomhet kunne legges tiltalte til last, viste retten til at han ikke skulle vært domfelt etter straffeloven § 195. Retten viste til at tingretten ikke hadde foretatt noen slik uaktsomhetsvurdering og opphevet derfor tingrettens dom.

5.5 Justisdepartementets forslag til lovendringer vedrørende retten til tolk

«Retten til tolk»

I mars 2005 ble rapporten «Retten til tolk» offentliggjort. Rapporten ble utarbeidet av en arbeidsgruppe til Justis- og politidepartementet og inneholdt utkast til lov- og forskriftsendringer.[25] Arbeidsgruppen har blant annet sett på hvordan minoritetsspråkliges rettssikkerhet kan sikres bedre i møtet med det norske rettsapparatet.

Kapittel 5 i rapporten gjennomgår de viktigste tiltak arbeidsgruppen mener er nødvendige for å bringe norsk regelverk i samsvar med Norges internasjonale forpliktelser, særlig EMK. Bruken av tolk drøftes i forhold til forskjellige stadier i straffeprosessen, eksempelvis i møte med politiet, ved oversettelse av dokumenter, i møte med domstolene og i forkynnelsen og meddelelsen av dokumenter. Hvert av disse stadiene er vurdert bredt opp mot EMK og praksis fra EMD.

Forslaget legger opp til rettigheter og plikter som i størst mulig grad skal sikre at de minoritetsspråklige ikke stilles

25 Rapporten er tilgjengelig på http://odin.dep.no/jd/norsk/dok/andre_dok/rapporter/012101-220036/dok-bn.html.

dårligere enn norsktalende. Arbeidsgruppen viser til at det, som etter EMK, bare er den minoritetsspråkliges språkferdigheter som skal være tema ved vurdering av oppnevning av tolk og behovet for oversettelse av dokumenter. Ved toveiskommunikasjon foreslås det at regelen bør være at dersom den minoritetsspråklige ikke forstår og snakker norsk godt, skal han ha rett til tolk i møte med politi, påtalemyndighet og domstolene. Det legges i denne vurderingen til grunn at det skal stilles relativt høye krav til språkferdigheter før tilkalling av tolk unnlates. Sakens kompleksitet vil i denne vurderingen ha betydning, da man må vurdere hvilke ord og begreper som kan forventes å komme opp under saken. Dersom det er tvil om den minoritetsspråklige har tilstrekkelige språkkunnskaper til at kommunikasjon kan skje på forsvarlig måte, foreslås det i rapporten at tolk oppnevnes eller tilkalles.

5. 6 Norges rapportering til Europarådets styringskomité for menneskerettigheter

Rapporter til Europarådets styringskomité for menneskerettigheter

Rapportering til ekspertkomiteen for forbedring av prosedyrer for beskyttelse av menneskerettigheter

Denne ekspertkomiteen er en gruppe innenfor Europarådets styringskomité for menneskerettigheter. De bidrar begge til å påse at deklarasjonen «*Ensuring the effectiveness of the implementation of the European Convention on Human Rights at national and European levels*» blir fulgt opp. Den første rapporten gjorde rede for overensstemmelsen mellom norske lovforslag, gjeldende lover og administrativ praksis og EMK og oppfølging av rekommandering (2004)5. Den andre rapporten til komiteen omhandlet forbedring av nasjonale rettsmidler og oppfølging av rekommandering (2004)6.

Rapport 1

Norske myndigheter informerte i april 2005 komiteen om overensstemmelsen mellom norske lovforslag, gjeldende lover og administrativ praksis og de aktuelle standarder som finnes i EMK. Komiteens sammendrag av rapporten kom den 2. september 2005.[26]

26 DH-PR(2005)005rev. Tilgjengelig på www.coe.int.

Norske myndigheter redegjorde om at alt lovgivningsforarbeid må følge kgl. res. av 18. februar 2000 (Lovteknikk og lovforberedelse – veiledning om lov- og forskriftsarbeid). Etter denne veiledningens punkt 2.3.2 skal «utredere ... vurdere og, der det er relevant, redegjøre for om menneskerettighetskonvensjonene stiller krav til myndighetene på det aktuelle området». Det ble vist til at flere regjeringsorganer besitter særskilt ekspertise på menneskerettighetsfeltet, herunder Utenriksdepartementet og Justisdepartementet. Disse kan bidra i utformingen av ny lovgivning ved behov.

Myndighetene opplyste også at alle lovgivningsforslag sendes til offentlig høring før de går videre til Stortinget. Myndighetene informerte om at ekspertisen som finnes i departementene, vil vurdere forslaget opp mot Norges menneskerettighetsforpliktelser, samt at Norsk senter for menneskerettigheter og ulike frivillige organisasjoner ofte avgir høringsuttalelser.

Avslutningsvis ble det vist til at EMK ble inkorporert i menneskerettsloven av 1999, og at den har fortrinnsrett fremfor annen lovgivning dersom det skulle oppstå konflikt mellom EMK og annen norsk lovgivning. Myndighetene viste til at denne forrangsbestemmelsen i en viss grad sørger for at ny lovgivning ikke vil få en effekt som er motstridende med konvensjonens bestemmelser.

Rapport 2

Norske myndigheter informerte i juli 2005 komiteen om forbedring av nasjonale rettsmidler. Komiteen offentliggjorde sitt sammendrag av disse opplysningene 5.september 2005.[27]

Myndighetene viste til tiltak som var gjennomført for å forhindre lang saksgang i straffesaker. Straffeprosessloven § 275, som ble tilføyet i 2002, tar sikte på å redusere tidsbruken i straffesaker. Det ble også vist til straffeprosessloven § 102 om forsvarervalg. Bestemmelsen går ut på at en annen forsvarer enn den siktede ønsker, kan oppnevnes dersom oppnevnelsen av den ønskede forsvareren vil føre til forsinkelse

27 DH-PR(2005)006rev. Tilgjengelig på www.coe.int.

av betydning for saken, herunder til overskridelse av fristen for å avholde hovedforhandling i § 275.

Videre ble det henvist til de rettsmidler som er tilgjengelige som kompensasjon for brudd på tidsfrister i straffesaker. Det ble vist til domstolenes praksis med å foreta reduksjon i straffen for å bøte på langvarig saksbehandlingstid, samt eventuell erstatning etter straffeprosessloven kapitel 31.

Det ble også vist til tiltak for å forhindre lang saksgang i sivile saker. Det ble vist til den nye tvistemålsloven vedtatt 17. juni 2005, som ennå ikke har trådt i kraft, som har bestemmelser som skal redusere tidsforløpet i sivile saker, herunder innføringen av absolutte tidsfrister.

5.7 Uttalelse fra Lovavdelingen om advokatbevillingsnemndas virksomhet og forholdet til EMK artikkel 6

Uttalelse fra Lovavdelingen

Justisdepartementets lovavdeling kom den 13. juni 2005 med en vurdering av hvorvidt reglene for Advokatbevillingsnemndens saksbehandling kan sies å være i strid med EMK artikkel 6.

Lovavdelingen tok stilling til om nemndas virksomhet ble omfattet av EMK artikkel 6. Det ble vist til EMDs dom i saken H mot Belgia,[28] hvor det ble slått fast at retten til å praktisere som advokat måtte anses som en «civil right within the meaning of article 6 § 1». Lovavdelingen sluttet seg til dette.

Dersom noen får sine sivile rettigheter avgjort av en offentlig myndighet, er utgangspunktet ifølge artikkel 6 nr. 1 at de skal ha rett til «a fair and public hearing within reasonable time». Advokatbevillingsnemndas vedtak kan bringes inn for domstolene. Etter lovavdelingens vurdering var dette i samsvar med retten til domstolsprøvelse i sivile saker etter EMK artikkel 6 nr. 1.

28 *H mot Belgia*, dom av 30. november 1987, A127-B.

Lovavdelingen vurderte også hvorvidt artikkel 6 nr. 2 og nr. 3 også kan ha betydning i denne sammenheng. Dette gjaldt særlig i forbindelse med suspensjon eller tilbakekall av advokatbevilling på grunn av mistanke om straffbare forhold. I denne sammenheng ble det vurdert hvorvidt dette var sanksjoner som ble omfattet av straffebegrepet i EMK artikkel 6 (jf. «charged with a criminal offence»). Lovavdelingen viste til og sluttet seg til betraktningene som fremkommer i EMDs dommer i sakene Engel mot Nederland[29] og Manasson mot Sverige[30], samt Rt. 2004 s. 1343. Tilbakekall og suspensjon var derfor ikke straff i EMKs forstand. Det kan likevel komme på tale å anvende artikkel 6 nr. 2 og 3 analogisk i saker som ikke dreier seg om straff, men som gjelder disiplinære beføyelser som ligger nært opp til straff, og hvor rettighetene i nr. 2 og 3 må anses inkorporert i kravet til rettferdig rettergang etter artikkel 6. I denne sammenheng ble det henvist til EMDs dom i saken Albert og LeCompte mot Belgia.[31] De prosessuelle krav som stilles i EMK artikkel 6, vil normalt være tilfredsstilt ved domstolsbehandling av nemndas vedtak om suspensjon eller tilbakekall av advokatbevilling.

Lovavdelingen behandlet også spørsmålet om hvordan advarsler og irettesettelser fra nemnda stiller seg i forhold til EMK artikkel 6. Lovavdelingen uttalte at slike saker ikke var beslutninger med konsekvenser for vedkommendes endelige rettsstilling. Det ble her vist til Strasbourg-avgjørelser som slår fast at det ikke innebar «determination of … civil rights and obligations» når en disiplinærkomité ga en lege en offisiell reprimande. Dette illustrerte at slike advarsler eller irettesettelser normalt ikke faller inn under artikkel 6 nr. 1.

Et avslag på en søknad om advokatbevilling kan også bringes inn for domstolene for overprøvelse. Lovavdelingen la derfor til grunn at EMK artikkel 6 nr. 1 vil være tilfredsstilt.

Lovavdelingen behandlet også betydningen av uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 for saker om tilbakekall, suspensjon eller avslag på søknad om advokatbevilling der

29 *Engel mot Nederland*, dom av 23. november 1976, A22.
30 *Manasson mot Sverige*, avvisningsavgjørelse av 8. april 2003.
31 *Albert og LeCompte mot Belgia*, dom av 10. februar 1983, A68.

grunnlaget for dette er en straffbar handling som ikke er endelig pådømt eller som det er avsagt frifinnende dom for. Spørsmålet vil bero på om det tas stilling til skyldspørsmålet i forbindelse med vedtaket. Nemnda foretar ingen prøvelse av skyldspørsmålet i suspensjonssaker. Dens virksomhet vil derfor neppe ha implikasjoner i forhold til uskyldspresumsjonen. Ved tilbakekall av bevilling etter domstolsloven § 230 mente Lovavdelingen man må vise omhu ved utforming av begrunnelsen, og ikke bruke formuleringer i vedtaket som er egnet til å kaste tvil over frifinnelse eller konstaterer straffeskyld.

Avslutningsvis kom Lovavdelingen frem til at EMK tilleggsprotokoll 7 artikkel 4 ikke kom til anvendelse ved vedtak om tilbakekall eller suspensjon av advokatbevilling.

5.8 Saker klaget inn for EMD mot Norge

Flere saker mot staten er klaget inn for EMD.

Blant disse er saken KT mot Norge. Saken gjelder EMK artiklene 6 og 8. Saken har vært oppe for Høyesterett og ble avgjort ved kjennelse, som er publisert i Rt. 2003 s. 301. Denne saken gjaldt adgangen til rettslig prøving av beslutning om iverksettelse av en undersøkelsessak etter barnevernloven. Høyesterett kom frem til at den ikke kunne se at begrensningen i adgangen til å anlegge særskilte søksmål om slike prosessledende avgjørelser, rammer kjerneområdet i artikkel 6 nr.1. En avvisning av søksmålet innebar derfor etter Høyesteretts oppfatning ikke en krenkelse av artikkel 6 nr. 1. Videre fant retten at undersøkelsessaken innebar et inngrep i klagerens rett til respekt for privatliv og familieliv etter artikkel 8, men at det her dreide seg om et klart berettiget inngrep etter bestemmelsens annet ledd. Etter rettens syn forelå det etter dette ikke en krenkelse av artikkel 8, spørsmålet om avvisning ble derfor betraktet som åpenbart ugrunnet etter EMK artikkel 13, og klageren hadde etter rettens syn derfor ikke krav på nasjonal domstolsprøving.

I saken RE mot Norge er også staten klaget inn for EMD. Denne saken gjelder EMK artikkel 6. Saken har vært oppe for Høyesterett og finnes i Rt. 2003 s. 1296. Høyesterett kom

frem til at lagmannsrettens kjennelse måtte oppheves da det ikke var konkretisert hvorfor en løslatelse ville innebære fare for bevisforspillelse etter straffeprosessloven § 171 første ledd nr. 2.

Nok en sak vedrørende EMK artikkel 6 ble klaget inn for EMD i 2005. Saken var oppe for Høyesterett i 2004 og er gjengitt i Rt. 2004 s. 97. Den gjaldt hvorvidt det var en saksbehandlingsfeil av lagmannsretten å tillate opplesning av en politiforklaring av en av de tiltalte i en større narkotikasak, som benyttet seg av sin rett til å nekte å avgi forklaring. Høyesterett kom frem til at de krav EMK artikkel 6 stiller, og de krav som stilles til forsvarlig og rettferdig rettergang, var tilfredsstilt, selv om politiforklaringen ble tillatt opplest.

Media kunne i oktober 2005 melde at Bjørn Martinsens erstatningskrav mot staten og Justisdepartementet hadde sluppet gjennom nåløyet og skal opp for EMD. Martinsen ble i sin tid dømt for underslag på 8, 5 millioner kroner, men etter seks års saksbehandling kom fylkesskattekontoret til at det aldri hadde vært snakk om skatteunndragelse, og at Martinsen ikke skulle vært anmeldt. Den lange rettslige prosessen førte til at Martinsen gikk til erstatningssak mot staten, men saken ble aldri realitetsbehandlet. Etter dette ble saken klaget inn for EMD og skal nå altså opp for domstolen i Strasbourg.

EMD slapp også Bandidos-dommen gjennom nåløyet. Saken ble behandlet i Borgarting lagmannsrett, som idømte de fem tiltalte fengelsstraff. Høyesterett avslo ankene. Saken ble klaget inn for EMD på bakgrunn av at de tiltalte mener det har blitt begått en saksbehandlingsfeil, da en av dommerne under hovedforhandlingen i lagmannsretten hadde vært med i et kjæremålsutvalg som behandlet en fengslingskjennelse i Bandidos-saken. Klagerne mener dette har gjort dommeren inhabil. Videre ble ett av jurymedlemmene dimittert etter fem dager i lagmannsretten da det viste seg at denne hadde vært avhørt av politiet som vitne i saken bare uker etter bombeeksplosjonen.[32]

32 Dagbladet 19. juli 2005.

6. FORBUDET MOT GJENTATT STRAFFEFORFØLGNING

Forbudet mot gjentatt straffeforfølgning eller ileggelse av ny straffesanksjon for samme forhold (ofte kalt forbudet mot dobbeltstraff) er et supplement til de rettergangsgarantier i straffesaker som følger av retten til rettferdig rettergang. Forbudet er kommet til uttrykk i EMK protokoll 7 artikkel 4 og i SPR artikkel 17 nr. 4.

Traktater

Norsk lovgivning

Gjennom menneskerettsloven er begge disse bestemmelsene gjort til norsk lov. Videre har straffeprosessloven gjennom bestemmelsene om negativ rettskraft sikret et forbud mot gjentatt straffeforfølgning overfor samme person for så vidt gjelder de sanksjoner som regnes som straff i straffeprosesslovens forstand. Det menneskerettslige forbudet mot dobbeltstraff er særlig aktuelt i Norge, da begrepet straff slik det er å forstå i konvensjonene, kan omfatte straffelignende sanksjoner som ikke er å anse som straff etter straffeprosessloven.

Grunnloven innholder ikke noe forbud mot gjentatt straffeforfølgning.

6.1 Forslag til endringer i reglene om konkurskarantene

Endringer i konkursloven

Justisdepartementet kom i desember 2004 med forslag til endringer i reglene om konkurskarantene.[33] I endringsforslaget uttalte departementet at konkurskaranteneinstituttets forhold til forbudet mot dobbeltstraff i EMKs protokoll nr. 7 artikkel 4 måtte anses som avklart gjennom tre dommer avsagt av Høyesterett 23. september 2003,[34] hvor Høyesterett hadde kommet til at konkurskarantene ilagt etter konkursloven § 142 første ledd nr. 1og 2 ikke stenger for senere straffesak for de forhold som var grunnlag for ileggelsen av konkurskarantenen.

33 Endringsforslaget er tilgjengelig på justisdepartementets hjemmesider http://www.hr.dep.no/jd/norsk/dok/hoeringer/under_behandling/012041-080116/dok-bn.html. SMRs høringsuttalelse til lovforslaget kan leses på http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

34 Rt. 2003 s. 1221, s. 1241 og s. 1243.

Endringsforslaget viste til at det har vært påpekt at konkurskarantene kan oppfattes som straff, og derfor bør behandles etter straffeprosessens regler. Departementet foreslo at de materielle vilkårene for ileggelse av konkurskarantene i konkursloven § 142 skal endres. Det ble foreslått at vilkåret om skjellig grunn til mistanke for straffbare handlinger i bestemmelsens første ledd nr. 1 og nr. 2 om uforsvarlig forretningsførsel, skulle slås sammen til ett karantenegrunnlag. Departementet ønsket at mistanke om straffbare forhold ved en slik utforming skulle komme inn som et moment i vurderingen av om det har foreligget uforsvarlig forretningsførsel. Etter departementets mening ville en slik endring føre til at konkurskarantene tydeligere vil fremstå som en sivilrettslig reaksjon, og dermed gå klar av EMKs straffebegrep.

Departementet foreslo også endringer i saksbehandlingsreglene i konkursloven § 143. Dette ble gjort på bakgrunn av at Konkursrådet i sin uttalelse nr. 44 ga uttrykk for at det er uheldig med den manglende partsrepresentasjonen i saker om konkurskarantene. Departementet foreslo boet, og ikke påtalemyndigheten, som partsrepresentant. For boene som mangler midler foreslo departementet at det skal bevilges penger over Justisdepartementets budsjett til å dekke bostyrerens arbeid i forbindelse med partsrepresentasjon i karantenesaker. Departementet gikk ikke inn for at den som begjæres ilagt konkurskarantene skal få dekket prosessfullmektig på det offentliges bekostning.

Det ble også foreslått en ny kontradiksjonsregel i konkursloven § 143. Denne innebærer at skyldneren skal varsles og gis mulighet til å kreve muntlig forhandling før kjennelse om konkurskarantene avsies.

Departementet ønsket også å oppstille en tidsfrist for saksbehandling i karantenesaker. I forbindelse med forslaget ba departementet om høringsinstansenes syn på om en slik frist burde oppstilles, og hvor lang den evt. burde være.

Departementets lovforslag er ikke ferdigbehandlet.

6. 2 Høyesterettsavgjørelser
Høyesterettsavgjørelse om dobbeltstraff, Rt. 2005 s. 1269

Høyesterettsavgjørelser om dobbeltstraff

Høyesterett avsa den 18. oktober 2005 dom i en sak som gjaldt overtredelse av regnskapsloven. Ett spørsmål var om ilagt forsinkelsesgebyr for å ha unnlatt å sende regnskapsdokumenter til Regnskapsregisteret, var til hinder for etterfølgende straffesak om brudd på regnskapsloven som følge av dobbeltstraff-forbudet i EMK protokoll 7 artikkel 4 nr. 1.

Retten viste til at sanksjonene må være ilagt samme rettssubjekt for at EMKs bestemmelse skal komme til anvendelse. I denne saken var gebyret ilagt selskapet, mens det var tiltalte som var domfelt for overtredelse av regnskapsloven. Denne personen var imidlertid også styremedlem og hadde et subsidiært solidaransvar for gebyret. Det var også tiltalte som hadde betalt gebyret. Retten kom derfor til at begge sanksjoner i realiteten var ilagt samme rettssubjekt.

Høyesterett viste til at innholdet i straffebegrepet i EMK protokoll 7 artikkel 4 er det samme som i EMK artikkel 6. Dermed stod de såkalte Engel-kriteriene sentralt: nasjonal klassifikasjon, karakteren av og formålet med den lovregelen som anvendes og sanksjonens innhold og karakter.[35] Det var på det rene at forsinkelsesgebyret ikke var straff etter norsk rett, jf. straffeloven § 15 og § 16.

Karakteren av og formålet med regnskapsloven § 8-3 om forsinkelsesgebyr talte også imot å anse gebyret som straff i EMKs forstand. Retten mente at forsinkelsesgebyret var av en annen karakter enn den typiske straff. Den retter seg mot en handling i fremtiden, mens straffen retter seg mot en fortidig handling. At gebyret automatisk blir ilagt i kraft av loven, talte etter rettens mening ikke for at reaksjonen hadde preg av straff. Videre ble det vist til at «fremover-rettede» tiltak, som tvangsmulkt, ikke omfattes av Sanksjonsutvalgets definisjon av sanksjon.[36] Dette utvalget anser ikke slike tiltak som straff i EMKs forstand.

35 *Engel mot Nederland*, dom av 8. juni 1976, A22.
36 Sanksjonsutvalget oppnevnt ved kgl. res. 26. januar 2001 var utvalget bak NOU 2003:15 *Fra bot til bedring*.

For så vidt gjaldt sanksjonens innhold og alvor, var pengebeløpet var forholdsvis lavt, uten noen subsidiær fengselsstraff.

Etter dette kom Høyesterett til at forsinkelsesgebyret etter regnskapsloven § 8-3 ikke var straff i EMKs forstand. Ileggelsen av gebyret stengte derfor ikke for senere straffeforfølgning.

Høyesterettskjennelse om dobbeltstraff, HR-2005-01723-U

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 3. november 2005 kjennelse i en sak om en dom for overtredelse av vegtrafikkloven § 31 jf. § 3. Spørsmålet var om denne dommen stengte for en etterfølgende straffeforfølgning for overtredelse av vegtrafikkloven § 31 jfr. § 22 om følge av dobbeltstraff-forbudet i EMK protokoll 7 artikkel 4 nr. 1.

Retten viste til Rt. 2003 s. 394, hvor det blir tatt utgangspunkt i at bestemmelsen etter avgjørelser fra EMD ikke er til hinder for ny straffesak når den pådømte handling rammes av forskjellige straffebestemmelser. Denne dommen viste til tre avgjørelser fra EMD.[37] Retten viste særlig til avsnitt 21 og 22, som sier: «I dommen (Fischer mot Østerrike) fremhever EMD at Protokoll 7 artikkel 4 nr. 1 ikke er til hinder for at en straffbar handling kan anses som overtredelse av mer enn ett straffebud. I slike tilfeller kan domstolen imidlertid ikke bare konstatere at det foreligger lovbrudd med forskjellige betegnelser, men må foreta en nærmere vurdering av straffebudene. I noen tilfelle vil alle de straffbare sider etter den ene bestemmelsen også være omfattet av den andre, mens i andre vil de to straffebudene bare i liten grad ha samme virkefelt. Avgjørende for om det er adgang til to forfølgninger, er om de to straffebudene inneholder samme hovedelementer (‹the same essential elements›), ...»

37 *Gradinger mot Østerrike*, dom av 23. oktober 1995, A328-C, *Oliveira mot Sveits*, dom av 30. juli 1998, Reports 1998-V og *Fischer mot Østerrike*, dom av 29. mai 2001, A312.
39 *Engel mot Nederland*, dom av 8. juni 1976, A22.

Retten kunne ikke se at lagmannsretten hadde tolket loven feil når den kom til at EMK protokoll 7 artikkel 4 nr. 1 ikke stengte for ny straffesak om overtredelse av vegtrafikkloven § 22 første ledd. De to lovbestemmelsene det her var tale om, hadde ingen spesiell tilknytning til hverandre. Det var ikke grunnlag for å si at den ene bestemmelsen tar opp i seg de viktigste elementene av straffeansvar i den andre bestemmelsen. Retten viste til at vegtrafikkloven § 3 er en grunnregel for trafikk og krever at enhver skal ferdes hensynsfullt og varsomt i trafikken. Forsettlig eller uaktsom overtredelse av bestemmelsen er straffbar etter lovens § 31. Utvalget viste til at kjøring i påvirket tilstand kan være årsak til utvist uaktsomhet som rammes av § 3, men bestemmelsen har et mye større virkefelt.

Dermed ble kjæremålet fra siktede forkastet.

6.3 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsavgjørelse om dobbeltstraff, LB-2004-33565

Lagmannsrettsavgjørelser om dobbeltstraff

Borgarting lagmannsrett avsa den 2. februar 2005 dom i en sak om overtredelse av regnskapsloven. Selskapet som tiltalte var daglig leder og styrformann i, hadde ikke tidsnok innsendte årsregnskap mv. til Regnskapsregisteret. Tiltalte mente saken måtte avvises under henvisning til at han tidligere var ilagt og hadde betalt forsinkelsesgebyr etter regnskapsloven.

Spørsmålet i saken var om et forsinkelsesgebyr er å anse som straff i EMK protokoll 7 artikkel 4s forstand. Retten viste til prinsipp-uttalelsen om straffebegrepet i EMDs dom i saken Engel mot Nederland. Sentrale momenter er om lovbruddet er klassifisert som strafferettslig i nasjonal rett, karakteren av lovbruddet, og innhold og alvor i sanksjonen.

Retten viste til at forsinkelsesgebyr ikke var klassifisert som straff i norsk rett, og at reaksjonen gebyr og straff er av ulik karakter. Gebyr inntrer automatisk og uten krav om skyld, mens straffebestemmelsene krever forsett og uaktsomhet. Straffen fremstår også som et tilsiktet onde av pønal karakter, mens gebyret er et direkte tvangsmiddel som er rettet

fremover med henblikk på etterlevelse av plikten etter regnskapsloven.

Etter dette kom retten til at forsinkelsesgebyret ikke var straff i forhold til EMK, og at det dermed ikke kunne kunne være snakk om dobbeltstraff i dette tilfellet.

Lagmannsrettsdom om tilleggsavgift og dobbeltstraff, LB-2003-12116

Borgarting lagmannsrett avsa den 7. februar 2005 dom i en sak hvor det ved en merverdiavgiftskontroll ble avdekket et betydelig avvik i et selskaps regnskap mellom inngående avgift i de terminvise innberettede omsetningsoppgavene og den avgift som fremgikk av regnskapene. Selskapet ble ilagt tilleggsavgift på 60 %. Spørsmålet lagmannsretten måtte ta stilling til var om det kunne anses som dobbeltstraff at daglig leder i selskapet var gitt påtaleunnlatelse for samme forhold, som dermed ville støte an mot forbudet mot dobbeltstraff i EMK protokoll 7 artikkel 4.

Retten uttalte at det ikke var nødvendig å gå nærmere inn på spørsmålet om en påtaleunnlatelses straffekarakter, eller hvilke av de to aktuelle sanksjoner som sperrer for den andre. Bakgrunnen for dette var at retten konstaterte at påtaleunnlatelsen og avgiftsileggelsen gjaldt to forskjellige straffesubjekter. Tilleggsavgiften var ilagt selskapet, mens påtaleunnlatelsen var gitt daglig leder personlig. Dermed var det ikke under noen omstendighet plass for et synspunkt om dobbeltstraff.

Lagmannsrettsdom med spørsmål om dobbeltstraff, LB-2004-89202

Borgarting lagmannsrett avsa den 8. juni 2005 dom i en sak om narkotikakriminalitet. En av de tiltalte var blitt funnet skyldig i å ha oppbevart eller medvirket til å oppbevare et hasjparti på til sammen ca. 289 kilo. Han ble også dømt for grovt narkotikaheleri. Tiltaltes forsvarer mente at heleriene burde konsumeres av domfellelsen for oppbevaringen av hasjpartiet. Retten uttalte at narkotikaheleriene kunne anses som en utvidet form for medvirkeransvar knyttet til

omsetning av narkotika, som er en annen, selvstendig narkotikaforbrytelse. Lagmannsretten kom derfor frem til at det ikke ville representere noen form for dobbeltstraff i strid med EMKs tilleggsprotokoll nr. 7 artikkel 4 å legge både oppbevaringen av hasjpartiet og narkotikaheleriene til grunn ved straffeutmålingen.

6.4 Saker mot Norge klaget inn for EMD

To saker vedrørende EMK protokoll 7 artikkel 4 nr. 1 er klaget inn for EMD. De to sakene er YS mot Norge og PHM mot Norge og dreier seg om konkurskarantene og dobbeltstraff. Sakene ble i 2003 ført for Høyesterett, og de er publisert i Rt. 2003 s. 1221 og Rt. 2003 s. 1243. Sakene gjelder hvorvidt ilagt konkurskarantene stenger for senere straffesak om de forhold som var grunnlag for konkurskarantenen, jf. EMK protokoll 7 artikkel 4 nr. 1. Sett hen til skyldkrav, formål og saksbehandling, kom Høyesterett i førstnevnte sak frem til at ileggelse av konkurskarantene ikke var en endelig domfellelse i forhold til de straffbare forhold som lå til grunn for konkurskarantenen. Videre konstaterte retten at konkurskarantene ikke var å anse som straff i EMKs forstand. Heller ikke i Rt. 2003 s. 1243 mente retten det var skjedd brudd på EMK protokoll 7 artikkel 4.

7. RETTEN TIL ET EFFEKTIVT RETTSMIDDEL

Alle private rettssubjekter har rett til å få tilgang til et effektivt nasjonalt rettsmiddel dersom de har en velbegrunnet påstand om brudd på rettighetene i EMK. Retten til et effektivt rettsmiddel er vernet i EMK artikkel 13 og SPR artikkel 2 nr. 3.

Traktater

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK og SPR i norsk lovgivning. Selvsagt gir både forvaltnings- og prosesslovgivningen omfattende gjennomføring av retten til bruk av rettsmidler.

Grunnloven har ikke et særskilt vern om rett til bruk av effektive rettsmidler.

7.1 Høyesterettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelse om varetektsfengsling med høy sikkerhet, Rt. 2005 s. 140

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 15. februar 2005 kjennelse i en sak som gjaldt domstolsprøving av kriminalomsorgens vedtak om overføring av siktede til fengselsavdeling med særlig høy sikkerhet i sak om fortsatt varetektsfengsling.

Den kjærende part anførte at lagmannsretten hadde tolket bestemmelsene i straffeprosessloven kapittel 14 om pågripelse og fengsling feil når retten hadde kommet frem til at rettslig kontroll av innholdet i et tvangsmiddel ikke kan prøves i forbindelse med fortsatt varetektsfengsel.

Kjæremålsutvalget uttalte at retten av eget tiltak må prøve om tvangstiltaket etter sakens art og forholdene ellers vil være uforholdsmessig etter straffeprosessloven § 170a. Et spørsmål i denne sammenheng er om dette er tilstrekkelig i forhold til EMK artikkel 5 nr. 4, da det følger av EMDs praksis at en siktet i varetektsfengsel har rett til fortløpende og jevnlig kontroll med lovligheten av frihetsberøvelsen, herunder også innholdet i frihetsberøvelsen.

Retten uttalte at det er hevet over enhver tvil at bestemmelsene i straffeprosesslovens kapittel 14 om pågripelse og fengsling har vært forstått og anvendt slik at kravene etter artikkel 5 nr. 4 er oppfylt.

Retten fant etter dette verken at varetektsfengslingen var unødvendig, eller at den var et uforholdsmessig inngrep. Den ble heller ikke ansett for å være i strid med EMK artikkel 5 nr. 4.

8. KRAVET OM LOVHJEMMEL FOR STRAFF OG FORBUDET MOT STRAFF MED TILBAKEVIRKENDE KRAFT

Det er en ufravikelig menneskerettighet ikke å bli straffet dersom det ikke finnes hjemmel i lov for handlingen eller unnlatelsen på det tidspunkt da handlingen ble begått. Forbudet gjelder også dersom det ikke fantes tilstrekkelig lov-

hjemmel for straffeforfølgning på det tidspunkt da handlingen ble begått, og lovgiver eller domstoler gir nyere lovgivning tilbakevirkende kraft på denne handlingen. Rettigheten er nedfelt i EMK artikkel 7 og SPR artikkel 15.

Traktater

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven, som gjør EMK og SPR til norsk rett, innebærer at det menneskerettslige lovskravet på strafferettens område er norsk lov. Dette kan ha en viss betydning for sanksjoner som ikke regnes som straff etter øvrig norsk lov, men som regnes som straff etter menneskerettighetskonvensjonene.

Grunnloven § 96 har et særskilt forbud mot tilbakevirkende straff. Bestemmelsen gir uttrykk for at «Ingen maa straffes uden efter Lov». Grunnloven § 97 har et forbud mot tilbakevirkende lovgivning som ikke er begrenset til straffesanksjoner. Et krav om lovhjemmel for ileggelse av straff finnes også i det uskrevne lovskravet, som i en viss grad har status som konstitusjonell sedvanerett.

8.1 Høyesterettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelse om omsubsumering og kunngjøring av lovendring, HR-2005-01718-A

Kunngjøring av lovendring

Høyesterett avsa den 2. november 2005 dom i en sak om omsubsumering av seksualforbrytelse fra straffeloven § 192 til den tidligere § 193. Bestemmelsen i § 192 slik den lyder etter lov av 1. august 2006 nr. 76, var anvendt på en handling begått før lovendringen var kunngjort.

Retten viste til Rt. 2004 s. 357, hvor det ble slått fast at EMK artikkel 7 er til hinder for at en lovendring som skjerper straffen, får anvendelse på handlinger begått før loven var kunngjort. For å tilfredsstille artikkel 7 må loven være tilgjengelig. Retten viste til at dette innebærer et krav om kunngjøring av loven, som i Norge skjer i Norsk Lovtidend. Den aktuelle lovendring var ikke kunngjort i Norsk Lovtidend på gjerningstidspunktet. Etter Høyesteretts mening medførte dette at loven slik den lød tidligere, skulle vært anvendt.

Det forelå derfor manglende overensstemmelse med kravet i EMK artikkel 7. Retten kom etter dette frem til at domfelte skulle dømmes etter tidligere § 193. Ny straffeutmåling måtte derfor foretas.

9. VERNET OM PRIVATLIVSSFÆREN

Traktater

Privatlivssfæren er beskyttet av flere menneskerettigheter. Den er beskyttet gjennom retten til respekt for privat- og familielivet, som er slått fast i EMK artikkel 8 og SPR artikkel 17. ØSKR artikkel 10 anerkjenner familien som en grunnleggende samfunnsenhet som skal gis størst mulig beskyttelse og assistanse. EMK artikkel 12 og SPR artikkel 23 gir uttrykk for retten til å inngå ekteskap og stifte familie. Kvinners rett til ikke å bli diskriminert i saker vedrørende ekteskap og familieliv er beskyttet i KDK artikkel 16. EMK tilleggsprotokoll 7 artikkel 5 anerkjenner ektefellers like rettigheter og plikter av privatrettslig karakter. Også andre konvensjoner beskytter vernet om privatlivssfæren, blant annet FNs konvensjon om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og registrering av ekteskap og Europarådets konvensjon om personvern i forbindelse med elektronisk databehandling av personopplysninger. Barnets rett til å være sammen med sin familie er slått fast i BK artiklene 9,10 og 16.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer privatlivsbestemmelsene i EMK, SPR, ØSKR og BK i norsk lov. Også annen norsk lovgivning implementerer vernet om privatlivssfæren i vid forstand. Dette behandles ikke nærmere her.

Grunnlovens vern om privatlivssfæren er begrenset. Grunnloven har i § 102 et visst forbud mot husundersøkelser. Utover dette vil særlig det uskrevne legalitetsprinsippet være aktuelt som beskyttelsesmekanisme. Dette innebærer at myndighetshandlinger overfor privatlivssfæren i en del tilfeller må ha hjemmel i lov vedtatt av Stortinget.

9.1 Endringer i straffeprosessloven og politiloven

Endringer i straffeprosessloven

Stortinget vedtok i juni 2005 lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet).[38] Endringene hadde sin bakgrunn i Ot. prp. nr. 60 (2004–2005) *Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven* (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet),[39] som ble godkjent i statsråd i mars 2005, samt NOU 2004: 6 Mellom effektivitet og personvern[40] og NOU 2003: 18 *Rikets sikkerhet*.[41]

Som det gikk frem av Ot. prp. nr. 60 (2004–2005), hadde de øvrige lovforslagene det til felles at de utvidet anvendelsesområdet for dagens etterforskningsmetoder. Det ble uttalt at formålet var å bedre politiets muligheter til å gripe inn før en alvorlig straffbar handling blir begått, med sikte på å forhindre at den blir gjennomført.

Det var særlig innføringen av to nye etterforskningsmetoder som fikk oppmerksomhet i forbindelse med endringen av loven. Den ene var romavlytting, og den andre var identifisering av mobiltelefoner og annet kommunikasjonsutstyr ved hjelp av teknisk utstyr. Departementet konkluderte i Ot. prp. nr. 60 med at utviklingen i trussel- og kriminalitetsbildet de senere år gjør at det er behov for en hjemmel som tillater romavlytting. Etter departementets syn var samfunnets interesse i å bekjempe kriminalitet på noen utvalgte områder så stor at romavlytting kunne forsvares, men da i begrenset utstrekning. Hjemmelen for romavlytting er nå å finne i straffeprosessloven § 216 bokstav m. Når det gjaldt identifisering av telefoner og andre kommunikasjonsanlegg, uttalte departementet at det var et klart behov for å åpne for slike metoder. Hjemmelen for slik avlytting er nå å finne i straffeprosesslovens kapittel 16a.

38 Lov av 17. juni 2005 nr. 87.
39 Tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/ot-prp/012001-050110/dok-bn.html.
40 Tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/andre_dok/nou/012001-020032/dok-bn.html.
41 Tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/andre_dok/nou/012001-020025/dok-bn.html.

Lovendringen innførte et nytt mistankekrav, jf. straffeprosessloven § 222d. Dette går ut på at tvangsmidler skal kunne brukes for å avverge straffbare handlinger. Det må da foregå som ledd i etterforskningen, og det må være grunn til å tro at noen kommer til å begå en alvorlig straffbar handling. Dette begrenser seg til enkelte alvorlige straffbare handlinger som departementet anser det er særlig viktig for samfunnet å forhindre, så som for eksempel en terrorhandling eller et drap som ledd i organisert kriminalitet.

Lovens forarbeider diskuterte de kryssende hensyn og rettspolitiske dilemmaer som gjorde seg gjeldende i sammenheng med lovendringen. Det ble vist til hensynet til vernet av samfunnet og den enkelte borger mot kriminalitet på den ene side, og ønsket om å ivareta rettssikkerheten og personvernet på den andre siden.

Forarbeidene drøftet til en viss grad også forholdet til EMK artikkel 8 og SPR artikkel 17, som setter grenser for hvor langt en stat kan gå i å tillate inngripende etterforskningsmetoder. Departementet uttalte at menneskerettighetene i noen grad forplikter statene til å gjennomføre tiltak for å verne borgerne mot overgrep fra andre borgere. Det ble vist til at tvangsmidlene kan komme til å gripe inn i retten til respekt for privatliv og korrespondanse. Departementet foretok en viss vurdering av hvorvidt lovtiltakene er i samsvar med konvensjonenes forpliktelser.

Etter departementets vurdering lå lovendringene godt innenfor disse forpliktelsene, fordi de var gitt en presis utforming, og fordi det var lagt vekt på å etablere kontrollordninger. Det ble også vist til at forhåndstillatelse fra domstolene er påkrevet for å kunne anvende romavlytting og kommunikasjonskontroll, samt at det også skal skje en etterfølgende kontroll av uavhengige organer.

9. 2 Kritikken mot lovendringene

Kritikk

Det har vært noe debatt om lovendringene. Denne har særlig kretset rundt den avvergende kriminalitetsbekjempelsen som endringen tar sikte på, at romavlytting er et alvorlig inngrep i

personvernet, den lave terskelen for bruken av romavlytting og at man nærmer seg et overvåkningssamfunn med lovendringene.[42] Daværende justisminister Odd Einar Dørum hevdet imidlertid at personvernet ikke var underordnet, men at det måtte avveies mot hensynet til kampen mot mer brutal kriminalitet. Dessuten mente Dørum at menneskerettighetene ikke bare skulle beskytte borgerne mot overgrep fra staten, men også mot overgrep fra andre borgere. Sistnevnte perspektiv, mente Dørum, talte for bruk av romavlytting i avgrensede tilfelle.[43]

9.3 Forslag til endringer i personopplysningsloven

Endringer i personopplysningsloven

Justisdepartementet offentliggjorde i mars 2005 forslag til endringer i personopplysningsloven.[44] Departementet foreslo at de kommuner som ønsker det, skal få tilsynsansvar med fjernsynsovervåkning i kommunene slik at kommunene selv kan få ta stilling til personvernspørsmål som berører innbyggerne i kommunen. Departementet drøftet ikke forholdet til Norges menneskerettslige forpliktelser uttrykkelig i dette dokumentet.[45]

Høyesterettsavgjørelser

9.4 Høyesterettsavgjørelse om utvisning, Rt. 2005 s. 229

Utvisning

Høyesterett avsa den 11. mars 2005 dom i en sak om utvisning med innreiseforbud i to år i henhold til utlendingsloven. Spørsmålet var om utvisningen var et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingens nærmeste familie etter lovens § 29 annet ledd.

42 Se blant annet Aftenposten (leder) den 21. mars 2005 «*En farlig lov*», Aftenposten den 18. april 2005 (leder) «*Venstres nyorientering*», Aftenposten (innlegg av O. H. Møllerløkken) den 6. juni 2005 «*Et skritt nærmere overvåkningssamfunnet*», Aftenposten den 11. mai 2005 (H. Stanghelle) «*Dørums farlige lov*»,.

43 Aftenposten den 21. april 2005 (O. E. Dørum) «*Romavlytting og liberale dilemmaer*».

44 Tilgjengelig på http://odin.dep.no/jd/norsk/dok/hoeringer/ferdigbehandlede/012041-080124/dok-bn.html.

45 SMRs høringsuttalelse til forslaget er tilgjengelig på http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

I vurderingen av om utkastelsen ville være et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingen selv eller de nærmeste familiemedlemmene uttalte Høyesterett at når en utlending har begått meget alvorlig kriminalitet, vil utvisning bare være uforholdsmessig når den fører til uvanlig store belastninger.

Høyesterett viste til EMK artikkel 8 nr. 2 om retten til familieliv, og de retningslinjer som har blitt utviklet gjennom EMDs praksis i forhold til vurderingen av om en utvisning vil være nødvendig i et demokratisk samfunn når utvisningen gjør det vanskelig for ektefellene og familien å fortsette samlivet. Høyesterett viste til to sentrale dommer fra Domstolen, Boultif mot Sveits[46] og Amrollahi mot Danmark,[47]

Høyesterett la vekt på at det straffbare forholdets alvor både etter nasjonale og internasjonale regler er et sentralt moment, og at det i dette tilfellet var tale om alvorlig kriminalitet. Etter rettens syn ville en utvisning ikke være uforholdsmessig i forhold til vedkommende selv, og isolert sett heller ikke i relasjon til ektefellen.

Høyesterett mente at særlig virkningene for barna av utvisningen måtte vurderes inngående. Retten kom til at det var åpenbart at en utvisning ikke ville være til "barnas beste" iht. BK artikkel 3 nr. 1. Dette måtte inngå i en helhetsvurdering etter utlendingslovens bestemmelse. Etter dette foretok Høyesterett en avveining av de straffbare forhold vedkommende var dømt for, opp mot de belastninger som en utvisning ville føre til for barna. Høyesterett kom til at belastningene ville bli så store for barna at en utvisning ville være uforholdsmessig.

9.5 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsdom om oppheving av vedtak om omsorgsovertagelse, LH-2004-32505

Omsorgsovertagelse

Hålogaland lagmannsrett avsa den 4. januar 2005 dom i en sak om oppheving av vedtak om omsorgsovertakelse fra barnets biologiske mor. Lagmannsretten kom frem til at barnet

46 *Boultif mot* Sveits, dom av 2. august 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-IX.
47 *Amrollahi mot Danmark*, dom av 11. juli 2002, uten publikasjonsnummer.

ikke skulle føres tilbake til moren, etter en vurdering opp mot barnevernloven § 4-21.

Retten vurderte omfanget av morens rett til samvær med barnet. Ved den skjønnsmessige vurderingen retten skal foreta når omfanget av samværsretten fastsettes, la retten til grunn at det skal legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er best for barnet.

Retten uttalte at barnevernloven § 4-19 må anvendes i samsvar med EMK artikkel 8 om respekt for familielivet. Det var ikke tvilsomt at foreldrenes rett til samvær med sine barn etter en omsorgsovertakelse beskyttes etter bestemmelsen, jf. Rt. 2004 s. 1046 og EMDs dom i saken Adele Johansen mot Norge.[48]

Lagmannsretten kom frem til å begrense samværet til to ganger per år.

Lagmannsrettsavgjørelse om samværsrett, LE-2004-3844

Samværsrett

Eidsivating lagmannsrett avsa den 26. januar 2005 dom i en sak som gjaldt samværsrett for foreldre med sine to barn. Foreldrene var fratatt omsorgen for barna.

Lagmannsretten la til grunn at det rettslige utgangspunktet for saken var barnevernloven § 4-19, som slår fast at barn og foreldre har rett til samvær med hverandre dersom ikke annet er bestemt. Retten la til grunn at samværets omfang må basere seg på hensynet til barnets beste.

Retten uttalte at fastsettelsen av samværet mellom de biologiske foreldrene og barnet må være i overensstemmelse med EMK artikkel 8 om respekt for familielivet.

Begge foreldrene hadde varige psykiske problemer, og det var tale om en varig omsorgsovertakelse. Retten fastsatte et

48 *Adele Johansen mot Norge*, dom av 7. august 1996, Reports of Judgements and Decisions 1996-III.

minimumssamvær, åtte ganger per år, mellom foreldrene og barna utenfor foreldrehjemmet.

Avslutningsvis uttalte retten at en slik begrensning i foreldrenes rett til samvær med sine barn er et inngrep i foreldrenes rett til respekt for sitt familieliv etter EMK artikkel 8 nr. 1. Etter rettens vurdering var inngrepet likevel tillatt i medhold av artikkel 8 nr. 2, ved at det hadde hjemmel i lov, forfulgte anerkjente formål (barnas rett til å leve under forhold som ikke kunne skade deres helse eller utvikling) og var «nødvendig i et demokratisk samfunn».

Lagmannsrettsdom om foreldreansvar, LH-2004-50433

Foreldreansvar

Hålogaland lagmannsrett avsa den 23. mars 2005 dom i en sak om foreldreansvar og adopsjon.

Et foreldrepar med psykiske lidelser av kronisk karakter ble av Fylkesnemnda fratatt foreldreansvaret for sin fire år gamle datter. Det ble gitt samtykke til adopsjon. Moren anket dommen.

Retten la til grunn at moren hadde en alvorlig sykdom av kronisk karakter, at hun var avhengig av behandling med antipsykotiske midler og angstdempende midler, og at hun hadde stort behov for hjelp og oppfølging for å kunne klare seg i det daglige. Retten fant at moren verken på kort eller lang sikt ville kunne ha den daglige omsorgen for barnet. Retten la vekt på at samværene mellom mor og datter ifølge tilsynsfører hadde fungert dårlig, og at det på tidspunktet for dommen var to og et halvt år siden moren sist var sammen med datteren.

Deretter vurderte retten om vilkårene for å frata foreldreansvaret og gi samtykke til adopsjon var oppfylt etter barnevernloven § 4-20. Retten viste til at spørsmålet var om bestemmelsens bokstav b, om at adopsjon må være til barnets beste, var oppfylt. Retten la til grunn at dette må avgjøres konkret og ut fra en totalvurdering. Det ble vist til Rt. 2001 s. 14, hvor forholdet til og praksis etter EMK artikkel 8 var blitt drøftet. Av denne dommen fulgte det at det kreves sterke

grunner for å samtykke til adopsjon mot biologiske foreldres vilje, og at slike tiltak bare skal brukes i ekstraordinære tilfeller. Retten uttalte at for å kunne gi samtykke til adopsjon må det foreligge spesielle forhold knyttet til barnet og dets individuelle situasjon.

Retten uttalte at vilkårene i EMK artikkel 8 for inngrep i retten til respekt for sitt familieliv også må være oppfylt før det kan treffes vedtak om fratakelse av foreldreansvar og samtykke til adopsjon. Rettens flertall mente at vilkårene var oppfylt og la i denne sammenheng særlig vekt på at det på bakgrunn av morens sykdom ikke kunne stilles som mål at moren skulle få tilbale omsorgen for datteren.

Retten konkluderte med at både generelle og konkrete forhold talte for adopsjon.

Lagmannsrettsdom om utvisning av utlending, LB-2003-14213

Utvisning

Borgarting lagmannsrett avsa den 22. april 2005 dom i en sak om gyldigheten av utlendingsmyndighetenes vedtak om å utvise en utlending som var idømt tre års fengsel for blant annet grov narkotikaforbrytelse. Mannen hadde en datter i Norge fra et tidligere samboerforhold.

Retten uttalte at det ikke var bestridt at grunnvilkårene for utvisning etter utlendingsloven § 30 annet ledd var oppfylt. Spørsmålet var om utvisning ville være i strid med utlendingsloven § 30 tredje ledd, som slår fast at utvisning ikke kan besluttes dersom det i betraktning av forholdets alvor og utlendingens tilknytning til riket vil være et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingen selv eller de nærmeste familiemedlemmene.

Retten viste til at Høyesterett i Rt. 2000 s. 591 har uttalt at det ved meget alvorlig kriminalitet skal svært mye til før det kan bli tale om å anse en utvisning som et «uforholdsmessig tiltak» i lovens forstand. Retten la til grunn at for at utvisning skal fremstå som et uforholdsmessig tiltak, kreves det uvanlig store belastninger i familielivet.

Videre la retten til grunn at en slik snever unntaksregel for tilfeller av alvorlig kriminalitet er vel forenlig med både EMDs og Høyesteretts tolking av EMK artikkel 8 nr. 2.

De belastninger som ville bli påført familien, herunder tiltaltes nærmeste, gikk etter rettens mening ikke utover det som er vanlig i saker av denne karakter. De kunne etter rettens mening heller ikke karakteriseres som uvanlig store belastninger. Utvisningen ville heller ikke være uforholdsmessig i forhold til tiltalte selv. Utvisningen var ikke i strid med utlendingsloven § 30 tredje ledd.

Retten la etter dette til grunn at utvisningen ikke var i strid med EMK artikkel 8.

Saker om omsorgsovertagelse og samvær

Lagmannsrettsavgjørelse om omsorgsovertakelse og samværsrett, LH-2005-21545

Hålogaland lagmannsrett avsa den 9. juni 2005 dom i en sak om omsorgsovertakelse og samværsrett etter barnevernloven § 4-12 og § 4-19.

I forbindelse med omsorgsovertakelsen viste retten til vilkårene for omsorgsovertakelse i barnevernloven § 4-12. Den uttalte at vilkårene må tolkes i samsvar med innholdet i EMK artikkel 8, slik det er fastlagt i praksis fra EMD.

Retten uttalte at det som utgangspunkt må legges til grunn at rettighetene som følger av EMK artikkel 8, ikke går lenger enn det som isolert sett følger av de strenge vilkårene for omsorgsovertakelse etter barnevernloven. Fastsettelse av samvær må også skje i overensstemmelse med innholdet i artikkel 8, jf. Rt. 2002 s. 857.

Retten kom til at vilkårene for omsorgsovertakelse etter barnevernloven § 4-12 var oppfylt, og at dette etter en helhetlig vurdering var til barnets beste. Det ble fastsatt rett til samvær etter barnevernloven § 4-19, begrenset til seks ganger per år uten tilsyn.

Lagmannsrettsavgjørelse om omsorgsovertakelse og samvær, LG-2004-92680

Gulating lagmannsrett avsa den 24. juni 2005 dom i en sak om omsorgsovertakelse for en ni måneder gammel datter.

Retten kom frem til at vilkårene for omsorgsovertakelse var oppfylt etter barnevernloven § 4-12 bokstav a.

Retten uttalte at barn og foreldre som følge av barnevernloven § 4-19 i utgangspunktet har rett til samvær med hverandre selv om det offentlige overtar omsorgen. I den skjønnsmessige vurdering som omfanget av samværet baserer seg på, måtte det tas hensyn til EMK artikkel 8 om respekt for familieliv. I denne sammenheng viste retten til at EMD i flere avgjørelser har fremhevet at en omsorgsovertakelse som hovedregel er å anse som et midlertidig tiltak, og at gjenforening skal finne sted så snart forholdene tillater det. Retten uttalte at det således skal finnes en rimelig balanse mellom barnets og foreldrenes interesser, og at alle tiltak skal ha for øye at barnet og foreldrene skal gjenforenes. Ved anvendelsen av artikkel 8 skal det tas hensyn til barnets helse og utvikling. Ved konflikt mellom barnets behov og foreldrenes behov skal barnets behov gå foran.

Retten satte etter dette samværet til fire ganger per år for far og seks ganger per år for mor, med visse vilkår.

Lagmannsrettsavgjørelse om samvær, LE-2005-5468

Eidsivating lagmannsrett avsa den 22. september 2005 dom i en sak om samvær etter barnevernloven § 4-19.

Det ble vist til at omfanget av samværet skal fastsettes ut fra det som må antas å være til barnets beste, jf. barnevernloven § 4-1. Dette prinsippet måtte etter rettens mening tillempes i lys av EMK artikkel 8 annet ledd, herunder «nødvendighetskriteriet» og «minste inngreps prinsipp» slik dette er kommet til uttrykk i rettspraksis. Samværet ble i denne saken satt til fem timer en gang hver åttende uke, med tilsyn fra barnevernstjenesten. Dette ble av retten ikke ansett for å være i strid med EMK artikkel 8.

Lagmannsrettsavgjørelse om barnerett, LE-2004-87816

Eidsivating lagmannsrett avsa den 26. september 2005 dom i en sak om samværsrett og foreldreansvar.

Retten uttalte at hovedregelen om samvær følger av barneloven § 42 første ledd, som slår fast at barnet har rett til samvær med begge foreldrene. Retten slo også fast at kontakt mellom barn og biologiske foreldre var en del av retten til familieliv, beskyttet av EMK artikkel 8. En fullstendig samværsnekt var etter rettens mening et inngrep i denne rettigheten som ikke kan foretas uten at vilkårene i artikkel 8 nr. 2 er oppfylt.

Retten kom i denne saken til at moren skulle ha foreldreansvaret alene.

Lagmannsrettsavgjørelse om foreldreansvar og samvær, LF-2004-94458

Frostating lagmannsrett avsa den 29. september 2005 dom i en som gjaldt foreldreansvar og samvær til partenes felles toårige barn.

Retten viste til at far i utgangspunktet har rett til samvær med barnet etter barneloven § 43, og at det skal atskillig til for å nekte ham dette. Ved denne vurderingen skal det tas utgangspunkt i hva som er til «barnets beste» iht. barneloven § 48.

Barnets far hadde ikke lovlig opphold i Norge, og retten kom på bakgrunn av dette frem til at han måtte forlate landet. Retten viste til at det ikke forelå sterke menneskelige hensyn som tilsa at det burde gis tillatelse, samt at dette ikke var i strid med EMK artikkel 8 eller barnets beste i BK artikkel 3.

Retten fastsatte etter dette samværet til seks samværsdager i året under tilsyn. Retten vurderte det slik at det forelå en reell mulighet for at barnet skulle bli tatt med ut av landet.

Lagmannsrettsavgjørelse om omsorgsovertagelse, LH-2005-106981

Hålogaland lagmannsrett avsa den 2. desember 2005 dom i en sak som gjaldt omsorgsovertagelse etter barnevernloven § 4-12. I forbindelsen med fastsettingen av samværet med foreldrene uttalte retten at fastsettelsen av samværet må være i overensstemmelse med EMK artikkel 8 og praksis fra EMD rundt bestemmelsen. Det ble her særlig vist til EMDs avgjørelser i sakene Adele Johansen mot Norge[49] og K og T mot Finland,[50] samt Høyesteretts avgjørelse inntatt i Rt. 2003 s. 425.

I sistnevnte avgjørelse uttalte Høyesterett: «I Adele Johansen-saken avsnitt 78, som er gjentatt i flere senere saker, tar domstolen utgangspunkt i at omsorgsovertakelse normalt bør være et foreløpig tiltak med sikte på gjenforening, og at det i gjennomføringen av tiltak må finnes en rimelig balanse mellom barnets interesse i å forbli i offentlig omsorg og forelderens interesse i å bli gjenforent med barnet. Det sies videre at EMD ved denne avveiningen vil legge spesiell vekt på hva som er best for barnet, noe som, avhengig av art og alvor, kan gjøre at forelderens interesse må settes til side.» Flertallet i lagmannsretten sluttet seg til denne uttalelsen og fastsatte samværet til seks samvær per år.

9.6 Uttalelse fra Sivilombudsmannen

Uttalelse fra Sivilombudsmannen

Den 24. januar 2005 kom Sivilombudsmannen med en uttalelse vedrørende partsstatus i barnevernssak og EMK artikkel 8.[51] Sivilombudsmannen uttalte at en forelder som har foreldreansvar, normalt må anses som part i forvaltningsvedtak om omsorgsovertagelse. Den reelle tilknytningen mellom barnet og den aktuelle forelder er ikke relevant for spørsmålet om partsstatus etter forvaltningsloven. Sivilombudsmannen påpekte imidlertid at dersom det skal tas stilling til i hvilken utstrekning foreldre i sin relasjon til barnet

49 *Adele Johansen mot Norge*, dom av 7. august 1996, Reports of Judgements and Decisions 1996-III.
50 *K og T mot Finland*, dom av 12. juli 2001, Reports of Judgements and Decisions 2001-VII.
51 Sak 2004/1621. Tilgjengelig på www. sivilombudsmannen.no.

har rett til beskyttelse for sitt familieliv etter EMK artikkel 8, vil den reelle tilknytning mellom foreldre og barn måtte vurderes. EMD har i flere avgjørelser drøftet om tilknytning til biologisk far er av slik karakter at det kan anses å foreligge familieliv i EMKs forstand.

9.7 Sak mot Norge klaget inn for EMD

Saken JSC mot Norge er også klaget inn for EMD. Saken gjelder EMK artikkel 6 og 8, og den har tidligere vært gjenstand i norske rettssystemet.[52] Lagmannsretten ga i saken, som gjaldt samværsrett, ikke faren medhold i at han skulle ha samvær med sine sønner på 8 og 6 år som moren hadde foreldreansvaret for. Ut fra en samlet vurdering kom retten til at dette ikke ville være til barnas beste.

10. RETTEN TIL TANKE- OG TROSFRIHET

Alle har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Retten gjelder også når dette manifesteres gjennom handling. Offentlige myndigheter kan begrense tanke-, samvittighets- og religionsfriheten, men slike begrensninger må være foreskrevet ved lov, oppfylle visse samfunnsmessige formål og dessuten være nødvendige i et demokratisk samfunn.

Traktater

Rettigheten er beskyttet i EMK artikkel 9 og SPR artikkel 18. Barns tanke- og trosfrihet er særskilt beskyttet i BK artikkel 14. Bestemmelsen anerkjenner også foreldrenes rett til å veilede barnet i utøvelsen av rettigheten. EMK første tilleggsprotokoll artikkel 2, SPR artikkel 18 (4) og ØSKR artikkel 13 (3) omhandler undervisning i samsvar med foreldrenes religiøse og filosofiske overbevisning.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven gjør de relevante bestemmelsene i EMK, SPR, ØSKR og BK til norsk lov. Det finnes også flere lover som berører og regulerer retten til tros- og livssynsfrihet; noen av dem omtales under.

52 LG-2001-1349.

Grunnloven § 2 første ledd beskytter visse aspekter ved tanke- , samvittighets- og religionsfriheten, men den rekker ikke like langt som det som det vern som følger av internasjonale menneskerettighetskonvensjoner.

10.1 Endringer i opplæringsloven og friskoleloven

Endringer i opplæringsloven

Den 29. april 2005 la Utdannings- og forskningsdepartementet frem forslag om endringer i opplæringsloven og friskoleloven (Ot. prp. nr. 91 (2004–2005) Om lov om endringer i opplæringsloven og friskoleloven.53 Forslaget ble fremlagt på bakgrunn av FNs Menneskerettighetskomités uttalelse i saken Leirvåg m.fl. mot Norge, som ble offentliggjort 3. november 2004.54 Denne uttalelsen konkluderte med at gjeldende ordning med delvis fritak i KRL-faget er i strid med SPR artikkel 18 nr. 4 om foreldres frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse. Tiltaket var en del av oppfølgingen av komiteens synspunkter i denne avgjørelsen. Endringene ble vedtatt i lov av 17. juni 2005 nr. 106 og trådte i kraft samme dag.

Det ble foreslått at henvisningen i lovens § 2-4 til lovens formålsbestemmelse § 1-2 skulle fjernes. Bakgrunnen var å fjerne mulige spenninger og motsetninger mellom skolens formål og § 2-4, og dermed møte FNs uttalelser på dette punktet. Den nye bestemmelsen lyder nå som følger:

§ 2-4. Undervisninga i faget kristendoms-, religions- og livssynskunnskap

Undervisninga i kristendoms-, religions- og livssynskunnskap skal

- *gi grundig kjennskap til Bibelen og kristendommen som kulturarv*
- *gi grundig kjennskap til evangelisk-luthersk kristendomsforståing og ulike kristne kyrkjesamfunn*

53 Forslaget tilgjengelig er på http://www.odin.dep.no/ufd/norsk/dok/hoering/paa_hoering/045071-080011/dok-bn.html. Endringsloven er tilgjengelig på http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/all/nl-20050617-106.html. SMRs høringsuttalelse er tilgjengelig på http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

54 *Leirvåg m. fl. mot Norge*, 3. november 2004, CCPR/C/82/D/1115/2003.

- *gi kjennskap til andre verdsreligionar og livssyn*
- *gi kjennskap til etiske og filosofiske emne*
- *fremje forståing og respekt for kristne og humanistiske verdiar*
- *fremje forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av trudoms- og livssynsspørsmål.*

Kristendoms-, religions- og livssynskunnskap er eit ordinært skolefag som normalt skal samle alle elevar. Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.

Den som skal undervise i kristendoms-, religions- og livssynskunnskap, skal presentere kristendommen, dei ulike verdsreligionar og livssyn ut frå deira eigenart. Dei same pedagogiske prinsippa skal leggjast til grunn for undervisninga i dei ulike emna.

Det ble ikke foreslått endringer i opplæringslovens formålsbestemmelse § 1-2. Etter departementets mening burde dette tas opp i en bredere sammenheng enn i forhold til KRL-faget alene. Det ble heller ikke foreslått endringer i navnet på faget.

De største lovendringene gjaldt fritaksretten for faget. Fritaksbestemmelsen ble foreslått regulert i en egen bestemmelse, for å tydeliggjøre at fritaksmuligheten ikke bare er knyttet til undervisningen i KRL-faget, men all opplæring i grunnskolen.

Fritaksordningen skal være avgrenset slik at det ikke skal være mulig å velge seg bort fra kunnskap om andre religioner og livssyn. Det er opplæring om kunnskapsinnholdet i de ulike emnene i læreplanen det ikke kan kreves fritak fra. Muligheten til fritak kan knytte seg til konkrete aktiviteter eller ulike arbeidsmåter som av den enkelte med rimelig grunn kan oppfattes som religionsutøving eller tilslutning til et annet livssyn, eller som på samme grunnlag kan oppfattes krenkende eller støtende.

Meldingsprosedyren er forenklet for å møte FN-komiteens synspunkter om at kravet om begrunnelse for fritak skaper en hindring for foreldre som ønsker fritak.

Fritak skal etter lovforslaget ikke føre til fri fra pliktig undervisning. Elever som skal ha fritak, skal få andre pedagogiske opplegg fra skolen, noe som kommer til uttrykk i forslaget § 2-3 tredje ledd.

Den nye bestemmelsen lyder som følger:

§ 2-3a. Fritak frå aktivitetar m.m. i opplæringa
Elevar skal etter skriftleg melding frå foreldra få fritak frå dei delar av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av ein annan religion eller tilslutning til eit anna livssyn, eller som dei på same grunnlag opplever som støytande eller krenkjande. Det er ikkje nødvendig å grunngi melding om fritak etter første punktum.

Det kan ikkje krevjast fritak frå opplæring om kunnskapsinnhaldet i dei ulike emna i læreplanen. Dersom skolen på eit slikt grunnlag ikkje godtek ei melding om fritak, må skolen behandle saka etter reglane om enkeltvedtak i forvaltningslova.

Skolen skal ved melding om fritak sjå til at fritaket blir gjennomført, og leggje til rette for tilpassa opplæring innanfor læreplanen.

Skoleeigaren skal årleg informere elevane og foreldra til elevar under 15 år om reglane for fritak.

Elevar som har fylt 15 år, gir sjølv skriftleg melding som nemnt i første ledd.

10. 2 Ny læreplan i KRL-faget

KRL-faget

Utdanningsdirektoratet sendte i mars 2005 ut til høring forslaget til ny læreplan i KRL-faget.[55] Forslaget var ledd i regjeringens oppfølging av de synspunkter FNs menneskerettighetskomité fremmet i uttalelsen mot Norge av 3. november 2004.[56] Ny læreplan for faget kristendoms-, religions- og livssynskunnskap (KRL) ble fastsatt av departementet 3 august 2005. Læreplanen ble tatt i bruk av alle grunnskoler fra skolestart i august 2005. Den nye læreplanen legger blant annet opp til at kristendommen skal få 55 % av timetallet i faget, mens jødedom, islam, hinduisme, buddhisme og livssynshumanisme skulle få 25 %, og filosofi og etikk 20 %. Faget skal gi grundig kjennskap til Bibelen og kristendommen som kulturarv, og til evangelisk-luthersk kristendomsforståelse og ulike kristne kirkesamfunn. Det skal gi kjennskap til andre religioner og livssyn og til etiske og filosofiske emner.

10. 3 Skyggerapport fra NGOer til Norges 5. rapport under FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

I 2005 kom en rekke NGOer med en tilleggsrapport til Norges 5. periodiske rapport under FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Blant disse NGO-ene var Advokatforeningens menneskerettighetsutvalg, Den norske Helsingforskomité, Plan Norge, NOAS, Flyktningehjelpen, Redd Barna og Menneskerettighetshuset.[57]

Flere forhold i tilknytning til Norges rapport ble her tatt opp, og en rekke av konvensjonsbestemmelsene ble behandlet. Blant de forholdene som fikk størst oppmerksomhet, var en av problemstillingene under artikkel 18 om tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Det ble i skyggerapporten vist til at Grunnlovens § 2 annet ledd er i strid med artikkel 18 i SPR, og at denne grunnlovsbestemmelsen derfor bør endres. Dette ble også slått opp i media, og her ble det uttalt av Helsingforskomiteen at det er sterkt kritikkverdig at den norske

55 Den nye læreplanen er tilgjengelig på http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/nedlagt/ufd/2005/dok/045071-140004/dok-bn.html

56 *Leirvåg m. fl. mot Norge*, avgitt 3. november 2004, CCPR/C/82/D/1155/2003.

57 Rapporten er tilgjengelig på www.nhc.no

grunnloven krever at minst halvparten av statsrådene i en regjering står som medlemmer av statskirken.

10. 4 EMD-avgjørelse om hijab

I november 2005 kom EMD med avgjørelse i saken Leyla Sahin mot Tyrkia.[58] Domstolen godtok i dommen et forbud mot det muslimske skautet, hodeplagget hijab, på universiteter i Tyrkia. Denne dommen utløste en del diskusjon også i Norge, da særlig rundt bruk av ansiktsslør og retten til religionsfrihet, samt prinsippet om ikke-diskriminering.[59]

10. 5 Redd Barnas rapport «Til tross for tro»

Redd Barna offentliggjorde i mai 2005 rapporten «Til tross for tro», som gjaldt barn som vokser opp i isolerte trossamfunn og forholdet til barnets rett til tanke-, tros- og ytringsfrihet slik det kommer til uttrykk i BK.[60]

10. 6 Saker i media

Forbud mot ansiktsslør i Oslo-skolen

Byrådet i Oslo bestemte i oktober 2005 at elever ikke får tildekke ansiktet sitt med slør mens de befinner seg i klasserommet. Bakgrunnen for forbudet var at læreren i undervisningssituasjonen skal ha mulighet til å se elevenes ansikt for å sikre god kommunikasjon. Regjeringen støttet vedtaket. Politisk hadde byrådet bred støtte. Blant andre det somaliske miljøet var splittet i synet på bruk av ansiktsslør i undervisningssammenheng.[61]

---

58 *Leyla Sahin mot Tyrkia*, dom av 10. november 2005, uten publikasjonsnummer.

59 Se Njål Høstmælingens kronikk i Aftenposten 13. november 2005, «Domstolens nei til skautet», http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article1155065.ece, artikkelen «Uenighet om hijab i Tykia fikk medhold i Strasbourg – hvilke følger får det?», Aftenposten 16. november 2005, Carl Erik Grimstads innlegg i Aftenposten 18. november 2005, «Menneskerettigheter i Tyrkia», Kristin Miles innlegg i Aftenposten 22. november 2005, «Skautforbud strider mot likestilling», Kirsten Ketschers innlegg i Aftenposten 25. november 2005, «Skautforbud er ikke diskriminering» og Njål Høstmælingens innlegg i Aftenposten 6. desember 2005, «Misvisende om skautforbud».

60 Rapporten er tilgjengelig på http://www.reddbarna.no/default.asp?V_ITEM_ID=2210.

61 Dagsavisen 4. oktober 2005.

Bordbønn i skolen

Aftenposten og Verdens Gang kunne i november melde at kunnskapsminister Øystein Djupedal gikk inn for at bordbønn ikke skal skje i regi av en offentlig skole.[62] Djupedal skrev selv et innlegg i Verdens Gang 22. november 2005, hvor det gikk frem at bordbønn ikke er i samsvar med opplæringsloven og FNs menneskerettighetskomités uttalelser i KRL-saken når bordbønn avsies på en utøvende måte. Kunnskapsministeren mente at slik bruk av bordbønn måtte opphøre.[63]

11. RETTEN TIL YTRINGSFRIHET

Alle har rett til ytringsfrihet. Rettigheten omfatter både meningsfrihet og rett til å gi og motta meddelelser. Offentlige myndigheters inngrep i ytringsfriheten må være foreskrevet ved lov, være nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til visse samfunnsmessige formål, og dessuten være forholdsmessig. Ytringsfriheten er beskyttet av EMK artikkel 10 og SPR artikkel 19. Barns ytringsfrihet er også beskyttet av BK artikkel 13.

Norsk lovgivning

EMK, SPR og BK er gjennom menneskerettsloven inkorporert i norsk rett.

Ytringsfriheten er dessuten beskyttet av Grunnloven § 100. Det er imidlertid grenser for hvor langt ytringsfriheten strekker seg. Noen av disse grensene kommer til uttrykk i straffelovens § 135a som straffelegger visse diskriminerende og hatefulle ytringer.

62 «*Nei til bordbønn på skolen*», Aftenposten 17. november 2005 og «*Krever bordbønn stopp*», Verdens Gang 17. november 2005.
63 «*VG angriper VG*», innlegg av Øystein Djupedal i Verdens Gang 22. november 2005.

11. 1 Forslag til endringer i kringkastingsloven

Endringer i kringkastingsloven

I mai 2005 la Kultur- og kirkedepartementet frem et forslag til endringer i kringkastingsloven.[64] Departementet foreslo en oppheving av det generelle forbudet mot reklame for livssyn og politiske budskap i fjernsyn i kringkastingsloven § 3-1. Regelen burde etter departementets mening erstattes med en bestemmelse hvor reklame for livssyn og politiske budskap tillates generelt, men forbys i en periode på fire uker i forkant av valg og på valgdagen. I forslaget ble det uttalt at restriksjoner på ytringer som reklame må være innenfor de rammer for regulering av ytringer som gjelder i Norge, da særlig EMK artikkel 10 og SPR artikkel 19. Videre la departementet til grunn at Norges internasjonale forpliktelser ikke er til hinder for den foreslåtte lovendringen.[65]

11. 2 Høyesterettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelse om ytringsfrihet og personvern, HR-2005-01949-A

Ytringsfrihet vs. personvern

Høyesterett avsa den 14. desember 2005 dom i en sak som dreide seg om en tidligere domfelts krav om oppreisning etter skadeerstatningsloven § 3-6 for reportasjer og oppslag om ham i avisen Fædrelandsvennen.

Under etterforskningen av saken ble vedkommende avhørt som vitne. Fædrelandsvennen hadde store oppslag om den tidligere domfelte mannen med intervju med vedkommende, hvor han uttalte at han var helt uskyldig. Det ble opplyst om politiets avhør av mannen, at han var sett av flere vitner i drapsområdet på drapsdagen samt at det fulgte en detaljert beskrivelse over de forhold vedkommende var domfelt for tidligere. Det ble understreket at politiet foreløpig ikke hadde mistenkte i saken. Et fotografi av mannen med hodet sladdet, sammen med to politimenn, var med i reportasjen. Senere ble det opplyst hvor vedkommende arbeidet og bodde, fulgt av et bilde av vedkommende bakfra på lang avstand.

64 Lov om reklame for livssyn og politiske budskap i fjernsyn av 4. desember 1992 nr. 127.

65 Forslaget er tilgjengelig på http://odin.dep.no/kkd/norsk/dok/hoering/under_behandling/043061-990105/dok-bn.html. SMRs høringsuttalelse til forslaget er tilgjengelig på http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

Høyesterett uttalte i dommen at vilkårene for å idømme oppreisning for ærekrenkelse fremgår av skadeerstatningsloven § 3-6. Retten la til grunn at bestemmelsen har vært forstått slik at krenking av en annens ære foreligger når gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 246 eller 247 er oppfylt, og når ærekrenkelsen er rettsstridig.

Retten henviste til at EMD i sine avgjørelser viser til oppfatningen hos «the ordinary reader». Retten uttalte at utsagnene må ses i sammenheng med hele reportasjen de er en del av. Retten viste til at fokuseringen på mannen som tidligere knivdrapsmann, hans tilstedeværelse i drapsområdet den ettermiddagen ugjerningen ble begått og etterforskningen mot ham, for en vanlig avisleser måtte oppfattes slik at vedkommende kunne mistenkes for å ha begått drapene. Retten kom etter dette frem til at det objektive gjerningsinnhold i straffeloven § 247 var oppfylt.

Etter dette gikk Høyesterett over til å drøfte hvorvidt reportasjene i avisen var rettsstridige. Retten uttalte i denne sammenheng at idømmelse av oppreisning er et inngrep i ytringsfriheten etter EMK artikkel 10 nr. 1. Videre drøftet retten om et slikt inngrep likevel kunne være tillatt etter artikkel 10 nr. 2. Retten viste her til at det er uomtvistet at oppreisning er hjemlet i lov, og at idømmelse av oppreisning for usanne ærekrenkende beskyldninger av hensyn til personvernet, forfølger et lovlig formål. Spørsmålet i denne saken var imidlertid hvorvidt inngrepet kunne sies å være nødvendig i et demokratisk samfunn.

Høyesterett uttalte at EMD i lang tid har forstått «nødvendig i et demokratisk samfunn» slik at inngrep i ytringsfriheten må begrunnes i tvingende samfunnsmessig behov. Videre må inngrepet være relevant, tilstrekkelig og forholdsmessig. Retten viste til at EMD konkret avveier beskyttelsen av ytringsfriheten mot vern av omdømmet for den som har fått en uriktig anklage rettet mot seg, og at innenfor den private sfære verner EMK artikkel 8 mot usanne beskyldninger.[66]

66 *Cumpana og Mazare mot Romania*, dom av 17. desember 2004.

Retten viste videre til tidligere rettspraksis. I den konkrete vurdering i disse sakene ble det i samsvar med EMDs praksis etter artikkel 10 nr. 2 tatt utgangspunkt i nyhetsmedias grunnleggende funksjon i et demokratisk samfunn. Høyesterett understreket her at utøvelsen av ytringsfriheten må balanseres mot hensynet til personvernet, herunder enkeltmenneskers omdømme, som også er en anerkjent menneskerett.

Høyesterett viste blant annet til en rekke dommer fra EMD.[67] Ut fra disse avgjørelsene uttalte Høyesterett at den ikke kunne finne holdepunkter i avgjørelsene for at det i den senere tid har blitt lagt mer vekt på vern av omdømmet ved bedømmelsen av om inngrep i ytringsfriheten er nødvendig etter artikkel 10 nr. 2.

Etter dette uttalte Høyesterett at oppreisning kunne idømmes etter skadeserstatninglovens § 3-6 når dette er nødvendig i et demokratisk samfunn for å verne andres omdømme eller rettigheter, jf. artikkel 10 nr. 2. I denne saken var det nyhetsmedias frihet til å meddele og publikums rett til å motta nyheter og informasjon som skulle holdes opp mot personvernet og den enkelte persons omdømme, som er vernet i EMK artikkel 8 og artikkel 10 nr. 2. Ved avveiningen etter artikkel 10 nr. 2 viste retten til at det er viktig å skille mellom nyhetsmedias videreformidling av andres usanne beskyldninger, og egne usanne beskyldninger. Hovedregelen her er at usanne ærekrenkende uttalelser om faktiske forhold ikke er beskyttet etter EMK artikkel 10. Et grunnleggende vilkår er at usanne ærekrenkende påstander rettet mot private personer må være av allmenn interesse for å være beskyttet mot inngrep. Retten uttalte i denne sammenheng at voldtektene

67 Radio France m. fl. mot Frankrike, dom av 30. mars 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-II, Von Hannover mot Tyskland, dom av 24. juni 2004, uten publikasjonsnummer og Chauvy m. fl. mot Frankrike, dom av 29. juni 2004, uten publikasjonsnummer. I von Hannover mot Tyskland uttalte EMD at artikkel 8 var krenket, og la særlig vekt på: «76. As the Court has stated above, it considers that the decisive factor in balancing the protection of private life against freedom of expression should lie in the contribution that the published photos and articles make to a debate of general interest. It is clear in the instant case that they made no such contribution since the applicant exercises no official function and the photos and articles related exclusively to details of her private life.» I Chauvy m. fl. mot Frankrike uttalte EMD at domstolen skal kontrollere at verdier som beskyttes av artikkel 8 og artikkel 10 avveies på rimelig vis.

og drapene i denne saken hadde en meget stor allmenn interesse. Nyhetsmedia måtte formidle, og allmennheten hadde rett til å få opplysninger om ugjerningen, etterforskningen og framdriften av saken. Det falt klart innenfor den allmenne interesse at tidligere straffedømte er i politiets søkelys, og at avhør og annet politiarbeid finner sted for å sjekke vitner ut av saken eller sikte dem. Dette måtte etter rettens syn imidlertid avveies mot hensynet til personvernet og vernet av omdømmet når nyhetsmedia sirkler inn og identifiserer en tidligere straffedømt person under etterforskningen. Høyesterett uttalte at beskyldningens karakter, og særlig dens grovhet, var et viktig moment i avveiningen av om hensynet til personvernet hjemlet inngrep i ytringsfriheten. Etter EMDs og Høyesteretts praksis skilles det mellom faktautsagn og verdivurderinger, da sannhetsbevis bare kan føres for faktapåstander. Utsagn som kan forstås slik at en person er eller kan være mistenkt for et straffbart forhold, må normalt anses som et faktautsagn som krever bevis.

Retten kom under tvil frem til at det ikke var rettsstridig av Fædrelandsvennen å publisere at mannen var den mest interessante av flere straffedømte som politiet etterforsket, selv om dette ut fra sammenhengen kan oppfattes slik at han var eller kunne være mistenkt. Etter dette kom retten frem til at vilkårene for å idømme oppreisning etter skadeserstatningsloven § 3-6 ikke var oppfylt.

11. 3 Lagmannsrettsavgjørelser
Lagmannsretts dom om ærekrenkelser og ytringsfrihet, LE-2004-40249

Ærekrenkelser

Eidsivating lagmannsrett avsa den 11. april 2005 dom i en sak om hvorvidt en avisartikkel i Oppland Arbeiderblad innholdt ærekrenkende utsagn, og om utsagnene ga grunnlag for erstatningskrav mot avisen.

I vurderingen av om utsagnene kunne sies å være ærekrenkende, viste retten til at personlig æresfølelse og omdømme var vernet mot krenkelser ved både norsk og internasjonal lovgivning. Retten viste videre til at ytringsfriheten er vernet på samme måte. Retten uttalte at ytringsfriheten og kravet på

personlig vern kan komme i konflikt, og at det må regnes som et anerkjent rettslig prinsipp at ytringsfriheten har forrangen. Det ble uttalt at vernet av æren og omdømmet er unntak fra ytringsfriheten som må tolkes snevert i en konfliktsituasjon, i lys av EMK artikkel 10 nr. 2 sammenholdt med artikkel 8.

Retten kom frem til at avisartikkelen ikke inneholdt rettsstridige ærekrenkelser.

11. 4 «Brennpunkt»-avgjørelsen fra Oslo byfogdembete, TOBYF-2005-138068

Brennpunkt

Saken gjaldt et krav om stansing av TV-programmet «Brennpunkt» som omhandlet politiets etterforskningsmetoder, og som etter sendeplanen skulle kringkastes på NRK den 4. oktober 2005. Saksøkeren ønsket å stoppe programmet blant annet fordi han fryktet for livet sitt dersom programmet ble sendt.

Retten uttalte at det klare utgangspunktet for saken var den grunnlovsfestede ytringsfrihet, som også er forankret i menneskerettighetene. Retten viste til at ytringsfriheten ikke er absolutt, og at den tidvis må vike for andre kolliderende interesser som finnes tungtveiende. For å tillate inngrep i ytringsfriheten viste retten til at det her må være snakk om sterke hensyn som er gitt vern gjennom lov eller ulovfestet rett.

Retten viste til Innst. S. nr. 270 (2003–2004) som åpner for at forføyningsinstituttet kan tas i bruk for å stanse ytringer som ennå ikke er offentliggjort. Retten mente også at verken EMK artikkel 10 eller SPR artikkel 19 synes å oppstille noe forbud mot bruk av midlertidige forføyninger for å stanse upubliserte ytringer. Det ble av retten uttalt at den ikke kunne se at det fantes et absolutt forbud mot midlertidig forhåndssensur ved bruk av midlertidig forføyning.

Retten fant at ytringsfriheten måtte vike, og at «Brennpunkt» måtte stoppes da kringkasting av programmet ville utsette saksøkeren for overhengende livsfare.

11. 5 Sivilombudsmannens uttalelser

Uttalelse fra Sivilombudsmannen

Sivilombudsmannen avga tre uttalelser vedrørende tilsattes ytringsfrihet i 2005.[68] Felles for de tre uttalelsene var at Sivilombudsmannen tok utgangspunkt i Grunnloven § 100 og EMK artikkel 10. Når det gjaldt retten til ytringsfrihet, etter EMK uttalte Sivilombudsmannen at denne retten gjelder både ytringens form og innhold. Sivilombudsmannen l atil grunn at tilsatte har allminnelig ytringsfrihet, som andre privatpersoner. Som utgangspunkt gjelder ytringsfriheten også forhold som hører inn under arbeidsområdet og berører forholdet til arbeidsgiveren. Det er bare ytringer som på en illojal måte skader arbeidsgiverens interesser, som omfattes av lojalitetsplikten, og som derved kan virke inn på den tilsattes ytringsfrihet. Sivilombudsmannen uttalte at begrensninger i tilsattes ytringsfrihet må ha tungtveiende grunner. I alle de tre sakene fant Sivilombudsmannen det berettiget å gi arbeidsgiveren, den offentlige forvaltning, kritikk for sin inngripen i den tilsattes ytringsfrihet.

11. 6 Saker i media NOKAS-programmet

NOKAS-saken

NRK trosset tingrettens avgjørelse om å nekte fjernsynskanalen å sende en dokumentar om NOKAS-ranet, «Jakten på NOKAS-pengene», og sendte programmet den 5. oktober 2005. Det var første gang en domstol grep inn og stanset et TV-program i Norge. NRK besluttet likevel å sende dokumentaren, da kanalen mente at forbudet var en krenkelse av ytringsfriheten. Statskanalen støttet seg til Grunnloven § 100 om ytringsfrihet og EMK artikkel 10 i sin juridiske begrunnelse for hvorfor de valgte å sende programmet.

Norsk Presseforbund fordømte forbudet som et angrep på pressefriheten og kritisk journalistikk.[69]

68 Sak 2005/887, uttalelse av 19. september 2005, sak 2005/436, uttalelse av 11. oktober 2005, sak 2005/544, uttalelse av 7. desember 2005. Uttalelsene er tilgjengelig på http://www.sivilombudsmannen.no.

69 «*Presseforbundet forsvarer NRK*», NTB 5. oktober 2005.

11.7 Sak mot Norge klaget inn for EMD

En sak vedrørende EMK artikkel 10 er klaget inn for domstolen. Tønsberg blad m. fl. mot Norge gjelder en klage om brudd på EMK artikkel 10. Saken var oppe for Høyesterett 1. juli 2003 og er publisert i Rt. 2003 s. 928. Saken gjaldt krav om mortifikasjon og oppreisning for ærekrenkende utsagn i avisen Tønsberg Blad. Høyesterett kom frem til at utsagnene innholdt ærekrenkende beskyldninger etter straffelovens § 247. Etter en drøftelse av ytringsfriheten opp mot hensynet til personvernet konkluderte retten med at de utsagnene som ble krevd mortifisert, ikke var beskyttet av ytringsfriheten etter EMK artikkel 10.

12. RETTEN TIL FORSAMLINGS- OG FORENINGSFRIHET

Enhver har rett til å opprette og delta i fredelige forsamlinger og foreninger. Denne rettigheten inkluderer også retten til å organisere seg i fagforeninger for å beskytte sine interesser. Inngrep i denne friheten må følge av lov og ellers være nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til et legitimt formål, samt være forholdsmessig. Denne rettigheten er beskyttet gjennom EMK artikkel 11 og SPR artikkel 21 og 22.

Traktater

Norsk lovgivning

EMK og SPR er norsk rett gjennom menneskerettsloven.

Grunnloven § 100 har i sin nye utforming en viss, om enn indirekte, beskyttelse av demonstrasjonsfriheten.

Det foreligger ikke informasjon om forhold av særlig betydning for denne rettigheten i inneværende år.

13. VERNET OM EIENDOMSRETTEN

Enhver har rett til å nyte sin eiendomsrett i fred. Dersom offentlige myndigheter griper inn i denne rettigheten, må dette skje i det offentliges interesse, være lovhjemlet samt være forholdsmessig. Retten til eiendom er beskyttet gjennom EMK første tilleggsprotokoll artikkel 1.

Traktater

Norsk lovgivning

EMK første tilleggsprotokoll er inkorporert i norsk rett.

Grunnloven § 105 gir rett til erstatning ved avgivelse av eiendom til staten.

13.1 Høyesterettsavgjørelser
Høyesterettsavgjørelse om verdsettelsesprinsipp ved avståelse av fritidseiendom, Rt 2005 s. 607

Avståelse av eiendom

Høyesterett avsa den 10. mai 2005 dom i en sak om hvilket verdsettelsesprinsipp som skulle anvendes for en del av en fritidseiendom som ved konsesjonsvilkår var pålagt videresolgt til staten for å tilgodese allmenne friluftsinteresser. Lagmannsretten hadde anvendt direkteprinsippet ved verdsettelsen, og Høyesterett vurderte i denne saken om dette var riktig rettsanvendelse.

Den ankende parten gjorde i saken gjeldende at overskjønnets utmåling var et brudd på EMK protokoll 1 artikkel 1. Høyesterett slo fast at konsesjonsregler, som kan virke inn på salgsverdien, må bli vurdert etter kontrollregelen i annet ledd. Overfor en kjøper som blir nektet konsesjon eller blir pålagt konsesjonsvilkår om videresalg av en del av eiendommen, mente Høyesterett det kunne være spørsmål om det dreide seg om en avståelse som falt inn under første ledd annet punktum.

Høyesterett la imidlertid til grunn at protokoll 1 artikkel 1 ikke beskyttet retten til å erverve eiendom. Dette ble begrunnet i at den som blir nektet konsesjon etter reglene som gjelder på avtaletidspunktet, eller som blir innvilget konsesjon på vilkår om overdragelse av eiendommen, ikke kan sies å ha blitt «fratatt sin eiendom» eller utsatt for inngrep i lys av prinsippregelen.

Retten kom frem til at en anvendelse av direkteprinsippet ved utmålingen av vederlaget for arealet som skulle overdras, ikke under noen omstendighet kunne sies å være konvensjonsstridig.

Retten kom frem til at man ikke kunne utlede et krav om å få erstattet verdireduksjonen på den gjenværende eiendom av avståelsesregelen i artikkel 1 i protokoll 1. Høyesterett begrunnet dette i at statene etter protokoll 1 artikkel 1 har en vid skjønnsmargin når det gjelder hvilke prinsipper som skal legges til grunn for utmålingen, men at vederlaget må stå i rimelig forhold til verdien av det som avstås. Videre ble det vist til at kravene til kompensasjon ikke er de samme i enhver kategori av avståelser. Retten viste i denne sammenheng til internasjonal litteratur på området, og til dommen Håkansson og Sturesson mot Sverige,[70] hvor det ble uttalt at det skal legges vekt på om den som rammes, med åpne øyne har gitt seg inn i en risikabel transaksjon, og om vedkommende kunne ha tatt forholdsregler for å motvirke risikoen. Retten mente det var nettopp dette den ankende part hadde gjort, da han gikk inn i transaksjonen vel vitende om at gjennomføringen av avtalen var avhengig av konsesjon.

Høyesterett kom etter dette frem til at det ikke forelå rettsanvendelsesfeil i forhold til EMK protokoll 1 artikkel 1.

14. RETTEN TIL Å STEMME VED FRIE VALG

Traktater

Retten til frie valg er beskyttet i SPR artikkel 25 og EMK første tilleggsprotokoll artikkel 3.

Norsk lovgivning

EMK og SPR er norsk rett gjennom menneskerettsloven.

Grunnloven og valgloven har omfattende regulering av valg av lovgivende forsamling.

Det foreligger ikke informasjon om forhold av særlig betydning for denne rettigheten i inneværende år.

70 *Håkansson og Sturesson mot Sverige*, dom av 21. februar 1990, A171-A.

15. FORBUDET MOT DØDSSTRAFF

Traktater

Forbudet mot dødsstraff er fastsatt i EMKs tilleggsprotokoll 13, samt at det finnes et forbud mot dødsstraff i fredstid i EMKs tilleggsprotokoll 6 og tilleggsprotokoll 2 i SPR.

EMK og SPR er norsk lov gjennom menneskerettsloven.

15.1 Endringer i menneskerettsloven

Inkorporering av EMK protokoll 13 og 14

Den 10. juni 2005 trådde lov nr. 49 om endringer i menneskerettsloven (Ot. prp. nr. 90 (2004–2005) *Om lov om endringar i menneskerettslova (inkorporasjon av protokoll nr. 13 og 14 til den europeiske menneskerettskonvensjon)*) i kraft.

Loven innebar at protokoll nr. 13 og 14 til EMK ble gjort til en del av norsk lov gjennom et tillegg til menneskerettslovens § 2 nr. 1.

Protokoll nr. 13 innebærer en folkerettslig plikt for statene som deltar i protokollen, til å avskaffe alle former for dødsstraff, både i freds- og krigstid. Forbudet kan ikke fravikes etter reglene i EMK artikkel 15, det vil si heller ikke under krig eller annen offentlig nødstilstand som truer nasjonen.

Norge er allerede bundet av protokoll nr. 6 til EMK, som påbyr statene å avskaffe dødsstraff. Denne bestemmelsen tillater i motsetning til protokoll 13 dødsstraff for handlinger utført i krig eller under krigstrussel. Norge er dessuten bundet av valgfri protokoll nr. 2 til FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, som påbyr avskaffelse av dødsstraff også i krigstid. Det vil derfor for Norges vedkommende ikke innebære noen stor rettslig forskjell at protokoll nr. 13 ble inkorporert i norsk lov.

Protokoll nr. 14 om endring av kontrollsystemet til konvensjonen innebærer endringer i saksbehandlingen til EMD. Protokollen fastsetter at de grunnløse klagene som kommer inn til Domstolen, kan avvises av en dommer med bistand av en rapportør dersom det er opplagt at vilkårene for at saken kan bli prøvd ikke er oppfylt. Videre fastsetter protokollen at en komité på tre dommere enstemmig kan ta avgjørelse i saker

som fyller vilkårene for å bli prøvd av Domstolen, men hvor Domstolen allerede har etablert en klar praksis. I en del saker står de ressursene som går med i saksbehandlingen, ikke i forhold til den ulempe klageren har blitt utsatt for. I slike tilfeller fastsetter protokollen at Domstolen kan avvise saken dersom klageren ikke har lidd en ulempe av et visst omfang.

Inkorporasjonen av protokoll nr. 14 vil ikke ha direkte konsekvenser for det materielle innholdet i EMK slik det er inkorporert i norsk rett. Protokollen kan bare i enkelte tilfeller få konsekvenser for norske borgere som vil klage inn en sak til EMD, da de må rette seg etter de nye saksbehandlingsreglene.

ØKONOMISKE, SOSIALE OG KULTURELLE RETTIGHETER

Hva er økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter?

Økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter er betegnelsen på rettigheter som henger nært sammen med den moderne velferdsstaten. Typiske rettigheter av denne typen er retten til arbeid, til en viss levestandard og til utdanning. En del av disse rettighetene beskyttes også av sivile og politiske rettigheter.

Den internasjonale beskyttelsen av disse rettighetene finner man særlig i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSKR). Økonomiske og sosiale rettigheter er også nedfelt i Den europeiske sosialpakt (ESP), som er vedtatt innenfor rammen av Europarådet. Flere av ILO konvensjonene beskytter og utdyper økonomiske og sosiale rettigheter som blant annet knytter seg til arbeid, forenings- og organisasjonsfrihet og kollektive lønnsforhandlinger.

Kvinner og barns sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter er også beskyttet gjennom KDK og BK.

Gjennom menneskerettsloven er ØSKR norsk lov. Også BKs reguleringer av økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter er norsk rett gjennom samme lov. KDK er inkorporert i norsk rett gjennom likestillingsloven, men trer først i kraft den 1. januar 2006.

Økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter er også beskyttet i intern norsk rett. Grunnloven § 110 nedfeller retten til arbeid og rett til medbestemmelse for arbeidstakere. Ut over dette er velferdsstatens grunnleggende rettigheter i svært liten grad grunnlovsfestet i Norge.

1. RETTEN TIL EN TILFREDSSTILLENDE LEVESTANDARD

Traktater

Alle mennesker har rett til en tilfredsstillende levestandard. Dette går frem av ØSKR artikkel 11. Denne rettigheten inkluderer retten til mat, klær og husrom. Denne rettigheten skal etter ØSKR artikkel 2 gjennomføres gradvis til den er fullt ut oppfylt. For å oppnå dette skal alle egnede midler benyttes, og da særlig lovgivningstiltak.

Barns rett til en tilfredsstillende levestandard er særskilt beskyttet i BK artikkel 26 og 27. Kvinners tilsvarende rettigheter er utdypet i KDK artikkel 12.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer ØSKR og BK. KDK ble også del av norsk rett da endringene i likestillingsloven med inkorporering av denne konvensjonen trådte i kraft den 1. januar 2006. Norsk velferdslovgivning kan også til en viss grad sies å være et utslag av retten til en tilfredsstillende levestandard.

Grunnloven har ingen bestemmelse om rettigheten.

1. 2 Norges 4. periodiske rapport til FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Norges 4. rapport til FNs komité for ØSKR

Den norske regjeringen leverte sin fjerde periodiske rapport under FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter til komiteen i 2004.[71]

Komiteens oppsummerende bemerkninger til rapporten kom den 13. mai 2005.[72]

71 Fourth periodic reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant: Norway. 06/07/2004. E/C.12/4/Add.14. (State Party Report). Rapporten er tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b7cddf05a594cbac1256f42004d4d3b?Opendocument

72 Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Norway. 23/06/2005. E/C.12/1/Add.109. Tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/5df1b35c4fa44d8dc12570050047cc7c?Opendocument.

Komiteen pekte på at det var flere positive aspekter ved Norges gjennomføring av ØSKR. Herunder viste komiteen blant annet til Norges forpliktelser innenfor internasjonalt samarbeid, som blant annet er reflektert i den offisielle bistandsassistansen, som er 0,92 prosent av bruttonasjonalproduktet. Videre viste komiteen til at det er prisverdig at menneskerettsloven gir konvensjonen forrang dersom det skulle oppstå motstrid med annen lovgivning i intern rett. Diskrimineringsloven av 26. april 2005 ble også tillagt positiv vekt av komiteen.

Det ble fra komiteens side uttrykt bekymring for en rekke områder som dekkes av ØSKR. I denne sammenheng viste komiteen blant annet til diskriminering av innvandrere i arbeidslivet og boligmarkedet. Videre ble det uttrykt bekymring for den vedvarende lønnsforskjellen mellom menn og kvinner i Norge. Det ble også pekt på det høye antallet av ulykker i fiske- og offshoreindustrien. Komiteen uttrykte også bekymring for det høye antallet barn som blir tatt ut av familiene sine, for at Norge er en destinasjon for trafficking og for det økende antall utkastelser som følge av manglende betalt husleie. Avslutningsvis ble det blant annet pekt på det høye antall hjemløse i Norge, og at asylsøkere som blir nektet oppholdstillatelse, men som ikke kan vende hjem, ikke blir tilbudt et bosted i mottakssenter etter utreisefristen.

Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter kom også med anbefalinger i sine oppsummerende bemerkninger. I lys av KRL- avgjørelsen i Høyesterett henstilte komiteen om at alle bestemmelsene i ØSKR må gis virkning av nasjonale domstoler. I denne sammenheng viste komiteen til sin generelle kommentar nr. 9 om nasjonal anvendelse av konvensjonen. Det ble også henstilt om at staten måtte sikre Finnmarksloven, herunder samenes rettigheter. Det ble anbefalt at Norge forsterker sine tiltak for å forhindre diskriminering i forhold til innvandrere, og at anti-diskrimineringslovgivning blir nøye fulgt opp. Komiteen oppfordret også til en fortsatt styrking av likestillingsvernet for kvinner og menn, særlig i arbeidslivet.

Avslutningsvis ble Norge bedt om å levere sin femte periodiske rapport i juni 2010.

2. RETTEN TIL HELSE

Traktater

Alle individers rett til best mulig fysisk og mental helse er nedfelt i ØSKR artikkel 12. Rettigheten skal etter konvensjonens artikkel 2 gradvis gjennomføres fullt ut. I denne forbindelse skal myndighetene benytte seg av alle egnede tiltak, og da særlig lovgivning.

Barns rett til helse er beskyttet gjennom BK artikkel 24.

Norsk lovgivning

ØSKR og BK er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven.

Grunnloven har ingen bestemmelse som regulerer retten til helse.

Det foreligger ikke informasjon om forhold av særlig betydning for denne rettigheten i inneværende år.

3. RETTEN TIL ARBEID OG RELATERTE RETTIGHETER

Traktater

Retten til arbeid og rimelige arbeidsforhold er anerkjent i ØSKR artiklene 6 og 7. Rettigheter som er knyttet til organisering i fagforeninger, er regulert i ØSKR artikkel 8, og denne omhandler også streikeretten. EMK artikkel 11 og SPR artikkel 21 og 22 beskytter også forsamlings- og foreningsfriheten. Videre er retten til hvile, som er nært knyttet til retten til arbeid, beskyttet i ØSKR artikkel 7 bokstav d.

ESP og en rekke ILO-konvensjoner utdyper rettighetene. Eksempler på relevante ILO-konvensjoner er nr. 87 og 98 om foreningsfrihet og vern av organisasjonsretten, og ILO-konvensjon nr. 100 om lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere for arbeid av lik verd.

Barns rettigheter i forhold til arbeidsmarkedet er vernet gjennom ESP artikkel 7, ILO-konvensjon nr. 138 om minstealder for sysselsetting og nr. 182 om de verste former for barnearbeid, samt BK artikkel 31 og 32. Kvinners rett til arbeid er særskilt regulert i KDK artikkel 11.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven gjør ØSKR og BK til norsk lov. Likestillingsloven har bestemmelser som skal sikre likestilling mellom kjønnene på arbeidsmarkedet. Gjennom likestillingsloven ble KDK inkorporert i det norske lovverket og trådte i kraft den 1. januar 2006.

Retten til arbeid er anerkjent i Grunnloven § 110, men den er i liten grad rettslig forpliktende for myndighetene.

3.1 Norges rapport til Den europeiske sosialkomité og dens konklusjoner

Uttalelse fra Den europeiske sosialkomité

Norske myndigheter leverte sin rapport under Den europeiske sosialpakt[73] den 24. mars 2004. Den europeiske sosialkomité kom med sine konklusjoner til denne rapporten i juli 2005.[74] Komiteens funksjon er å avgjøre hvorvidt nasjonal rett og praksis er i overensstemmelse med Paktens bestemmelser. Denne rapporteringsrunden omfattet de bestemmelsene i Pakten som ikke er å anse som Paktens kjernebestemmelser.

Komiteen konkluderte med at Norge oppfylte sine forpliktelser etter Sosialpakten på 23 av 27 områder.

Forpliktelsene Komiteen anså oppfylt var (rettighetene er angitt i forkortet versjon i parentes):

Artikkel 1 § 4 (retten til arbeid), artikkel 2 §§ 2, 3, 5 og 6 (retten til rettferdige arbeidsvilkår), artikkel 3 § 2 (retten til trygge og sunne arbeidsforhold), artikkel 4 §§ 2, 3 og 4 (retten til rettferdig betaling/godtgjørelse), artikkel 8 § 1 (ansatte kvinners rett til beskyttelse ved graviditet), artikkel 9 (retten til yrkesrettet rådgivning), artikkel 10 § 1 (retten til yrkesrettet utdanning), artikkel 11 §§ 1, 2, 3 (retten til beskyttelse av helse), artikkel 14 § 1 (retten til velferdstjenester), artik-

73 The Revised European Social Charter of 1996.

74 European Committee of Social Rights, Conclusions 2005 (Norway). Rapporten er tilgjengelig på http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/3_Reporting_procedure/2_Recent_Conclusions/1_By_State/Revised_Social_Charter/Norway_index.asp#TopOfPage

kel 15 § 1 (funksjonshemmedes rettigheter i samfunnslivet), artikkel 17 §§ 1 og 2 (barn og unges rett til sosial, rettslig og økonomisk beskyttelse), artikkel 23 (eldres rett til sosial beskyttelse), artikkel 27 § 2 (arbeidstakere med familieansvar og deres rettigheter til like muligheter og lik behandling) og artikkel 30 (rett til beskyttelse mot fattigdom og sosial eksklusjon).

Etter Komiteens oppfatning var følgende områder i konflikt med ESP:

Artikkel 2 § 1, om arbeidstider: ikke overensstemmelse med bestemmelsen da norsk lovgivning tillater at man innenfor 24 timer kan ha en 16-timers lang arbeidsdag.

Artikkel 4 § 5, retten til rettferdig betaling/godtgjørelse: Fordi arbeidstakere kan gi avkall på retten til begrenset fradrag i lønninger, ble ikke denne bestemmelsen funnet krenket.

Artikkel 10 § 5, retten til yrkesrettet utdanning, herunder avgifter og økonomisk støtte: Komiteen fant at utenlandske studenter som er statsborgere i et land tilsluttet ESP, men som ikke er statsborgere fra EEA land eller visse andre land, ikke får lik behandling som norske statsborgere når det gjelder å få økonomisk støtte til utdanning. Bakgrunnen for dette er at man etter norske regler og praksis må ha vært ansatt som arbeidstaker i Norge i minst ett år for kunne få innvilget søknad om utdanningslån i lånekassen. Komiteen fant derfor at denne bestemmelsen var krenket.

Artikkel 15 § 2, retten til arbeid for personer med funksjonshemminger: Komiteen fant at det i dens forrige konklusjoner til denne bestemmelsen ble anbefalt å gjøre endringer i lovgivningen, noe som ikke var blitt gjort av norske myndigheter innenfor rapportperioden. Komiteen konkluderte derfor med at lovgivningen som skal beskytte personer med funksjonshemminger fra diskriminering, ikke var tilstrekkelig i rapportperioden.

På følgende områder trengte Komiteen mer informasjon for å vurdere om Norge oppfyller ESPs krav:

Artikkel 2 § 4 (retten til rettferdige arbeidsforhold, herunder eliminering av risiko for arbeidstakere i farlige eller usunne yrker), artikkel 3 § 3 (retten til trygge og sunne arbeidsforhold), artikkel 4 § 1(retten til rettferdig lønn/godtgjørelse, herunder tilstrekkelig lønninger), artikkel 8 § 3 (ansattes kvinners rett til beskyttelse ved graviditet), artikkel 10 §§ 2, 3 og 4 (retten til yrkesrettet utdanning, herunder lærlingplasser, yrkesrettet utdanning og etterutdanning for voksne og langtids arbeidsløse personer), artikkel 14 § 2 (retten til velferdstjenester, herunder offentlig deltagelse i etablering av slike tilbud), artikkel 15 § 3 (funksjonshemmedes rettigheter i samfunnslivet, herunder integrering og deltagelse av personer med funksjonshemminger i samfunnet), artikkel 21 (arbeidstakeres rett til å bli informert og konsultert), artikkel 24 (rett til beskyttelse i saker om avslutning av arbeidsforhold/ansettelse), artikkel 25 (arbeidstakeres rett til beskyttelse ved arbeidsgivers konkurs), artikkel 31 §§ 1, 2 og 3 (rett til bolig).

3. 2 Norges tredje rapport til Den europeiske sosialkomité

Norges 3. rapport under ESP

Norske myndigheter leverte den 19. august 2005 sin tredje periodiske rapport under Den europeiske sosialpakt[75] til Den europeiske sosialkomité.[76] Rapporten gir en status for ESPs såkalte «harde kjerne» av artikler. Disse er blant annet artikkel 1, retten til arbeid. Norske myndigheter ga under denne bestemmelsen en rekke statistikker over forhold som faller inn under bestemmelsen. Videre ble det redegjort for arbeidsmiljølovens ikke-diskrimineringsbestemmelser i § 54, arbeidsvilkår for innsatte i fengsler med mer. Under artikkel 5, retten til å organisere seg, henviste myndighetene til tidligere rapporter. Under artikkel 6, retten til felles forhandlinger, gikk myndighetene gjennom en rekke lønnsoppgjør. Under barn og unges rett til beskyttelse i artikkel 7 redegjorde myndighetene for arbeidsvilkår for barn og unge og arbeidet som gjøres på dette området.

75 The Revised European Social Charter of 1996.
76 Rapporten er tilgjengelig på http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/3_Reporting_procedure/1_State_Reports/default.asp#TopOfPage

Rapporten går også gjennom artiklene 12 (retten til sosial sikkerhet), 13 (rett til sosial og medisinsk assistanse), 16 (familiens rett til sosial, rettslig og økonomisk beskyttelse) og 19 (immigrasjonsarbeideres rettigheter og krav på beskyttelse). Under artikkel 20, retten til like muligheter og behandling på arbeidsområdet uten diskriminering på bakgrunn av kjønn, viste myndighetene til endringene i likestillingsloven og inkorporasjonen av FNs kvinnekonvensjon. Den europeiske sosialkomité har på nåværende tidspunkt ikke behandlet rapporten.

3.3 Norge i ILOs styre fra 2002–2005

Norge ble på Arbeidskonferansen i juni 2002 valgt inn på en regulær plass på regjeringssiden i ILOs styre for en tre-års periode fra 2002–2005. En rapport fra den norske regjeringsdelegasjonen vedrørende dette er tilgjengelig på Utenriksdepartementets hjemmesider.[77]

4. RETTEN TIL UTDANNING

Traktater

Retten til utdanning er anerkjent i ØSKR artikkel 13. Denne rettigheten skal gradvis gjennomføres fullt ut. Dette følger av ØSKR artikkel 2. Også her skal alle egnede midler benyttes, og da særlig lovgivningstiltak. Rettigheten er også nedfelt i SPR artikkel 18 nr. 4, EMK protokoll 1 artikkel 2, ILO-konvensjon nr. 117 og UNESCO-konvensjonen mot diskriminering i undervisning.

Barns rett til utdanning er beskyttet i BK artiklene 28 og 29. Kvinners rett til utdanning er regulert i KDK artikkel 10.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven gjør ØSKR, SPR og EMK og BK til-norsk lovgivning. Videre blir KDK norsk rett i forbindelse med inkorporeringen av denne gjennom likestillingsloven. Utdanningsretten følger også av flere andre lover. Disse nevnes imidlertid ikke her.

---

[77] http://www.odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/mrpolitikk/deltakelse/032201-220040/dok-bn.html

Grunnloven har ingen beskyttelse av retten til utdanning.

Det foreligger ikke informasjon om forhold av særlig betydning for denne rettigheten i inneværende år.

5. RETTEN TIL DELTAGELSE I KULTURLIVET

Traktater

Alle menneskers rett til å delta i kulturlivet, nyte godt av teknisk og vitenskaplig utvikling og ha beskyttelse for sine opphavsrettigheter, er anerkjent i ØSKR artikkel 15. BK artikkel 30 og 31 utdyper barns rett til å delta i kulturlivet.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven gjør ØSKR og BK til norsk rett. Grunnloven har ikke nedfelt noen lignende rettighet.

Det foreligger ikke informasjon om forhold av særlig betydning for denne rettigheten i inneværende år.

DISKRIMINERINGSFORBUDET OG UTSATTE GRUPPERS RETTIGHETSVERN

I dette kapitlet samles de menneskerettighetsspørsmål som spesielt omhandler diskrimineringsforbud og likeverd. Dette er grunnleggende prinsipper og rettigheter som gjelder i forhold til alle menneskerettigheter, enten de er sivile, politiske, økonomiske, sosiale eller kulturelle rettigheter.

Det generelle forbudet mot diskriminering og vernet om utsatte gruppers krav på menneskerettighetsbeskyttelse overlapper hverandre til en viss grad. Vernet om utsatte grupper er en særlig menneskerettslig beskyttelse overfor enkelte grupper av mennesker. Dette gjelder kvinner, barn, urfolk og nasjonale minoriteter. Et eget konvensjonssystem finnes også til beskyttelse mot rasemessig diskriminering. I tillegg har forholdet til flyktninger og asylsøkere vist seg å skape særskilte menneskerettslige utfordringer.

1. DISKRIMINERINGSFORBUD

Forbudet mot diskriminering er gitt ulik utforming i de ulike menneskerettighetsbestemmelsene. Noen bestemmelser begrenser for eksempel diskrimineringsforbudets saksområde til rettigheter nedfelt i konvensjonene. EMK artikkel 14, ØSKR artikkel 2 nr. 2 og SPR artikkel 2 nedfeller et slikt generelt forbud mot diskriminering ved utøvelsen av rettighetene av konvensjonene.

Traktater

SPR artikkel 26 gir i tillegg et videre diskrimineringsvern fordi bestemmelsen fastslår at alle personer er like for loven, og at loven skal gi beskyttelse mot diskriminering på ethvert grunnlag. Denne bestemmelsen omfatter følgelig alle livsområder, ikke kun håndhevelsen av konvensjonsrettighetene. EMKs tolvte tilleggsprotokoll nedfeller et lignende forbud da den forbyr diskriminering ved håndhevelsen av lovbestem-

melser som gir individuelle rettigheter. Denne tilleggsprotokollen er undertegnet og ratifisert av norske myndigheter, men er ennå ikke gjort til en del av det norske lovverket.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK, SPR, ØSKR og BK i norsk lovgivning. I tillegg blir KDK og RDK inkorporert i norsk rett gjennom ikrafttredelse av den nye diskrimineringsloven og endringene i likestillingsloven den 1. januar 2006.

For øvrig innholder likestillingsloven bestemmelser som skal fremme likestilling mellom kjønnene, og den tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling.

Grunnloven har intet eksplisitt diskrimineringsforbud.

1.1 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion, mv. (diskrimineringsloven)

Ny diskrimineringslov

Den 3. juni 2005 vedtok Stortinget lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven).[78] Loven trådte i kraft 1. januar 2006.

Bakgrunnen for lovforslaget var blant annet kritikk mot Norge fra internasjonale overvåkningsorganer, herunder FNs rasediskrimineringskomité, for mangler ved det rettslige vernet på dette området.

Formålet med loven er å styrke det rettslige vernet mot diskriminering på grunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn. Videre skal loven fremme likestilling, sikre like muligheter og rettigheter og hindre diskriminering på de grunnlag som er nevnt. Loven gjelder på alle områder i samfunnslivet, også i arbeidslivet.

FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK) ble inkorporert i diskrimineringsloven for å styrke det rettslige vernet mot

78 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. juni 2005 nr. 33.

etnisk diskriminering.[79] Diskrimineringslovens § 2 bestemmer at RDK nå er del av det norske lovverket. Dette var et av de store stridstemaene ved utarbeidelsen av diskrimineringsloven. De fleste høringsinstansene som støttet forslaget om å inkorporere rasediskrimineringskonvensjonen i norsk lovgivning, ga uttrykkelig uttrykk for at de ønsket at konvensjonen skulle inkorporeres gjennom menneskerettsloven. Stortinget valgte å inkorporere konvensjonen i diskrimineringsloven. En av konsekvensene av dette valget var at RDK ikke fikk forrang fremfor annen lovgivning, slik som de konvensjoner som er inkorporert i menneskerettsloven har.[80] Inkorporasjonen av RDK gjennom diskrimineringsloven, og ikke gjennom menneskerettsloven, er ikke fullt ut i samsvar med de anbefalinger FNs rasediskrimineringskomité[81] og Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse (ECRI)[82] har kommet med til norske myndigheter.

Diskrimineringsloven gjelder på alle samfunnsområder med unntak av familieliv og personlige forhold. Forbudet mot diskriminering på grunn av religion og livssyn gjelder ikke for handlinger og aktiviteter i regi av tros- og livssynssamfunn og virksomheter med et religiøst eller livssynsmessig formål. Dette går frem av lovens § 3.

---

79 FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering av 21. desember 1965.

80 Mer om dette finne bl. a. i Njål Høstmælingens kronikk i Morgenbladet 15. april 2005, «*Andrerangs menneskerettigheter for kvinner og etniske minoriteter*», se http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20050415/ODEBATT/104150006/-1/DEBATT902.

81 Concluding Observations of the Committee: Norway 01/05/2001, CERD/C/304/Add. 88, pkt. 11: «*The Committee recommends that the body charged with drafting the Human Rights Act be further encouraged to introduce the provisions of this Convention into the new statute*». Concluding observations of the Committee: Norway 10/12/2003, CERD/C/63/CO/8, pkt. 9: «*The Committee encourages the State party to give due consideration to this issue in order to give full effect to the provisions of the Convention in its domestic legal order*». Disse er tilgjengelige på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf.

82 Third report from the ECRI on Norway, CRI (2004) 3, I pkt. 4: «*ECRI recommends that Norway ensure that international human rights instruments are afforded the same prevailing status in Norwegian domestic legislation. In particular, it recommends this be done in respect of the ICERD and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*». Rapporten er tilgjengelig på http://www.coe.int/T/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Norway/Norway_CBC_3.asp#TopOfPage

Loven har forbud mot direkte og indirekte diskriminering. Forbudet mot diskriminering i arbeidslivet omfatter alle sider ved arbeidsforholdet, og er tatt inn i den nye arbeidsmiljølovens kapittel 13.[83] Det er i den diskrimineringsloven også inntatt en særskilt bestemmelse forbud mot trakassering, samt et uttrykkelig forbud mot gjengjeldelse mot den som fremmer en klage for brudd på forbudet mot diskriminering. Virkingene av brudd på reglene er oppreisning og erstatning. Diskrimineringsforbud er også tatt inn i boliglovgivningen, herunder borettslovene, husleieloven og eierseksjonsloven.[84]

Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal håndheve at loven blir fulgt (se under neste punkt).

1. 2 Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda

Nytt ombud og nemnd

Stortinget vedtok den 10. juni 2005 lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda (diskrimineringsombudsloven).[85] Loven trådte i kraft den 1. januar 2006.

Loven erstattet de tilsvarende bestemmelser om organisasjon og virksomhet i likestillingsloven.[86] Diskrimineringsombudsloven er en oppfølging av forslaget om et håndhevingsapparat for diskrimineringsloven.[87]

Diskrimineringsombudsloven gir regler om at ombudet og nemnda skal føre tilsyn med og medvirke til gjennomføringen av likestillingsloven, diskrimineringsloven, arbeidsmiljøloven kapittel 13, med unntak av § 13-1 tredje ledd og § 13-988 og boliglovgivningen.[89]

83 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern av 17. juni 2005. nr. 62.
84 Lov om eierseksjoner av 23. mai 1997 nr. 31, lov om husleieavtaler av 26. mars 1999 nr. 17, lov om bustadbyggjelag av 6. juni 2003 nr. 38 og lov om burettslag av 6. juni 2003 nr. 39.
85 Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda av 10. juni 2005 nr. 40.
86 Lov om likestilling mellom kjønnene av 9. juni 1978 nr. 45.
87 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. juni 2005 nr. 33.
88 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern av 17. juni 2005 nr. 62.
89 Lov om eierseksjoner av 23. mai 1997 nr. 31, lov om husleieavtaler av 26. mars 1999 nr. 17, lov om bustadbyggjelag av 6. juni 2003 nr. 38 og lov om burettslag av 6. juni 2003 nr. 39.

Diskrimineringsombudet skal føre tilsyn med at norsk rett og forvaltningspraksis er i samsvar med de forpliktelser Norge har etter KDK og RDK.[90] Videre skal ombudet arbeide for å fremme reell likestilling uavhengig av kjønn, etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn på alle samfunnsområder. Ombudet skal ta opp saker etter eget tiltak eller etter henvendelse fra andre.

Diskrimineringsnemnda skal behandle saker som ombudet ikke kan oppnå frivillige ordninger i, eller der hvor partene i en sak ikke frivillig retter seg etter ombudets uttalelse. Nemnda skal treffe vedtak i saker som blir brakt inn for den.

1. 3 Endringer i andre lover som følge av diskrimineringsloven

Endringer i straffeloven § 135a om diskriminerende ytringer

I forbindelse med vedtagelsen av den nye diskrimineringsloven ble også § 135 a i straffeloven endret.[91] Etter den nye bestemmelsen er det ikke lenger bare forsettelige diskriminerende eller hatefulle ytringer som rammes, men også de som er fremsatt ved uaktsomhet. Strafferammen ble utvidet fra 2 til 3 år. En annen endring i lovteksten var at ytringer som er fremsatt slik at de er egnet til å nå et større antall personer stilles likt med offentlige fremsatte ytringer. For øvrig er diskriminerende og hatefulle ytringer definert på en noe annen måte enn i den tidligere bestemmelsen, nemlig som å true eller forhåne noen, fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, religion, livssyn eller homofile legning, leveform eller orientering.

Endringer trådte i kraft den 1. januar 2006.

90 FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner av 18. desember 1979 og FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering av 21. desember 1965.

91 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. juni 2005 nr. 33, Almindelig borgerlige Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.

Den nye bestemmelsen lyder slik:

Den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring, straffes med bøter eller fengsel inntil 3 år. Likt med en offentlig fremsatt ytring, jf. §7 nr. 2, regnes en ytring når den er satt frem slik at den er egnet til å nå et større antall personer. Som ytring regnes også bruk av symboler. Medvirkning straffes på samme måte.

Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
b) religion eller livssyn, eller
c) homofile legning, leveform eller orientering.

1.4 Endringer i straffeloven § 349a første ledd

Straffeloven § 349 a første ledd ble endret i sammenheng med vedtagelsen av den nye diskrimineringsloven.[92]

Endringene gikk ut på formuleringene og innholdet i bestemmelsen. Etter bestemmelsen kan den som i ervervsmessig eller liknende virksomhet, på grunn av en persons religion eller livssyn, hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse nekter ham varer eller tjenester på de vilkår som gjelder for andre, straffes. På samme måte straffes den som i slik virksomhet nekter en person varer eller tjenester som nevnt, på grunn av hans homofile legning, leveform eller orientering. Den tidligere formuleringen for religion og livssyn var trosbekjennelse. Ordet rase var også brukt som straffbart diskrimineringsgrunnlag. Dette er nå tatt ut av bestemmelsen.

Endringen trådde i kraft den 1. januar 2006.

Bestemmelsen lyder nå:

Med bøter eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som i ervervsmessig eller liknende virksomhet, på grunn av en

92 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion, mv. av 3. juni 2005 nr. 33; Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.

persons religion eller livssyn, hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse nekter ham varer eller tjenester på de vilkår som gjelder for andre. På samme måte straffes den som i slik virksomhet nekter en person varer eller tjenester som nevnt på grunn av hans homofile legning, leveform eller orientering.

1.5 Endringer i arbeidsmiljøloven om forskjellsbehandling i arbeidslivet

Som følge av den nye diskrimineringsloven[93] ble arbeidsmiljølovens[94] endret. Endringene går frem av den nye arbeidsmiljøloven, som trådde i kraft 1. januar 2006.[95] Det nye lovens kapittel 13 innholder et vern mot diskriminering.

Forbudet mot direkte og indirekte diskriminering er slått fast i § 13-1, og lyder som følger:

§ 13-1. Forbud mot diskriminering

(1) Direkte og indirekte diskriminering på grunn av politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon, seksuell orientering, funksjonshemming eller alder er forbudt.

2) Trakassering og instruks om å diskriminere personer av grunner nevnt i første ledd anses som diskriminering.

(3) Bestemmelsene i dette kapittel gjelder tilsvarende ved diskriminering av arbeidstaker som arbeider deltid eller er midlertidig ansatt.

(4) Ved diskriminering på grunn av kjønn gjelder likestillingsloven.

(5) Ved diskriminering på grunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn gjelder diskrimineringsloven.

Vernet mot diskriminering gjelder alle sider ved arbeidsforholdet, både ved utlysning av stilling, ved ansettelse, omplassering og forfremmelse, ved opplæring og annen kompetanseutvikling, ved fastsettelse av lønns- og arbeidsvilkår og ved opphør av arbeidsforholdet. Dette går frem av lovens § 13-2.

93 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. juni 2005 nr. 33.
94 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern av 17. juni 2005 nr. 62.
95 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern av 17. juni 2005 nr. 62.

Det nye § 13-4 tillater at arbeidsgiver ved ansettelse kan innhente opplysninger om hvordan søkere til stillinger stiller seg til politiske spørsmål, eller om de er medlemmer av arbeidstakerorganisasjoner. Dette er imidlertid kun tillatt dersom slike opplysninger er begrunnet i stillingens karakter, eller dersom det inngår i formålet for vedkommende arbeidsgivers virksomhet å fremme bestemte politiske syn og stillingen er av betydning for gjennomføringen av formålet. Det samme gjelder opplysninger om en søkers eventuelle homofile legning eller homofile samlivsform. Bestemmelsen stiller krav om at dersom slike opplysninger kreves, må dette angis i utlysningen av stillingen.

Virkningene av brudd på diskrimineringsvernet går frem av § 13-9.

1. 6 Endringer i forbudet mot diskriminering i boliglovgivningen

Stortinget vedtok 3. juni 2005 endringer i diskrimineringsforbudene i boliglovgivningen, jf. lovendringene som er inntatt i diskrimineringslovens § 17.

Endringene gjelder eierseksjonsloven § 3a,[96] husleieloven § 1-8,[97] boligbyggelagsloven § 1-4[98] og borettslagsloven § 1-5.[99]

Det var ordlyden i de fire lovenes første og annet ledd som ble endret, samt at bestemmelsene har fått nye femte ledd. Første ledd bestemmer at det ikke kan settes vilkår for å være sameier som tar hensyn til etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Slike omstendigheter kan etter denne bestemmelsen ikke regnes som saklig grunn til å nekte godkjenning av sameier. En ny tilføyelse var også at ved slik diskriminering skal diskrimineringsloven gjelde. Diskriminering på bakgrunn av homofil legning, leveform eller orientering er som i den tidligere bestemmelsen heller ikke tillatt, men er flyttet til et eget

96 Lov om eierseksjoner av 23. mai 1997 nr. 31.
97 Lov om husleieavtaler av 26. mars 1999 nr. 17.
98 Lov om bustadbyggjelag av 6. juni 2003 nr. 38.
99 Lov om burettslag av 6. juni 2003 nr. 39.

ledd i bestemmelsen. Det nye siste leddet viser til at det er Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda som skal føre tilsyn og medvirke til gjennomføringen av første og også annet ledd i samsvar med diskrimineringsombudsloven.[100]

Den tidligere regelen om delt bevisbyrde gjelder fortsatt, gjennom bestemmelsenes tredje ledd. Dette innebærer som tidligere at det er presumsjon for diskriminering dersom det foreligger omstendigheter som gir grunn til å tro at det har funnet sted diskriminering i strid med loven. Hvis den annen part motsetter seg dette, må denne bevise at det likevel ikke har funnet sted slik diskriminering.

Endringene trådte i kraft den 1. januar 2006.

De nye bestemmelsene lyder:

Lov 23. mai 1997 nr. 31 om eierseksjoner §3a:
I vedtektene kan det ikke settes vilkår for å være sameier som tar hensyn til etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Slike omstendigheter kan ikke regnes som saklig grunn til å nekte godkjenning av en sameier eller bruker av eiendommen eller tillegges vekt ved bruk av eventuell forkjøpsrett. Ved slik diskriminering gjelder diskrimineringsloven.

I vedtektene kan det heller ikke settes vilkår for å være sameier som tar hensyn til homofil legning, leveform eller orientering. Slike omstendigheter kan ikke regnes som saklig grunn til å nekte godkjenning av en sameier eller bruker av eiendommen eller tillegges vekt ved bruk av eventuell forkjøpsrett.

Hvis det foreligger omstendigheter som gir grunn til å tro at det har funnet sted diskriminering i strid med annet ledd, skal slik diskriminering anses som bevist, med mindre den som har utført handlingen sannsynliggjør at diskriminering likevel ikke har funnet sted.

100 Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsombudsnemda av 10. juni 2005 nr. 40.

Om erstatningsansvar for ulovlig diskriminering etter annet ledd gjelder vanlige erstatningsregler.

Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal føre tilsyn med og medvirke til gjennomføringen av annet ledd, jf. diskrimineringsombudsloven.

Lov 26. mars 1999 nr. 17 om husleieavtaler §1-8:

Ved utleie av husrom kan det ikke tas hensyn til etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Slike omstendigheter kan ikke regnes som saklig grunn til å nekte opptak i husstand, framleie, personsskifte eller tillegges vekt ved opphør av leieforholdet. Ved slik diskriminering gjelder diskrimineringsloven.

Ved utleie av husrom kan det heller ikke tas hensyn til homofil legning, leveform eller orientering. Slike omstendigheter kan ikke regnes som saklig grunn til å nekte opptak i husstand, framleie, personsskifte eller tillegges vekt ved opphør av leieforholdet.

Hvis det foreligger omstendigheter som gir grunn til å tro at det har funnet sted diskriminering i strid med annet ledd, skal slik diskriminering anses som bevist, med mindre den som har utført handlingen sannsynliggjør at diskriminering likevel ikke har funnet sted.

Om erstatningsansvar for ulovlig diskriminering etter annet ledd gjelder vanlige erstatningsregler.

Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal føre tilsyn med og medvirke til gjennomføringen av annet ledd, jf. diskrimineringsombudsloven.

Lov 6. juni 2003 nr. 38 om bustadbyggjelag §1-4:

(1) I vedtektene kan det ikkje setjast vilkår for å vere andelseigar som tek omsyn til etnisitet, nasjonalt opphav, avstamming, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Slike omstende kan ikkje reknast som sakleg grunn til å nekte godkjenning av ein andelseigar eller ha vekt ved tildeling av bustad. Ved slik diskriminering gjeld diskrimineringsloven.

(2) I vedtektene kan det heller ikkje setjast vilkår for å vere andelseigar som tek omsyn til homofil legning, leveform eller orientering. Slike omstende kan ikkje reknast som sakleg grunn til å nekte godkjenning av ein andelseigar eller ha vekt ved tildeling av bustad.

(3) Dersom det ligg føre omstende som gir grunn til å tru at det har funne stad diskriminering i strid med andre ledd, skal slik diskriminering leggjast til grunn som bevist, om ikkje den som har utført handlinga gjer det sannsynleg at diskriminering likevel ikkje har funne stad.

(4) Om skadebotansvar for ulovleg diskriminering etter andre ledd gjeld vanlege skadebotreglar.

(5) Likestillings- og diskrimineringsombodet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal føre tilsyn med og medverke til gjennomføring av andre ledd, jf. diskrimineringsombudsloven.

Lov 6. juni 2003 nr. 39 om burettslag §1-5:

(1) I vedtektene kan det ikkje setjast vilkår for å vere andelseigar som tek omsyn til etnisitet, nasjonalt opphav, avstamming, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Slike omstende kan ikkje reknast som sakleg grunn til å nekte godkjenning av ein andelseigar eller brukar eller ha vekt ved bruk av forkjøpsrett. Ved slik diskriminering gjeld diskrimineringsloven.

(2) I vedtektene kan det heller ikkje setjast vilkår for å vere andelseigar som tek omsyn til homofil legning, leveform eller orientering. Slike omstende kan ikkje reknast som sakleg grunn til å nekte godkjenning av ein andelseigar eller brukar eller ha vekt ved bruk av forkjøpsrett.

(3) Dersom det ligg føre omstende som gir grunn til å tru at det har funne stad diskriminering i strid med andre ledd, skal slik diskriminering leggjast til grunn som bevist, med mindre den som har utført handlinga gjer det sannsynleg at diskriminering likevel ikkje har funne stad.

(4) Om skadebotansvar for ulovleg diskriminering etter andre ledd gjeld vanlege skadebotreglar.

(5) Likestillings- og diskrimineringsombodet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal føre tilsyn med og medverke til gjennomføring av andre ledd, jf. diskriminerings-ombudsloven.

1.7 Oppfølging av regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002–2006)

Handlingsplan mot rasisme og diskriminering

Regjeringen framla den 1. juni 2005 en statusoversikt for handlingsplanen mot rasisme og diskriminering (2002–2006).[101]

Statusoversikten oppsummerte tiltakene som er gjennomført som en følge av handlingsplanen.

Det ble særlig vist til det arbeidet som er gjort i forbindelse med den nye diskrimineringsloven, hvor FNs rasediskrimineringskonvensjon er inkorporert. Videre ble det vist til det nye Likestillings- og diskrimineringsombudet og likestillings- og diskrimineringsnemnda som er opprettet. Regjeringen henviste til endringene i den såkalte rasismeparagrafen, straffelovens § 135a. Det ble også vist til styrkingen av det rettslige vernet mot diskriminering på boligmarkedet. Regjeringen ønsker dessuten i statusoversikten å gå inn for at Norge slutter seg til EMKs tolvte tilleggsprotokoll om ikke-diskriminering.

Planen har ført til en rekke tiltak innenfor politi, påtalemyndighet og domstolene. Eksempler regjeringen viser til i denne sammenheng, er tiltak som etter handlingsplanen skal øke politiets bevissthet og kunnskap om minoriteter, oppfølging av rapporten «Forebygging av rasisme og diskriminering i politi- og lensmannsetaten» med konkrete tiltak, opprettelse av egne enheter hos påtalemyndigheten for å sikre spisskompetanse i forhold til saksfelt samt kursing for dommere. For påtalemyndighetens del har det ved hvert av landets regio-

101 Tilgjengelig på http://odin.dep.no/aid/norsk/dok/andre_dok/handlingsplaner/016101-220006/dok-bn.html.

nale statsadvokatembeter blitt oppnevnt en statsadvokat med ansvar for samordningen mellom politi og påtalemyndighet i saker om etnisk diskriminering og rasistisk motivert trakassering og vold. For domstolenes del har det blitt arrangert kurs for dommere i 2005 vedrørende flerkulturelle spørsmål og dommeretikk, samt studietur til Strasbourg for å styrke kunnskapen om internasjonale rettskilder. Videre ser Domstolsadministrasjonen det som en særlig oppgave å sikre bruken av samisk språk i tvister som føres for domstolene i Finnmark, og det skal settes i verk tiltak for å innarbeidet dette språket i domstolene. Målet for fengselsvesenet har vært økt rekruttering av personer som tilhører minoriteter.

Andre tiltak som er gjennomført som en konsekvens av handlingsplanen, er en forbedring av tolketjenesten, for å sikre likeverdige tjenester for alle og for å sikre den enkeltes rettssikkerhet. Dessuten har brukertilpasning av offentlige tjenester blitt satt på dagsorden.

2. SÆRLIG OM FORBUDET MOT DISKRIMINERING PÅ GRUNN AV KJØNN

Traktater

ØSKR artikkel 3 og SPR artikkel 3 presiserer at statspartene skal sørge for at kvinner og menn nyter lik beskyttelse av rettighetene som er nedfelt i konvensjonen. Diskriminering basert på kjønn og rase er dessuten gitt et særskilt vern gjennom KDK og RDK. ILO har også konvensjoner av relevans, blant annet ILO-konvensjon nr. 100 om lik lønn for kvinnelige og mannlige arbeidere for arbeid av lik verdi og ILO-konvensjon nr. 111 om diskriminering i sysselsetting og yrke. Videre finnes det en rekke andre konvensjoner som særlig beskytter kvinners menneskerettigheter, for eksempel FN-konvensjonen om kvinners politiske rettigheter av 31. mars 1953 og FN-konvensjonen om gifte kvinners statsborgerrett av 20. februar 1957.

Norsk lovgivning

ØSKR og SPR er gjennom menneskerettsloven norsk rett. KDK ble også inkorporert i norsk lovgivning da endringene i likestillingsloven trådte i kraft den 1. januar 2006. For øvrig

er likestillingsloven den mest sentrale norske lov for ivaretakelse av kvinners rett til ikke å bli diskriminert.

Grunnloven innholder ikke et forbud mot diskriminering på grunn av kjønn.

2.1 Endringer i lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven)

Endringer i likestillingsloven

Den 10. juni 2005 ble lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven)[102] endret. Endringen trådte i kraft 1. juli 2005.

Bakgrunnen for forslaget var Europaparlaments- og rådsdirektiv 2002/73/EF om gjennomføring av prinsippet om lik behandling av menn og kvinner når det gjelder adgang til arbeid, yrkesutdanning og forfremmelse, samt arbeidsvilkår. Dette direktivet måtte gjennomføres av norske myndigheter som følge av EØS-avtalen innen 5. oktober 2005. En annen grunn til lovforslaget var å sikre harmonisering mellom likestillingsloven, diskrimineringsloven og arbeidsmiljøloven. Videre ble endringen foreslått som et ledd i å tilpasse norsk lov til KDK.[103]

Formålet med lovendringen var å styrke likestillingen mellom kjønnene. Loven gjelder på alle områder, med unntak av indre trossamfunn.

Gjennomføringen av direktivet i likestillingsloven førte til at både direkte og indirekte diskriminering på grunn av kjønn er forbudt. Likestillingsloven har også fått et forbud mot gjengjeldelse i § 3. Dette forbudet skal beskytte den som har tatt opp en forskjellsbehandlingssak, mot ugunstig behandling som følge av klagen. Loven innholder nå også et forbud mot trakassering på grunn av kjønn, i tillegg til det tidligere forbudet mot seksuell trakassering. Også instruks om å forskjellsbehandle er nå eksplisitt forbudt etter likestillingsloven. Det samme gjelder medvirkning til diskriminering.

102 Lov om likestilling mellom kjønnene av 9. juni 1978 nr. 45.
103 FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner av 18. desember 1979.

Gjennom likestillingsloven § 1b er RDK nå en del av det norske lovverket. Dette var et av endringsforslagene det var størst debatt rundt ved utarbeidelsen av endringene i likestillingsloven. De fleste høringsinstansene som støttet forslaget om å inkorporere kvinnekonvensjonen i norsk rett, ønsket at inkorporeringen av konvensjonen skulle skje gjennom menneskerettsloven.[104] Departementet foreslo imidlertid at konvensjonen skulle inkorporeres i likestillingsloven. Slik ble det også da loven ble vedtatt. Som en følge av dette har ikke KDK forrang fremfor annen norsk lovgivning, slik som de konvensjoner som er inkorporert i menneskerettsloven.

Det er Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda som skal håndheve at likestillingsloven blir fulgt. Virkningene av brudd på reglene er oppreisning og erstatning.

Beslutningen om å ikke inkorporere FNs kvinnekonvensjon i menneskerettsloven er ikke fullt ut i overensstemmelse med anbefalinger fra FNs komité for avskaffelse av diskriminering mot kvinner[105] og fra Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse (ECRI).[106]

---

104 Ot. prp. nr. 35 (2004–2005) *Om lov om endringer i likestillingsloven mv.* (Gjennomføring av Europaparlaments- og rådsdirektiv 2002/73/EF og innarbeiding av FN-konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering av kvinner med tilleggsprotokoll i norsk lov). Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30.

105 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women from the 28th session 2003, A/58/38, Concluding Observations, pkt. 410: «*The Committee recommends that the State party amend section 2 of the Human Rights Act (1999) to include the Convention and its Optional Protocol, which will ensure that the provisions of the Convention prevail over any conflicting statues and that its provisions can be invoked in domestic courts.*» Rapporten er tilgjengelig på http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/28sess.htm#documents.

106 Third report from the ECRI on Norway, CRI (2004) 3, I pkt. 4: «*ECRI recommends that Norway ensure that international human rights instruments are afforded the same prevailing status in Norwegian domestic legislation. In particular, it recommends this be done in respect of the ICERD and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.*» Rapporten er tilgjengelig på http://www.coe.int/T/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Norway/Norway_CBC_3.asp#TopOfPage

2.2 Forslag til endringer i utlendingsforskriftens vilkår for familiegjenforening

Familiegjenforening

Kommunal- og regionaldepartementet la i juni 2005 frem et forslag til endringer i vilkårene for oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjenforening med ektefelle.[107] Endringsforslaget innebar at det ved slike søknader må dokumenteres at ekteskapskontrakten gir ektefellen lik rett til skilsmisse.

Bakgrunnen for forslaget var Stortingets anmodningsvedtak av 17. juni 2004. Stortinget mente forslaget vil sikre det formelle grunnlag for lik rett til skilsmisse, og at det var viktig at religiøse trossamfunn og miljøer anerkjenner enkeltpersoners integritet og rettigheter og respekterer retten til skilsmisse. Videre blir det hevdet i forslaget at Verdenserklæringen artikkel 16 brytes når ekteskapskontrakter som ikke sikrer lik rett til skilsmisse, godkjennes i Norge. Forslaget til kravene for familiegjenforening skal imidlertid kun gjelde land som har lovverk som gir ektefellene lik rett til skilsmisse.

Departementet viste i sin vurdering av innarbeiding av Stortingets anmodning til at forslaget særlig kommer til å omfatte ekteskapsinngåelser fra muslimske land, og at dersom forslaget avgrenses til ett kjønn eller spesielle etniske eller religiøse grupper, vil dette lett komme i konflikt med Norges internasjonale forpliktelser.

Etter dette foreslo departementet at det blir stilt som vilkår for familiegjenforening at ekteskapskontrakt gir ektefellene lik rett til skilsmisse, og at kravet kun skal gjelde der lik rett til skilsmisse er lovfestet etter inngåelseslandets rett, og ekteskapskontrakt praktiseres.

Forslaget var gjennom en høringsrunde høsten 2005, men er ikke ferdigbehandlet.

107 Endringsforslaget er tilgjengelig på departementets hjemmesider http://www.odin.dep.no/krd/norsk/tema/innvandring/horingssaker/016081-080048/dok-bn.html. SMRs høringsuttalelse til forslaget er tilgjengelig på våre hjemmesider, http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

2. 3 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsavgjørelse om tvangsekteskap, LB-2005-51076

Borgarting lagmannsrett avsa den 30. september 2005 dom i en sak som gjaldt tvangsekteskap.

Retten uttalte i dommen at tvangsekteskap er i strid med menneskerettighetene etter SP artikkel 23 nr. 3, og at denne konvensjonen er norsk rett gjennom menneskerettsloven. § 2 nr. 3. Videre viste retten til at tvangsekteskap er i strid med kvinnekonvensjonen artikkel 16, hvor konvensjonspartene forplikter seg til å treffe tiltak for å sikre kvinner og menn den samme retten til fritt å velge ektefelle og å inngå ekteskap bare når det skjer på fritt grunnlag og med fullt samtykke.

Lagmannsretten viste til at allmennpreventive hensyn bør stå sterkt i slike saker, og at tvangsekteskap er et økende problem i det internasjonale samfunn. Videre ble det uttalt at hensynet til vern av sentrale menneskerettigheter tilsier at det bør reageres sterkt.

Retten uttalte i dommen at familier og andre som tilhører en etnisk gruppe som for ærens skyld rettstridig tvinger kvinner og menn til ekteskap, må få et klart signal om at dette ikke aksepteres etter norsk rett.

Straffen ble etter dette satt til henholdsvis 1 år og 9 måneder, samt 1 år og 4 måneder for de to tiltalte.

Lagmannsrettsavgjørelse om barnebidragsfastsettelse og EMK, LB-2004-25754

Borgarting lagmannsrett avsa den 17. oktober 2005 dom i en sak som gjaldt krav om erstatning på grunnlag av to vedtak om fastsettelse av bidrag for to barn, som var ugyldige.

Sakens bakgrunn var at fars bidragsplikt var blitt fastsatt ut fra bruttoinntekt i fast stilling. Imidlertid reduserte han sin arbeidstid til 50 % stilling da han ønsket å legge til rette for mer samvær med barna. Rettens flertall kom frem til at han

ikke hadde «rimelig grunn» til dette etter bidragsforskriften, og at vedtakene var gyldige.

Når det gjaldt bidragsreglene og deres forhold til EMK, kom den samlede rett frem til at det ikke forelå noe brudd på retten til likestilling mellom kjønnene, verken i forhold til likestillingslovens § 3, EMK artikkel 14 eller EMK protokoll 7 artikkel 5. Retten viste til at reglene om bidragsplikt er kjønnsnøytrale, og at likestillingsombudet hadde uttalt at det ikke var grunnlag for å konstatere noe brudd på likestillingsloven.

Lagmannsretten fant videre at vedtakene ikke innebar brudd på EMK artikkel 8.

2. 4 Avgjørelser fra klagenemnda for likestilling 2005

Praksis fra klagenemnda for likestilling

Klagenemnda for likestilling avgjorde i 2005 flere saker om kvinners rett til likestilling slik den er forankret i likestillingsloven.[108]

Det ble konstatert brudd på likestillingsloven i følgende saker:
Sak nr. 3/2005: En kommune lyste ut en 100 prosent midlertidig stilling som prosjektleder med «tiltredelse snarest». Kvinnen i denne saken og to mannlige søkere ble kalt inn til intervju, og kvinnen ble tilbudt stillingen. Da daglig leder skulle avtale tiltredelsestidspunkt med kvinnen, opplyste hun at hun var i fødselspermisjon og ikke kunne begynne før 1. januar 2004. Samme dag opplyste daglig leder at tilbudet måtte trekkes tilbake dersom ikke kvinnen kunne begynne den 1. september slik kommunen ønsket. Etter nemndas syn skal det svært mye til for at forskjellsbehandling på grunn av graviditetsrelatert permisjonsfravær skal bli ansett som saklig. Slik nemnda så det, var kvinnens interesser i å få stillingen sterkere enn kommunens behov for tiltredelse fra den 1. september 2003, og kommunen hadde handlet i strid med likestillingsloven § 4 annet ledd.

108 http://www.likestillingsombudet.no/

Sak. nr. 7/2005: Saken gjaldt trygdeetatens praksis om at man måtte levere en egenerklæring som bekreftet at man var frisk i forhold til sitt vanlige lønnsarbeid for å kunne tjene opp nye sykepengerettigheter under fødselspermisjon etter folketrygdloven § 8-12. Det var ikke nok at man rent faktisk hadde gjenopptatt omsorgsarbeidet for barnet. Andre arbeidstakere må ikke levere slik erklæring. Nemnda uttalte at denne praksisen er kjønnsnøytral og kan påvirke både kvinner og menn, men at det er flere kvinner som tar ut lange fødselspermisjoner, og at det derfor var forbudet mot indirekte diskriminering som måtte vurderes. Klagenemnda kunne ikke se at det var forhold som kunne begrunne ulik behandling av dem som blir syke under fødselspermisjon, og dem som blir sykemeldt under inntektsgivende arbeid, når det gjelder kravet om dokumentasjon av helsetilstand i forbindelse med opptjening av ny rett til sykepenger. Praksisen var etter dette i strid med likestillingsloven § 3.

Sak nr. 13/2005: Saken gjaldt spørsmålet om det var i strid med likestillingsloven § 3 at fedre som verken er gift eller samboende med barnets mor ved barnets fødsel, ikke automatisk får foreldreansvar jf. barneloven § 35. Nemnda slo fast at det her var snakk om direkte diskriminering, noe partene var enige om. Videre uttalte nemnda at lovteksten ikke hjemler unntak fra forbudet mot direkte diskriminering, men at visse unntak likevel har vært innfortolket. Nemnda uttalte at denne adgangen til å gjøre unntak likevel er svært begrenset. Flertallet i nemnda mente det sentrale synspunktet i saken var hvilke signaler loven ga om foreldrenes forventete deltagelse i barnas liv. Flertallet la vekt på at når barneloven unntar en gruppe fedre fra foreldreansvar, gir den signaler om at det er normalt og godtatt fra et samfunnssynspunkt at disse fedrene ikke involverer seg i barnets ve og vel. Dette gir disse fedrene rett til å velge grad av tilknytning til sine barn. Det ble også av flertallet vist til at de internasjonale avtaler Norge er bundet av, støtter opp om likt ansvar for et barns foreldre uansett forholdet mellom dem. På denne bakgrunn kom nemndas flertall til at det var betydelig sterkere argumenter som talte for å likestille foreldrene i slike tilfeller, enn det var hensyn som talte for det motsatte. Det var etter flertallets synspunkt derfor klart at det ikke kunne gjøres unntak fra forbudet mot direkte diskriminering.

Sak 17/2005: Et firma utlyste stillinger som rådgiver/trainee. En kvinne søkte og ble sammen med andre innkalt til presentasjon av firmaet. Alle som var interessert i å delta videre, måtte melde sin interesse senest dagen etter. Kvinnen tok umiddelbar kontakt for å høre hvordan prosessen ville bli videre for henne da hun var gravid med termin om tre uker. Det ble gjennomført en samtale, og daglig leder konkluderte med at kvinnen ikke var en av kandidatene firmaet ville ta med videre i prosessen. Nemnda utelukket ikke at andre faktorer enn graviditet var medvirkende til firmaets beslutning, men den fant det ikke sansynliggjort at kvinnens graviditet ikke ble vektlagt. Det var derfor skjedd brudd på likestillingsloven § 4 annet ledd, jf. § 3.

Sak 18/2005: En far hadde et barn han betalte barnebidrag for. Barnets mor hadde giftet seg på nytt og fått et nytt barn med denne mannen. Hun valgte å være hjemme med sitt nye barn fremfor å jobbe, og hun var derfor uten egen inntekt. Ved fastsettelsen av barnebidragets størrelse la myndighetene til grunn at morens omsorg for sitt nye barn var «rimelig grunn» til ikke å ha egen inntekt. Dermed ble faren pålagt å betale høyere bidrag. Nemnda kom frem til at dette innebar indirekte diskriminering av menn etter likestillingsloven § 3 tredje ledd. Den kunne ikke se at forskjellsbehandlingen hadde et saklig formål etter bestemmelsen fjerde ledd. Det var etter dette skjedd brudd på likestillingsloven § 3.

Sak nr. 19/2005: En treningsinstruktør ved et treningssenter ble gravid, og det ble avtalt at hun ikke skulle ha timer før etter fødselen. Det ble videre avtalt at hun etter fødselen skulle ta kontakt med gruppetreningsleder for å bli tildelt nye timer. Dette ble gjort to ganger av kvinnen, men den nye gruppetreningslederen var da opptatt. Den tredje gangen hun tok kontakt, fikk hun beskjed om at timene hadde blitt tildelt til noen andre instruktører. Spørsmålet var om dette var i strid med likestillingsloven § 3 annet ledd nr. 2. Nemnda fant at kvinnen hadde varslet gruppetreningslederen etter arbeidsmiljøloven § 31 nr. 6, og at denne således skulle ha innrettet seg slik at kvinnen ble tatt i betraktning ved oppsett av timer etter fødselen. Det var etter dette skjedd brudd på likestillingslovens § 3.

Sak 24/2005: En kvinne ble fratatt en rekke arbeidsoppgaver i forkant av fødselspermisjon, samt at hun etter hvert ble ansett som overtallig ved nedbemanning. Kvinnen hadde både arbeidsoppgaver ved salgskontoret og som IT-ansvarlig, men dette hadde hele tiden variert. Nemnda la til grunn at klassifiseringen av kvinnen som IT-ansvarlig under nedbemanningen, var lite i tråd med hvordan selskapet ellers hadde håndtert sine ansatte. Nemnda viste til at dersom kvinnen hadde blitt vurdert som selger, ville hun stilt sterkere. Nemnda kom etter en helhetsvurdering frem til at vurderingen av kvinnen som IT-ansvarlig under nedbemanningen, skyldtes at hun var i fødselspermisjon, og at dette medførte forskjellsbehandling i strid med likestillingsloven § 3. Fordelingen av arbeidsoppgavene i forkant av fødselspermisjonen var imidlertid ikke i strid med bestemmelsen.

I følgende saker ble det ikke funnet å foreligge diskriminering i strid med likestillingsloven:

Sak nr. 1/2005: Gravid kvinne som var sykemeldt på utvelgelsestidspunktet for hvem som skulle fortsette i det nye selskapet som hadde tatt over det gamle som var gått konkurs, ble ikke tilbudt stilling i selskapet. Dette skyldtes imidlertid ikke graviditeten, men kvinnens inntjeningsevne i selskapet før konkursen, hennes personlige egenskaper og hvilken rolle hun skulle fylle i selskapet.

Sak nr. 2/2005: En kvinne ble ikke tilbudt en stilling som sysselmannsførstebetjent, og mente at stillingen ble besatt av en mann som etter hennes mening var dårligere kvalifisert enn henne. Klagenemnda kom imidlertid frem til at det ikke var fremkommet dokumentasjon på at kvinnen var bedre kvalifisert for stillingen enn de andre som ble innkalt til intervju, og bevisbyrden gikk dermed ikke over på arbeidsgiveren. Nemnda viste også til at halvparten av de som ble kalt inn til intervju var kvinner, noe som indikerte at arbeidsgiveren var opptatt av å få frem kvinnelige kandidater til stillingen.

Sak nr. 4/2005: Et fakultet lyste ut en stilling som førsteamanuensis, og én mann og én kvinne var kvalifiserte av de som søkte. På bakgrunn av den faglige relevansen for stillingen

ble mannen rangert foran kvinnen. De pedagogiske kvalifikasjonene ble også vurdert, og her fremstod kandidatene som svært jevne. Flertallet innstilte mannen som nr. 1. Det såkalte likestillingsombudet ved fakultetet anbefalte imidlertid å bruke såkalt moderat kjønnskvotering, under henvisning til at kvinnen hadde tilnærmet like kvalifikasjoner som den mannlige søkeren. Kvinnen ble tilbudt stillingen. Nemnda kom frem til at likestillingsloven ikke var brutt, da kvinneandelen ved instituttet var under 40 prosent og kvinnen uansett kunne vært kvotert til stillingen i henhold til retningslinjene om kvinneandeler.

Sak. nr. 5/2005: Et departement utlyste en stilling som førstekonsulent/rådgiver hvor en mannlig søker ikke ble innkalt til intervju. Det var 73 søkere til stillingen, hvorav 35 var menn. En kvinne ble ansatt. Den mannlige søkeren som ikke ble innkalt til intervju, hevdet at det var begått brudd på likestillingsloven blant annet fordi menn var oppfordret til å søke og det kun var en mann til intervju. Nemnda fant ikke at departementet handlet i strid med likestillingsloven ved ansettelsen. Den mannlige søkeren hadde en annen type arbeidserfaring enn den departementet ønsket. Dessuten pekte nemnda på at to av fem som opprinnelig ble kalt inn til intervju, var menn, og at dette underbygget at det ikke ble lagt vekt på kjønn i ansettelsesprosessen.

Sak. nr. 6/2005: En kvinne tiltrådte en stilling som aspirant i et selskap. Stillingen innebar opplæring i butikksjefoppgaver i form av praksis hos ulike butikkfilialer. Formålet med opplæringen var å kvalifisere henne til stillinger som butikksjef i selskapet. I løpet av ansettelsesperioden oppdaget kvinnen at hun var gravid, og hun informerte personalsjefen om dette. Hun fortsatte som aspirant frem til hun ble sykemeldt. Etter at fødselspermisjonen opphørte, fortsatte kvinnen i sin stilling som aspirant ved en annen butikkfilial. Hun hevdet at hun ble gitt mindreverdige arbeidsoppgaver som følge av graviditeten. Videre hevdet kvinnen at hun med bakgrunn i graviditeten ble diskriminert ved ansettelse av butikksjef ved to av selskapets filialer. Nemnda fant ikke at det hadde skjedd brudd på likestillingsloven § 3.

Sak nr. 8/2005: Saken gjelder spørsmålet om en bedrift har handlet i strid med likestillingsloven § 4 annet ledd ved ansettelsen av supportmedarbeidere, ved at en kvinne som hadde vært vikar i bedriften i to år, ikke ble ansatt i en av stillingene. Kvinnen ble ikke kalt inn til intervju. Kvinnen hevdet hun muntlig var blitt lovet engasjement i bedriften, og at hun ikke fikk dette fordi hun var gravid. Nemnda la imidlertid til grunn at de som hadde blitt ansatt, hadde klart bedre formelle kvalifikasjoner enn kvinnen. Det var på bakgrunn av dette, etter nemndas mening, ikke grunn til å tro at det var skjedd en forskjellsbehandling på bakgrunn av graviditet. Heller ikke andre forhold kunne underbygge at kvinnen ble forskjellsbehandlet på bakgrunn av graviditet.

Sak nr. 10/2005: Saken gjelder om en kommune handlet i strid med likestillingsloven § 4 annet ledd da en kvinne ikke ble ansatt som kontorsjef. Kvinnen mente hun ble forbigått på grunn av kjønn ved ansettelsen, der en mann ble ansatt. Nemnda mente at de to fremstod som omtrent likt kvalifisert formelt sett, ved at kvinnen hadde lengre og mer relevant arbeidserfaring og at mannen hadde lengre og mer relevant utdanning. Nemnda kom videre til at kommunen hadde lagt stor vekt på de personlige egenskapene til den som skulle ansettes, og at det var viktig å få inn nye personer med nye tanker og ideer. Ut fra dette kom nemnda til at det var dette, og ikke kjønn, som var avgjørende ved ansettelsen av den mannlige søkeren.

Sak nr. 11/2005: En arbeidsgiver utlyste en 50 % stilling som sekretær/nettredaktør. Fire kvinner og to menn ble kalt inn til intervju, hvorav to kvinnelige søkere og en mannlig ble ansett for å ha tilstrekkelig organisasjonserfaring. Et ønske om å tilsette en kvinne i stillingen førte imidlertid til at lederteamet valgte å prioritere tre kvinnelige søkere, og den mannlige søkeren ble dermed byttet ut med en kvinne som ikke var oppført blant de som hadde organisasjonserfaring. Spørsmålet var om arbeidsgiveren handlet i strid med likestillingsloven § 4 annet ledd ved å legge vekt på kjønn ved ansettelsen. Nemnda uttalte at den kvinnelige søkeren som ble gitt jobben, hadde en bredere organisasjonsmessig bakgrunn enn det den mannlige søkeren hadde, og at den kvinnelige

søkeren derfor fremstod som bedre kvalifisert. Nemnda tok derfor ikke standpunkt til hvorvidt det ble tatt hensyn til kjønn ved ansettelsen.

Sak nr. 12/2005: En barnehage tildelte to av tre ledige plasser til jenter, til tross for at dette ikke fulgte den vanlige prioriteringsrekkefølgen. Spørsmålet var om dette var i strid med likestillingsloven § 3 da det ble lagt vekt på barnets kjønn ved tildeling av barnehageplass. Nemnda viste til at likestillingsloven ikke har noen aldersgrense, og også gjelder for barn. Videre ble det vist til at den vanlige prioriteringsrekkefølgen ble fraveket da de to plassene ble gitt til jenter for å unngå en avdeling som bare bestod av gutter. Nemnda uttalte at dette er direkte forskjellsbehandling etter likestillingsloven § 3. Videre ble det uttalt at dette likevel er tillatt etter den ulovfestede unntaksregel om saklig grunn, og at nemnda mente at det i denne saken gjorde seg gjeldende slike sterke saklige grunner. Det ble tatt utgangspunkt i at likestilling er en menneskerett, og at det er statens plikt å fremme likestilling i barnehager. Barnehagen i denne saken hadde vedtekter som hadde som formål å fremme likestilling mellom gutter og jenter, og som ga mulighet til å fravike prioritetsrekkefølgen for å kunne sikre en kjønnsblandet sammensetning. Denne bestemmelsen gjenspeilet etter nemndas syn målsettingen om likestilling, og utvelgelsen som bidro til at begge kjønn ble representert, var et viktig bidrag for å fremme likestilling. Forskjellsbehandlingen ble på bakgrunn av dette tillatt av nemnda.

Sak nr. 15/2005: En kvinne var ansatt i et vikariat i stilling som overinspektør. Etter hvert gikk hun ut i fødselspermisjon, og en annen kvinnelig programmedarbeider ble tilsatt i det samme vikariatet. Et halvt år senere ble overinspektørstillingen utlyst internt som fast stilling. Begge de to søkte på stillingen. Kvinnen som hadde overtatt vikariatet, fikk stillingen, og var på dette tidspunktet innvilget adopsjonspermisjon. Den andre kvinnen hevdet at det kunne stilles spørsmål ved hvorvidt dette hadde skjedd dersom hun selv ikke hadde vært i svangerskapspermisjon da stillingen ble lyst ut. Nemnda fant at det ikke hadde blitt lagt vekt på at kvinnen var i fødselspermisjon ved tilsettingen, da begge kvinnene på dette tidspunktet hadde fått innvilget permisjoner på grunn

av barn. Det var altså ikke skjedd brudd på likestillingsloven § 4 annet ledd jf. § 3.

Sak nr. 16/2005: Spørsmålet i saken var om en kommune opptrådte i strid med likestillingslovens § 5 ved avlønning av pedagogisk leder i barnehage vs. IT-konsulent. Lønnsforskjellen var på kroner 2000. Nemnda uttalte at det skal foretas en helhetsvurdering av om arbeidene er av lik verdi. Nemnda fant etter denne vurderingen at det her ikke var utført arbeid av lik verdi, og den organisasjonsmessige plasseringen og virkningene av dette var utslagsgivende i denne vurderingen. Avlønningen var derfor ikke i strid med likestillingsloven § 5.

Sak nr. 20/2005: Spørsmålet var hvorvidt det var i strid med likestillingsloven at en kvinne ikke fikk tilbud om tjeneste ved en skole etter endt fødsels- og omsorgspermisjon. Hun ble imidlertid etter hvert tilbudt en 50 % vikarstilling ved en annen barneskole og i botjenesten for utviklingshemmede i tillegg til stillingen i skolen. Kvinnen takket ja til dette. Spørsmålet for nemnda var hvorvidt kommunen har lagt vekt på at kvinnen var i fødselspermisjon ved omplasseringen, og at hun derfor har blitt utsatt for indirekte diskriminering på grunn av kjønn. Nemnda kom til at kommunen ikke hadde opptrådt i strid med likestillingsloven i utvelgelsen av skoleassistenter som ble omplassert fra barneskolen, og at det ikke var i strid med likestillingsloven at kvinnen ble omplassert til en annen barneskole da kommunen hadde tatt utgangspunkt i ansiennitet.

Sak 21/2005: En kvinne var vikar i en redaksjon, og ved utløpet av vikariatet ble det utlyst som fast stilling, sammen med en tilsvarende fast stilling. Dette skjedde i forbindelse med at redaksjonen ble slått sammen med en annen redaksjon. På dette tidspunktet var kvinnen i fødselspermisjon. Hun ble innstilt til stillingene sammen med to andre interne søkere, som nr. tre. Nemnda fant at de tre kandidatene stilte relativt likt med hensyn til formell kompetanse. Etter nemndas vurdering var det ikke grunnlag for å hevde at kvinnen hadde bedre formelle kvalifikasjoner enn de to andre søkerene. Nemnda fant heller ikke holdepunkter for å legge til grunn at det hadde blitt lagt vekt på kvinnens fødselspermisjon ved

vurderingen av hvem som skulle ansettes. Det var ikke skjedd brudd på likestillingsloven § 3.

Sak 22/2005: Spørsmålet var hvorvidt Norges Tennisforbund handlet i strid med likestillingsloven § 3 ved å ikke ta ut jenter, men kun seks gutter fra årgang 93/94, til treningssamling. Nemnda uttalte at det aksepteres at idretten i noen grad er kjønnsdelt, og at det sportslige tilbud kan være forskjellig for de to kjønn. Nemnda viste til at kriteriene som stod sentralt ved uttagelsen, var spillestyrke og barneidrettsreglene. Ingen av jentene i den aktuelle årsklassen hadde etter forbundets vurdering nødvendig spillerstyrke, og ingen jenter hadde søkt om dispensasjon fra barneidrettsbestemmelsene. Uttaket av seks gutter til samlingen ble etter dette ikke funnet å være i strid med likestillingsloven. Heller ikke andre forhold i virksomheten til forbundet tydet på forskjellsbehandling.

Sak nr. 23/2005: Spørsmålet i saken var hvorvidt Høgskolen i Buskerud hadde handlet i strid med likestillingsloven § 3a, ved å tildele jenter som begynner på ingeniørutdanningen ved skolen et reise- og utdanningsstipend på 25 000 kroner. Bakgrunnen for utdelingen av stipendet var at nedgangen blant kvinnelige søkere til skolen hadde vært svært sterk, og i 2004 var bare 2 av 80 studenter på ingeniørstudiet kvinner. Nemnda viste til at § 3 om positiv særbehandling også gjelder på utdanningsområdet. Spørsmålet for nemnda var om dette stipendet bare kunne tildeles kvinnelige studenter. Nemnda kom frem til at tiltaket var et egnet middel til å oppnå formålet. I denne sammenheng ble det vist til økningen i antall kvinner på studiet i 2005. Nemnda uttalte at dette ikke var uforholdsmessig inngripende overfor de mannlige studentene. Etter nemndas syn må en så skjev kjønnsfordeling gi videre rom for å prøve ut nye og omdiskuterte virkemidler med sikte på å oppnå en bedre kjønnsbalanse. Tiltaket var derfor i tråd med bestemmelsen om positiv særbehandling.

3. SÆRLIG OM BARNS RETTIGHETER

Traktater

BK artikkel 2 nedfeller et forbud mot diskriminering av ethvert barn innenfor statens jurisdiksjon ved utøvelsen av rettighetene nedfelt i konvensjonen. Artikkelen pålegger videre staten å treffe alle egnede tiltak for å beskytte barnet mot enhver form for diskriminering basert på foreldrenes eller andre familiemedlemmers stilling, virksomhet, meningsytringer eller tro. BKs valgfrie protokoll om barn i væpnet konflikt og BKs valgfrie protokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi beskytter også barns rettigheter. FNs konvensjon mot diskriminering i undervisning av 30. august 1961 er også relevant for beskyttelsen av barns rettigheter. Videre er et særskilt vern for barn nedfelt i ØSKR artikkel 10 nr. 3, artikkel 12 nr. 2 bokstav a, SPR artikkel 6 nr. 5, artikkel 14 nr 1, nr. 3 og nr. 4, artikkel 24 og EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav d og artikkel 6. Også Den europeiske sosialpakt har en bestemmelse som verner om barnet, i artikkel 7. ILO-konvensjon nr. 138 om minstealder for sysselsetting og ILO-konvensjon nr. 182 om de verste former for barnearbeid verner også om barnets rettigheter.

Norsk lovgivning

EMK, SPR, ØSKR og BK og BKs tilleggsprotokoller om barn i væpnet konflikt og om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi er norsk rett gjennom menneskerettsloven.

Barneloven verner også særskilt om barnets rettigheter, og også annen lovgivning gir et mer eller mindre omfattende vern om barns særskilte status.

3.1 Ny barnehagelov med videreføring av «den kristne formålsparagrafen»

Barnehagelovens kristne formålsparagraf

Stortinget vedtok lov om barnehager (barnehageloven) 17. juni 2005.

Opprettholdelsen av lovens formålsparagraf, som går ut på at barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier, skapte i denne forbindelse

debatt. Forslaget innebar en videreføring av bestemmelsens tidligere innhold i loven fra 1995.[109]

Opprettholdelsen av innholdet i denne bestemmelsen skapte blant annet debatt i forhold til religionsfrihet, forbudet mot diskriminering og foreldres oppdragelsesrett. Et av argumentene i denne debatten var at bestemmelsens formulering «oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier» ga klare indikasjoner på at oppdragelsen skulle skje i en bestemt trosretning, og at dette var i strid med disse rettighetene, som er vernet både av EMK, SPR og BK. Det ble hevdet at en videreføring av den kristne formålsparagrafen kunne være i konflikt med menneskerettsloven, og at den ville skape problemer i forhold til Norges oppfyllelse av sine menneskerettslige forpliktelser.

FNs menneskerettighetskomités uttalelser i Leirvåg m. fl. mot Norge,[110] som gjaldt KRL-faget, var sentral i debatten. Det ble blant annet vist til at KRL-faget som følge av avgjørelsen i denne saken måtte endres, blant annet på bakgrunn av skolens formålsparagraf som bidrar til at faget ikke kunne anses for å bli formidlet på en nøytral og objektiv måte. Denne formålsbestemmelsen tilsvarer i stor grad den man finner i banehageloven, slik at det ble hevdet at en videreføring av bestemmelsen og praktiseringen av denne ville gjøre det tvilsomt om barnehagetilbudet kunne anses som nøytralt og objektivt.

Av lovens forarbeider går det frem at alle aktivitetene i barnehagen skal skje i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem. Plikten til å respektere foreldrenes oppdragelsesrett følger av barnehagelovens formålsbestemmelse, hvor det i første ledd utrykkelig framgår at aktivitetene i barnehagen skal skje «(...) i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem». Forarbeidene sier også at den kristne formålsbestemmelsen må tolkes og praktiseres slik at den ikke kommer i strid med Norges menneskerettslige forpliktelser. Videre sies det at den

109 Lov om barnehager av 5. mai 1995 nr. 19.
110 Leirvåg m.fl. mot Norge, avgitt 3. november 2004, CCPR/C/82/D/1155/2003. Avgjørelsen er tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf

lovforståelse som legges til grunn må respektere foreldrenes oppdragelsesrett. Dessuten kan eiere av private barnehager fortsatt bestemme at den kristne formålsbestemmelsen ikke skal gjelde. Barnehagen kan da drives uten bestemmelser om verdigrunnlag, eller barnehageeieren kan vedtektsfeste et annet livssynsformål enn det kristne.[111]

Den kristne formålsparagrafen i barnehageloven ble etter dette videreført. Den nye loven trådte i kraft 1. januar 2006.

3. 2 Norges tredje periodiske rapport til FNs barnekomité og FNs barnekomités oppsummerende bemerkninger

FNs barnekomités oppsummerende bemerkninger

Den norske regjeringen leverte sin tredje periodiske rapport under FNs konvensjon om barnets rettigheter[112] til komiteen i 2003.

Komiteens oppsummerende bemerkninger til rapporten ble offentliggjort 3. juni 2005.[113]

Komiteen pekte på at det hadde skjedd flere positive utviklinger i rapportperioden. Deriblant pekte komiteen særlig på implementeringen av barnekonvensjonen og inkorporasjonen av denne i norsk rett i 2003. Komiteen trakk også frem ratifikasjonen av de valgfrie protokollene til barnekonvensjonen om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi og om bruk av barn i væpnede konflikter. En rekke prosjekter og tiltak rettet mot barn og ungdom, ble også tillagt positiv vekt. Norges internasjonale bistand i arbeid med retten til utdannelse ble også fremhevet av komiteen i denne sammenheng. Komiteen var også positiv til at KRL-faget skal endres slik at det er i samsvar med Norges konvensjonsforpliktelser.

Det ble fra komiteens side uttrykt bekymring over at flere av

111 Ot. prp. nr. 72 (2004–2005) *Om lov om barnehager* punkt 5. 2.
112 Konvensjon av 20. november 1989.
113 Concluding observations from the Committee on the rights of the child: Norway 03/06/2005. CRC/C/15/Add. 263. Tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/1a35ad6034bde2a4c1257018002e091e?Opendocument

dens anbefalinger i de oppsummerende bemerkningene til Norges andre periodiske rapport ikke var fulgt opp, og komiteen oppfordret derfor Norge til å følge opp disse. Komiteen uttalte også at den ønsker at Norge fortsatt skal arbeide for å oppnå fullt samsvar mellom nasjonal rett og konvensjonen.

Det ble også uttrykt bekymring for at barneombudet har en viss begrensning i sitt mandat på grunn av hans avhengighet til Barne- og familiedepartementet. Komiteen ba om at barneombudets uavhengighet måtte bli sikret.

Barnekomiteen kom også med en rekke anbefalinger i sine oppsummerende bemerkninger. Blant annet uttalte komiteen at Norge bør fortsette sitt arbeid med å forhindre og fjerne all form for diskriminering av barn. Videre ble det anbefalt at myndighetene må sikre at barnets beste alltid blir prioritert når barnet tas fra foreldrene, og sikre at det gis prioritering til beskyttelsen av familielivet. Asylsøkerbarns situasjon ble også tatt opp i de oppsummerende bemerkningene, og myndigheten ble anbefalt å sikre deres oppfølging når de oppholder seg på mottakssenter.

Avslutningsvis anbefalte komiteen at myndighetene tar alle skritt som skal til for å sikre full overensstemmelse med anbefalingene i oppsummeringen. Norges neste rapport skal leveres komiteen i februar 2008.

3.3 Norges tredje periodiske rapport til FNs barnekomité under den valgfrie protokollen om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi

Den norske regjeringen leverte sin tredje periodiske rapport under FNs barnekonvensjons valgfrie tilleggsprotokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi[114] til komiteen i 2004.

114 Konvensjon av 25. mai 2000.

Komiteen offentligjorde sine oppsummerende bemerkninger til rapporten den 3. juni 2005.[115]

Komiteen var positiv til at Norge i 2003 inkorporerte den valgfrie protokollen i menneskerettsloven. Videre viste komiteen til en rekke tiltak Norge har tatt i bruk for å implementere og styrke rettighetene i den valgfrie protokollen. Blant annet trakk komiteen frem den nasjonale tiltak og planer som den anså for å være svært positive.

Det ble fra komiteen pekt på at det fra myndighetenes side bør strammes inn på noe komiteen anså for å være en uttilstrekkelig koordinasjon mellom departementer og andre statlige styringsorganer, for å sikre en helhetlig politikk en helhetlig politikk i forhold til den valgfrie protokollen på regionalt og sentralt plan.

Myndighetene ble også oppfordret til å skape kjennskap blant barn og foreldre til den valgfrie protokollens innhold.

Komiteen uttrykte videre et ønske om at barnepornografi skilles ut fra den generelle bestemmelsen om pornografi i straffelovens § 204, for å gi barn en bedre beskyttelse.

Det ble videre uttalt at myndighetene bør bekjempe barnepornografi på internett gjennom lovgivning, samt ved å styrke kapasiteten til politiet på dette området.

Norges neste rapport skal leveres i 2008.

3.4 Rapport fra Barne- og familiedepartementet vedrørende behandling av Norges tredje rapport til FN om oppfølging av barnekonvensjonen

Rapport fra BFD

I september 2005 offentliggjorde Barne- og familiedepartementet (BFD) en rapport om behandlingen av Norges tredje rapport til FN om oppfølging av barnekonvensjonen

115 Concluding observations from the Committee on the rights of the child: Norway 03/06/2005. CRC/C/OPSA/CO/3. Tilgjengelig på http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/15b5349a30ed5581c1257018002e86c3?Opendocument.

(2003), samt Norges første rapport om oppfølging av valgfri tilleggsprotokoll til BK om salg av barn, barnepornografi og barneprostitusjon (2004). Rapporten innholdt komiteens oppsummerende bemerkninger til de norske rapportene, kommentarer fra norske myndigheter til de oppsummerende bemerkningene (sendt komiteen 1. juli 2005) og skriftlige svar fra norske myndigheter på en rekke spørsmål fra komiteen (sendt komiteen 6. april 2005).[116]

BFD uttalte i rapporten at de avsluttende merknadene blir oppfattet som at de ikke tar utgangspunkt i det arbeidet som faktisk blir gjort. Det ble henvist til en rekke tiltak som departementet mente fanger opp og ivaretar komiteens oppsummerende bemerkninger. Det ble blant annet vist til følgende punkter:

- *Punkt 5: komiteen mente at barn uten norsk statsborgerskap og uten lovlig opphold er uten rettslig status innenfor norsk jurisdiksjon. Departementet viste til at kommunehelsetjenesteloven, opplæringsloven og barnevernloven gjelder alle barn i Norge, uavhengig av om oppholdet er lovlig. Barn uten lovlig opphold har dermed rettslig status innefor norsk jurisdiksjon, og anbefaling nr. 21 (2000) fra komiteen var etter departementets oppfatning ivaretatt.*
- *Punkt 23-24: komiteen anbefalte tiltak for å redusere antallet barn som blir flyttet fra sine familier til fosterhjem eller institusjoner. Departementet viste til sin redegjørelse for komiteen for en reform i det norske barnevernet, og opprettelsen av barne- ungdoms- og familiedirektoratet.*
- *Punkt 41-42: komiteen var bekymret for utilstrekkelig tilsyn og omsorg overfor enslige mindreårige asylsøkere. Departementet etterlyste dokumentasjon på dette. Det ble vist til at det har blitt opprettet flere nye avdelinger og forsterket tilbud på mottak, og at det pågår en debatt på hvorvidt ansvaret for disse bør ivaretas av barnevernstjenesten.*
- *Punkt 45-46: det ble av departementet redegjort for en strategiplan mot seksuelle og fysiske overgrep som skal gjennomføres i 2005–2009, samt et lovforslag om en egen straffebestemmelse i straffeloven som rammer kjønnslige skildringer.*

116 Rapporten er tilgjenglig på www.odin.dep.no/bfd

Departementet drøftet også forandringene i KRL-faget, barns kontakt med innsatte foreldre, barnehagetilbud og kontantstøtte, samt antall saker der BK har blitt påberopt i retten. Tiltak som var gjort for å spre informasjon om konvensjonen, ble også drøftet i rapporten. Lovgivning, prioriterte områder når det gjelder implementering av BK, og nye tiltak, prosjekter og satsningsområder ble også tatt opp i rapporten.

3.5 Barne- og familiedepartementets hefte om FNs barnekonvensjon

Departementet publiserte i samarbeid med Norsk senter for menneskerettigheter informasjonsheftet *FNs barnekonvensjon – fra visjon til kommunal virkelighet* primo 2005.[117] Formålet med informasjonsheftet var å gi grunnleggende informasjon om hva gjennomføringen av BK i norsk rett innebærer for kommunalt ansatte og folkevalgte. Heftet informerte om de forpliktelser, utfordringer og muligheter som følger av at BK i dag er norsk lov.

3.6 Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet 2005–2008

Handlingsplan

I 2005 la regjeringen frem sin handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet kalt *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet*.[118] Denne planen var et krafttak for å forhindre at barn og unge utvikler en kriminell karriere, og innholder 21 tiltak som skal gjennomføres i perioden 2005 til 2008. Planen videreførte blant annet erfaringer fra Stortingsmelding nr. 17 *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet* (1999–2000).

Handlingsplanen bygget på prinsippene i FNs barnekonvensjon med særlig fokus på barnets beste. Barnekonvensjonen skal bidra til å sikre et ekstra sterkt rettslig vern for alle under 18 år. I handlingsplanen ble det lagt til grunn at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger og

117 Heftet er tilgjengelig på departementets hjemmesider http://odin.dep.no/bfd/norsk/tema/barn_og_ungdom/004021-990152/dok-bn.html

118 Handlingsplanen er tilgjengelig på Justis- og politidepartementets hjemmesider http://www.odin.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/bn.html

tiltak som angår barnet, enten de gjennomføres av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer. Dette gjelder ikke bare resultatet, men også saksbehandlingen.

Målsettingen for handlingsplanen var å sikre forutsigbar og rask oppfølging av den enkelte unge lovbryter gjennom forpliktende og strukturert samarbeid og tilrettelegge for «skreddersydd» og samordnet bruk av virkemidlene innenfor strafferetten og samfunnet for øvrig.

Tiltakene i handlingsplanen hadde fokus på mindreårige, særlig gjengangere, som utgjør en risiko for seg selv og andre. Målgruppen omfatter unge både over og under kriminell lavalder. Videre hadde den fokus på tiltak for lovbrytere mellom 15 og 18 år som sitter i fengsel, enten i varetekt eller etter dom.

Eksempler på tiltak i handlingsplanen var å danne lokale oppfølgingsteam for den enkelte unge lovbryter, døgnkontinuerlig barnefaglig oppfølging, prinsippet om barnets beste som er nevnt over, felles forståelse for taushetsplikten, nasjonale retningslinjer i politiet for varsling til barnevernsmyndighetene, tilpassede tiltak under frihetsberøvelse og utdanning for unge straffedømte.

Høyesterettsavgjørelser

3.7 Høyesterettsavgjørelse om fengselsstraff og barnekonvensjonen, Rt. 2005 s. 33

Fengselsstraff for barn

Høyesterett avsa den 26. januar 2005 kjennelse i en sak om delvis fullbyrdelse av subsidiær fengselsstraff for en 17 år gammel lovbryter var i strid med BK artikkel 37 bokstav b.

Etter en rekke vilkårsbrudd begjærte Kriminalomsorgen Sør fullbyrdelse av 18 dager av den subsidiære fengselsstraffen.

Retten kom, etter en redegjørelse for reglene om fullbyrdelse av subsidiær fengselstraff ved samfunnsstraff, til at det ikke kunne anføres at disse uten videre stred mot barnekonvensjonens bestemmelser. Det ble i avgjørelsen uttalt at det innenfor

rammen av reglene om fullbyrdelse av en slik straff fullt ut er mulig å ta tilbørlig hensyn til barnets beste etter konvensjonens artikkel 3 nr. 1, og til at fengselsstraff bare skal benyttes som en siste utvei og innenfor kortest mulig tidsrom etter BK artikkel 37 bokstav b.

Høyesterett kom frem til at lagmannsretten bygget på en riktig lovforståelse av barnekonvensjonens bestemmelser i sin vurdering av kriminalomsorgens behandling av domfeltes manglende gjennomføring av samfunnsstraffen, i forhold til barnekonvensjonens krav om at fengsel skal være en «siste utvei» og benyttes for et «kortest mulig tidsrom»

Høyesterettskjennelse om varetektsfengsling og barnekonvensjonen, Rt. 2005 s. 358

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsa den 23. mars 2005 kjennelse i en sak om varetektsfengsling av en gutt på 17 år og to måneder var i strid med BK artikkel 37.

Gutten hadde anket lagmannsrettens avgjørelse til Høyesterett da han mente lagmannsrettens lovtolkning var uriktig.

Høyesterett kom imidlertid frem til at lagmannsrettens avgjørelse ikke bygget på en uriktig lovtolkning. Dette kom retten frem til på bakgrunn av lagmannsrettens begrunnelse om at faren for gjentatt alvorlig kriminalitet ble ansett som så sterk at fengsling fremstod som særlig påkrevet til tross for siktedes alder, og at fengsling derfor ikke ble ansett for å krenke BK.

Høyesterettsavgjørelse om barneoppdragelse, HR-2005-01865-A

Slag mot barn

Høyesterett avsa den 30. november 2005 kjennelse i en sak som gjaldt en stefar som i oppdragelsesøyemed hadde slått to barn på baken med flat hånd. Spørsmålet var hvorvidt han kunne straffes for dette etter straffeloven § 228 første ledd.

Refselsene ble gjennomført ved at stefaren hadde tatt med seg barna inn på rommet deres og lagt dem over lårene sine

og gitt dem tre kraftige slag på baken med flat hånd. Barna hadde buksene på, og ingen av slagene ga synelig merker. Barna reagerte med sinne og kraftig gråt.

Retten kom frem til at handlingene falt inn under gjerningsbeskrivelsen i § 228 første ledd. Spørsmålet for retten var imidlertid om stefaren kunne frifinnes fordi handlingene var gjennomført i oppdragelsesøyemed. I denne sammenheng ble det vist til barneloven § 30 tredje ledd om at barn ikke må bli utsatt for vold eller behandles slik at den fysiske eller psykiske helsen blir utsatt for skade eller fare. I tillegg viste retten til Ot. prp. nr. 8 (1986–1987) om barneloven § 30, hvor det uttales at «det råder en nesten fullstendig enighet om at vold i barneoppdragelse er forkastelig».

Videre viste retten til BK artikkel 19 nr. 1 som er inkorporert i norsk rett med forrang fremfor annen norsk lovgivning gjennom menneskerettsloven. Bestemmelsen pålegger statene å «treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verger eller evt. annen person har omsorg for barnet». Retten viste til at FNs komité for barns rettigheter har uttalt at konvensjonen ikke tillater noen form for vold mot barn, og at selv lett korporlig avstraffelse er uforenlig med konvensjonen.

Høyesterett uttalte at de kroppslige refselser som var gjennomført i dette tilfellet, klart oversteg det som kan aksepteres i oppdragelsesøyemed. Retten viste til at slagene var kraftige og ydmykende for barna. Handlingene var ikke av hindrende eller avvergende karakter, men ble utført flere timer etter at barnas forgåelse hadde funnet sted og bar klart preg av fysisk avstraffelse.

3.8 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsavgjørelse om samværsrett, LB-2004-4976

Borgarting lagmannsrett avsa den 1. februar 2005 dom i en sak om samværsrett og foreldreansvar.

Faren flyttet ut av hjemmet før datteren ble født og hadde aldri bodd sammen med sin datter. Han hadde heller ikke fulgt opp avtaler om samvær eller barnepass og tok aldri initiativ til kontakt med datteren.

Lagmannsretten uttalte at det var korrekt av tingretten å legge til grunn at avgjørelser av spørsmål om hvem som skal ha foreldreansvar og samværsrett etter barneloven § 34 tredje ledd og § 44 a tredje ledd, først og fremst skal rette seg etter det som er best for barnet. Videre uttalte retten at praktiseringen av disse bestemmelsene må ses i lys av konvensjoner og protokoller nevnt i menneskerettsloven § 2, særlig BK artikkel 9 nr. 1, som gjør retten til atskillelse av barnet fra en forelder betinget av at dette er nødvendig for ivaretakelsen av barnets beste.

Retten la vekt på at det i denne saken ikke var snakk om å opprettholde en relasjon som har vært, men å skape en relasjon. Det ble også uttalt at barnets rett til kontakt med begge foreldre er vesentlig for barnet og er gitt sterk beskyttelse gjennom lovgivning og internasjonale konvensjoner. Retten uttalte at det skal hefte sterke betenkeligheter ved slikt samvær før dette bør nektes, og at Barnekonvensjonen formulerer det dit hen at nektelsen må finnes nødvendig for barnets beste.

Et samvær ville, etter rettens vurdering, ikke være til det beste for barnet. Det var etter lagmannsrettens vurdering også nødvendig å verne barnet mot slik kontakt med faren. Retten la vekt på at dette var en tidsbestemt vurdering.

Lagmannsrettsavgjørelse om samværsrett, LF-2005-10246

Frostating lagmannsrett avsa den 18. mai 2005 dom i en sak om samværsrett.

Fylkesnemnda for sosiale saker hadde truffet vedtak om omsorgsovertakelse av tre barn på 14, 13 og 10 år. Deretter traff de vedtak om samvær mellom faren og barna. Faren brakte vedtaket inn for retten.

Lagmannsretten uttalte at barn og foreldre etter barneloven har rett til samvær med hverandre. Videre uttalte retten at BK artikkel 9 nr. 3 oppstiller krav om at myndighetene skal respektere «den rett et barn som er atskilt fra en eller begge foreldre har til å opprettholde personlig forbindelse og direkte kontakt med begge foreldre regelmessig, med mindre dette er i strid med barnets beste». Retten uttalte også at barnevernloven § 4-19 må fortolkes i lys av EMK artikkel 8 om respekt for privatliv og familieliv. Det ble også henvist til menneskerettighetsloven § 2 og § 3, som slår fast at BK og EMK ved motstrid skal gå foran annen norsk lovgivning.

Retten la til grunn at den måtte legge avgjørende vekt på å finne tiltak som var til det beste for barnet. En varig og langsiktig omsorgsovertakelse var ikke i seg selv nok til å nekte samvær, slo retten fast med henvisning til rettspraksis fra Høyesterett.

På bakgrunn av fars personlige forhold, hans fraværende evne til å samarbeide med barnevernstjenesten, samt barnas ønske om minimalt samvær kun under tilsyn, ble det av retten fastsatt samvær en gang i året mellom faren og to av barna. Det siste barnet ga klart uttrykk for at han ikke ønsket samvær, og han ble derfor ikke pålagt dette av retten.

Lagmannsrettsavgjørelse om tvangsadopsjon, LB-2005-23327

Borgarting lagmannsrett avsa den 19. september 2005 dom i en sak om overprøving av fylkesnemndas vedtak om tvangs-

adopsjon etter barnevernloven. Barnets biologiske mor anket tingrettens dom.

Retten uttalte at det må foreligge sterke grunner for å samtykke til adopsjon mot biologiske foreldres vilje, og at det er et krav at et slikt tiltak bare bør anvendes i ekstraordinære tilfeller. Videre uttalte retten at de krav som følger av norsk rett, må antas å være i overensstemmelse med Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser etter EMK og BK.

Flertallet kom frem til at fylkesnemndas vedtak måtte opprettholdes da det forelå sterke grunner og en ekstraordinær situasjon som tilsa at det ville være til barnets beste at det ble gitt samtykke til adopsjon.

3. 9 Saker i media PFU-sak nr. 158/05 om TV3s program «Nannyhjelpen»

Media

Pressens faglige utvalg behandlet den 25. oktober 2005 en sak vedrørende TV3s realityserie «Nannyhjelpen», som omhandlet foreldre som får råd og veiledning av fagpersoner til barneoppdragelsen.[119]

Programmets to første episoder ble klaget inn for PFU av blant annet Barneombudet, Redd Barna, NOVA, fagpersoner ved Høgskolen i Vestfold og en professor ved UiO. Klagerne hevdet at serien «Nannyhjelpen» var i strid med god presseskikk og at den dessuten var svært problematisk i forhold til FNs barnekonvensjon artikkel 16. Det ble i denne sammenheng lagt særlig vekt på at barna ikke hadde noe mulighet til å gi sitt samtykke til fremstillingsformen og var totalt uten beskyttelse. Videre uttalte klagerne at barnas integritet var alvorlig truet. Det ble vist til pressens Vær Varsom plakat punkt 4. 3 om respekt for menneskers privatliv og punkt 4. 8 om å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtale kan få for barn. TV3 motstred disse påstandene, og viste blant annet til BK artikkel 3. Videre viste TV3 til at ensidig fokusering på programmet blir feil, og at programmet måtte vurderes i sin helhet.

119 Saken er tilgjengelig på www. presse.no.

PFU tok i sin vurdering utgangspunkt i at programmet måtte vurderes i sin helhet. Det ble vist til Vær varsom-plakatens punkt 4. 3 og 4. 8. Punkt 4. 8 lyder: «Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering.» Utvalget fant at usikkerheten rundt påstanden om at eksponering av trivielle familiesituasjoner er belastende for barna, tilsier at man må være spesielt varsom. Det ble av utvalget uttalt at dette særlig gjelder i forhold til barn som er i en alder hvor det kan tenkes at jevnaldrende reagerer på programmenes fremstilling av familiene.

Utvalget konkluderte deretter med at TV3 hadde opptrådt kritikkverdig.

Barneombudet vil ha lovforbud mot klaps av barn

Den 18. oktober uttalte Barneombudet til NTB at et brev var oversendt Justisdepartementet hvor det ble bedt om at barneloven blir endret slik at det skjer en avklaring rundt foreldres mulighet til fysisk irettesettelse av barn. Barneombudet ønsket en slik lovendring som følge av Høyesteretts avgjørelse av 30. november 2005, hvor det ble uttalt at mildere klaps over hånden eller buksebaken kan være lov.

3. 10 Rapport fra Redd Barna

Redd Barna rapport

I april 2005 kom Redd Barna Norge med en rapport om barneombudsordningen og om organisasjonens erfaringer med å støtte og samarbeide med uavhengige institusjoner som arbeider med å beskytte barns rettigheter.

Når det gjaldt barneombudsordningen i Norge, gikkdet frem av rapporten at Redd Barna har hatt et langt samarbeid med ombudet. Samarbeidet har først og fremst foregått på ad-hoc basis. Redd Barna og Barneombudet har blant annet samarbeidet om opprettelsen av Forum for Barnekonvensjonen og i arbeidet med å inkludere barn i rapporteringsprosessen til barnekomiteen.

Redd Barna mente at samarbeidet kunne vært tettere uten å sette organisasjonens og barneombudets integritet og uavhengighet i fare. I visse tilfeller mente Redd Barna at ombudet var for nølende når det gjaldt å ta initiativ til å promotere barnets rettigheter på en offensiv måte. Redd Barna ønsket et mer aktivt barneombud, som tar en ledende rolle i å ta opp aktuelle tema vis-à-vis regjeringen og offentligheten. Det ble uttrykt bekymring i rapporten over barneombudets tette bånd med BFD. Redd Barna ønsket også en debatt om hvorvidt ombudet skal velges av Stortinget i stedet for av regjeringen.

4. FORBUDET MOT RASEDISKRIMINERING

RDK verner individer mot diskriminering på grunnlag av rase, hudfarge, avstamming eller nasjonal eller etnisk opprinnelse.

Traktater

Også EMK artikkel 14, SPR artikkel 2 og artikkel 26 og ØSKR artikkel 2 nr. 2 har bestemmelser som beskytter mot diskriminering på dette grunnlaget. Barn er særlig vernet mot diskriminering på grunnlag av rase, hudfarge, nasjonale eller etnisk opprinnelse gjennom BK artikkel 2.

Norsk lovgivning

EMK, SPR, ØSKR og BK er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven. Den nye diskrimineringsloven, som trår i kraft den 1. januar 2006, inkorporerer RDK i norsk lovgivning.

Grunnloven har ingen bestemmelse som verner mot rasediskriminering.

4.1 FNs rasediskrimineringskomités uttalelse av 15. august 2005 i Sjølie-saken

CERDs uttalelse i Sjølie-saken

Den 15. august 2005 offentliggjorde FNs rasediskrimineringskomité (CERD) sin uttalelse i en klagesak mot Norge.[120]

Saken gjaldt uttalelser Terje Sjølie kom med i en tale under en ulovlig «Bootboys»-demonstrasjon til minne om nazilederen

120 CERD/C/67/D/30/2003.

Rudolf Hess i 2000. Sjølie uttalte i talen at: «Hver dag raner, voldtar og dreper innvandrere nordmenn, hver dag blir vårt folk og land plyndret og ødelagt av jødene som suger vårt land tomt for rikdom og erstatter det med umoral og unorske tanker». Videre ga han i samme tale uttrykk for at følget var samlet for å hedre Rudolf Hess «for hans modige forsøk» på å redde Tyskland og Europa bl.a. fra jødedommen under andre verdenskrig. Han ga også uttrykk for at Adolf Hitler var følgets «kjære fører», og at de skulle følge i deres fotspor og «kjempe for» det følget tror på, «et Norge bygget på nasjonalsosialismen». Talen ble avsluttet med gjentatte «sieg Heil». Etter denne hendelsen ble det reist straffesak mot Sjølie. Spørsmålet var om uttalelsene ble rammet av straffeloven § 135a. Høyesterett avsa dom i saken den 17. desember 2002.[121] Høyesteretts flertall (11 mot 6 dommere) fant at utsagnene ikke var i strid med straffeloven § 135a lest i lys av Grunnloven § 100. Dommen ble etter dette klaget inn for FNs rasediskrimineringskomité av Det mosaiske trossamfunnet i Oslo og Trondheim og Antirasistisk Senter.

FNs rasediskrimineringskomité er et organ bestående av uavhengige eksperter, som overvåker statenes implementering av FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering. Komiteen kan også behandle klager fra enkeltindivider eller grupper som gjelder påståtte brudd på konvensjonen, forutsatt at staten det gjelder har anerkjent at komiteen skal ha en slik funksjon. Rasediskrimineringskomiteen konkluderte i sin avgjørelse med at artikkel 4 og 6 i rasediskrimineringskonvensjonen var brutt av Norge. Artikkel 4 fordømmer all propaganda som er basert på ideer eller teorier om at en rase eller mennesker av en bestemt hudfarge eller etnisk opprinnelse er andre overlegen, eller som søker å rettferdiggjøre eller fremme rasehat og rasediskriminering i enhver form, og pålegger statene å gjøre dette til straffbare handlinger. Artikkel 6 pålegger statene å sikre at alle som er underlagt deres jurisdiksjon gis effektiv beskyttelse og effektive rettsmidler mot alle rasediskriminerende handlinger i strid med rasediskrimineringskonvensjonen. Komiteen uttaler i avgjørelsen at den anser uttalelsene for å innholde ideer basert på at en rase

121 Rt. 2002 s. 1618.

er andre overlegen og rasehat. Uttalelsene viser også aktelse for Hitler og hans prinsipper og må etter komiteens syn bli tatt som en tilskyndelse til rasediskriminering, om ikke også vold. Komiteen kom også frem til at heller ikke prinsippet om at det skal tas behørig hensyn til prinsippene nedfelt i Verdenserklæringen og andre internasjonale konvensjoner, herunder ytringsfrihet, kunne beskytte uttalelsene Sjølie kom med. I denne sammenheng uttalte komiteen at ytringsfriheten av andre internasjonale organer er blitt gitt et lavere nivå av beskyttelse i saker vedrørende rasistiske utsagn. Det ble også lagt vekt på komiteens egen anbefaling nr. 15, som statuerer at forbudet mot ideer basert på at en rase er en annen overlegen, er forenlig med prinsippet om ytringsfrihet. Komiteen konkluderte med at Sjølies utsagn var av så eksepsjonell og tydelig karakter at de ikke kunne beskyttes av klausulen om «behørig hensyn».

Komiteen ba om at Norge gjennomfører tiltak som sikrer at uttalelser som tilsvarer de som i denne saken ble fremført av Sjølie, ikke lenger beskyttes av ytringsfriheten etter norsk rett. Norge ble også anmodet om å informere komiteen om disse tiltakene innen seks måneder. Spørsmålet er om det i denne sammenheng er nok at Norge har gjennomført de nye bestemmelsene i straffeloven § 135 a ved lov av 3. juni 2005 nr. 33 og Grunnloven § 100 endret 29. oktober 2004, eller om det må ytterligere endringer til fra myndighetenes side.

Uttalelsen er ikke rettslig bindende for Norge, men normalt legger regjeringen stor vekt på synspunkter fra FNs komiteer til overvåking av menneskerettighetskonvensjoner. At norske myndigheter følger uttalelsen, gir også viktige politiske signaler, både nasjonalt og internasjonalt, om støtte til de internasjonale menneskerettighetsforpliktelsene og organene som er satt til å overvåke disse forpliktelsene. Denne uttalelsen vil uansett være viktig dersom en tilsvarende sak i fremtiden kommer for norske domstoler, særlig etter at rasediskrimineringskonvensjonen ble gjort til en del av norsk rett ved lov av 3. juni 2005 nr. 33 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.[122]

122 SMRs kommentar til avgjørelsen er tilgjengelig på http://www.human-

4. 2 Justisdepartementets rundskriv vedrørende Sjølie-saken

I desember 2005 sendte justisdepartementet ut et rundskriv vedrørende rasediskrimineringskomiteens uttalelse av 15. august 2005 i den såkalte Sjølie-saken. Rundskrivet informerte om uttalelsen og dens betydning i norsk rett, samt pekte på enkelte nye forhold av betydning for tolkningen av straffeloven § 135 a.[123]

I rundskrivet gikk departementet gjennom bakgrunnen for RDKs uttalelse og komiteens vurdering. Deretter gikk departementet over til å vurdere uttalelsens betydning ved tolkningen av straffeloven § 135 a. Departementet uttalte i rundskrivet at komiteens uttalelse er en sentral rettskilde ved tolkingen av straffeloven § 135 a. I denne sammenheng ble det vist til at paragrafen ble vedtatt for å oppfylle Norges forpliktelser etter RDK artikkel 4, jf. Ot. prp. nr. 48 (1969–70). Departementet uttalte at lovgiverne forutsatte at § 135 a skulle fortolkes slik at bestemmelsen tilfredsstilte RDKs krav til vern. Videre uttalte departementet at komiteens generelle uttalelser og uttalelser i saker om individklager bidrar til å gi konvensjonen et konkret innhold. Om den rettskildemessige betydningen av slike uttalelser viste justisdepartementet til Ot. prp. nr. 33 (2004–2005), hvor det sies at: «FNs rasediskrimineringskomité fører tilsyn med at konvensjonen etterleves. Norge har akseptert den individuelle klageretten. CERD har ikke kompetanse til å komme med folkerettslige bindende uttalelser… Konvensjonsstatene er derfor ikke rettslig forpliktet til å handle i overensstemmelse med komiteens uttalelser. Det er likevel klart at komiteens uttalelser eller avgjørelser har stor moralsk og politisk kraft, og at det kan være en politisk belastning for statene å unnlate å følge komiteens synspunkter.»

Videre viste departementet til endringene i Grunnloven § 100 om ytringsfriheten. Endringene åpner for at rasistiske ytringer kan strafflegges i større utstrekning enn tidligere, jf. St. meld. nr. 26 (2003–2004). Det ble også vist til regjeringens tilråd-

rights.uio.no/omenheten/nytt/aktuelt/ytringsfrihet.html.

123 Rundskrivet er tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/regelverk/rundskriv/012041-250019/dok-bn.html.

ning om valg av utforming av bestemmelsen, hvor det heter at «grunnlovsbestemmelsen vil ikke være til hinder for at det kan gripes inn mot rasistiske ytringer så langt dette følger av konvensjoner Norge i dag er bundet av», jf. St. meld. nr. 26 (2003–2004). Det ble vist til flertallet i kontroll- og konstitusjonskomiteen som i Innst. S. nr. 270 (2003–2004) uttaler at terskelen for hva som regnes som kvalifisert krenkende uttalelser i rettspraksis, kan synes noe høy, og at de stiller seg positive til en skjerping av vernet mot diskriminerende og hatefulle ytringer.

Justisdepartementet viste også til endringene i straffeloven § 135 a. Etter Høyesteretts dom i Sjølie-saken har bestemmelsen blitt endret to ganger. Første gang ble formuleringen «herunder bruk av symboler» tilføyet, for å presisere at symbolbruk også er omfattet av forbudet. Andre gang bestemmelsen ble endret, var i sammenheng med vedtagelsen av den nye diskrimineringsloven. Bestemmelsen ble da gitt en større rekkevidde, blant annet ved at vilkåret om at ytringen skal være spredd offentlig er endret, samt at skyldkravet er senket til også å omfatte grov uaktsomhet og strafferammen er økt. Departementet viste til forarbeidene til de to lovendringene, som tilsier at den sammenheng ytringene fremsettes i, skal tillegges større betydning enn tidligere.

Avslutningsvis uttalte departementet seg om at rasediskrimineringskonvensjonen nå er inkorporert i norsk rett og dens ikrafttredelse 1. januar 2006.

4.3 Norges 17./18. rapport til FNs rasediskrimineringskomité

Norsk rapport til CERD

Norske myndigheter leverte i september 2005 sin 17./18. rapport til CERD under RDK artikkel 9.[124]

I rapporten tok norske myndigheter blant annet utgangspunkt i de oppsummerende bemerkningene fra CERD i forbindelse med Norges 16. rapport.

124 Rapporten er tilgjengelig i sin helhet på www.odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/tilsyn/fn/raser

Rapporten viste blant annet til de lovgivningsendringer som er foretatt siden forrige rapport. Det ble henvist til den nye diskrimineringsloven og de øvrige lovendringer som er gjort i forbindelse med vedtagelsen av denne loven. Myndighetene viste her til at konvensjonen er blitt implementert i norsk rett gjennom inkorporasjonen av denne i diskrimineringsloven. I denne forbindelse ble det uttalt at årsaken til at FNs rasediskrimineringskonvensjon ikke er inkorporert gjennom menneskerettsloven, er at man ønsker å skape størst mulig rettsklarhet i det norske lovbildet. Myndighetene uttalte i rapporten at dette imidlertid ikke betyr at man ikke anser konvensjonen for å ha stor betydning. Det ble videre vist til at konvensjonen heller ikke er gitt forrang fremfor annen norsk lovgivning, og dette ble begrunnet blant annet i de standpunkt som er angitt for forrangsregler i St. meld. nr. 17 *Makt- og demokrati* (2004–2005), om at forrangsregler kun skal anvendes i svært spesielle tilfeller.

Videre ble det i lovgivningssammenheng vist til diskrimineringsombudsloven, og hvordan ombudet og nemnda skal utføre sitt arbeid og fungere. Det ble også vist til de endringer som er foretatt i straffeloven § 135a og utlendingsloven mv.

Handlingsplanen mot rasisme og diskriminering og de mål og tiltak som er oppstilt og gjennomført som en konsekvens av dette, tas også opp i rapporten til CERD.

Dessuten ble samenes rettsstilling og myndighetenes politikk på dette området drøftet. I denne sammenheng ble det konkludert med at målet på dette området er at den samiske befolkning skal få bevare og utvikle sitt språk, sin kultur og sin levemåte.

Deretter gikk myndighetene igjennom de ulike konvensjonsbestemmelsene og deres stilling i Norge. I denne forbindelse ble særlig artikkel 4 nevnt, og de endringer som var foretatt i straffelovens § 135a om rasistiske ytringer og straffeansvar. Det ble vist til de endringer som er gjort i grunnlovens § 100 om ytringsfrihet i 2004. Denne bestemmelsen vil nok bli viet særlig interesse av komiteen når den går gjennom rapporten, da CERD fant at Norge hadde brutt bestemmelsen i den såkalte Sjølie-saken.

4.4 FNs rasediskrimineringskomités generelle anbefaling nr. 31

Under sin 67. sesjon i august 2005 offentliggjorde FNs rasediskrimineringskomité sin generelle anbefaling nr. 31 vedrørende forebyggelse av rasediskriminering i straffesaker, herunder all virksomheter tilknyttet slike saker, samt administrasjonen i disse sakene.[125]

Anbefalingen fra komiteen gikk blant annet ut på at myndighetene skal være bevisste på indikasjoner på rasediskriminering i straffesakssystemet. Flere eksempler på indikasjoner ble nevnt, blant annet hvor lavt tallet på antall klager, straffeforfølgelser eller domfellelser for rasediskriminerende handlinger er.

Videre viste anbefalingen til hvordan nasjonal lovgivning kan bidra til å forhindre rasediskriminering. For det første må all lovgivning stenge for mulige «luker», herunder sørge for at alle handlinger nevnt i konvensjonens artikkel 4 blir kriminalisert. Indirekte diskriminering som kan være en virkning av nasjonal lovgivning, eksempelvis i forbindelse med anti-terror lovgivning eller utlendingslovgivning, kan dessuten være en indikasjon på at lovgivningen bidrar til rasediskriminering. Anbefalingen henviste myndighetene til å utelukke at slike virkninger oppstår.

Komiteen anbefalte også at myndighetene oppretter nasjonale handlingsplaner som skal innholde en rekke målsettinger, herunder blant annet å fjerne lovgivning som bidrar til rasediskriminering, utvikle utdanningsprogram innenfor menneskerettigheter og toleranse for de som arbeider i strafferettssektoren, samt gi en uavhengig nasjonal institusjon i oppgave å følge opp en slik nasjonal strategi eller handlingsplan.

En rekke tiltak rettet mot de grupper som utsettes for rasediskriminering, ble også anbefalt iverksatt av myndighetene. Dette innebar blant annet at retten til et effektivt rettsmiddel for å kunne forfølge overtredelser av forbudet mot rasedis-

125 CERD/C/GC/31/Rev. 4. Dokumentet er tilgjengelig på http://www.ohchr.org/english/bodies/cerd/comments.htm

kriminering, må være tilgjengelig for slike utsatte grupper. Videre måtte også disse gruppene få informasjon om rettsystemet og de muligheter som finnes der.

Offentlige påtalemyndigheter skulle dessuten påminnes om at saker om rasediskriminering skal ha høy prioritet.

Komiteen anbefalte også myndighetene å sørge for at utsatte grupper som nevnes i konvensjonens fortale, får samme beskyttelse som følger av prinsippet om rettferdig rettergang i saker ført mot slike grupper, slik at det på ingen måte oppstår rasediskriminering fra myndighetens side i denne type saker.

5. SÆRLIG OM FLYKTNINGERS OG ASYLSSØKERES MENNESKERETTIGHETSVERN

5.1 Forslag til endringer i utlendingsloven – regulering av mottaksoppholdet

Mottaksopphold for utlendinger

I mai 2005 ble det foreslått endinger i utledningsloven.[126] Endringene knyttet seg til enkelte sider ved opphold i asylmottak.

Det ble blant annet foreslått at det skal gå frem av forskriften at utledninger som søker asyl i Norge, skal gis tilbud om opphold i mottak, og at dette tilbudet skal gjelde hele søknadsperioden. Det ble også foreslått at det skal gå frem av forskriften at avgjørelsen om å tilby plass i mottak er å anse som et enkeltvedtak, men at forvaltningslovens regler om at enkeltvedtak skal grunngis og kan påklages, ikke skal gjelde for vedtak om botilbud i mottak. Departementet ønsket i forslaget å videreføre ordningen med bortfall av botilbud med tilhørende dispensasjonsadgang slik dette praktiseres i dag, det vil si at det fattes et særskilt vedtak om bortfall av botilbudet. Etter departementets oppfatning var det ikke hensiktsmessig, sett i forhold til ønsket om en effektiv gjennomføring

126 Forslaget er tilgjengelig på http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/innvandring/horingssaker/016081-080044/dok-bn.html. SMRs høringsuttalelse er tilgjengelig på http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

av ordningen med bortfall av botilbud, at vedtak om bortfall av botilbud kan påklages til Kommunal- og regionaldepartementet. Det ble understreket av departementet at det kun var tale om å gjøre unntak fra forvaltningslovens klageregler mht. spørsmålet om botilbud etter at endelig avslag er gitt i asylsaken.

Videre ble det foreslått en tydeligere lovhjemmel for tvangsmessig utkastelse fra mottak etter vedtak om overføring, kommunebosetting eller bortfall av botilbud. Departementet foreslo å presisere tvangsgrunnlaget gjennom en tilføyelse i utlendingsloven, slik at UDIs krav om fravikelse som følge av vedtak om overføring, kommunebosetting eller bortfall av botilbud etter endelig avslag på asylsøknaden blir særlig tvangsgrunnlag etter tvangsfullbyrdelsesloven kapittel 13. En slik bestemmelse vil gi bedre forutberegnelighet og innebære en klargjøring av rammene rundt botilbudet.

Departementet viste i forslaget til at internasjonale menneskerettskonvensjoner som Norge er bundet av, forplikter staten til å sikre at personer uten lovlig opphold ikke utsettes for levekår som kan betegnes som umenneskelig eller nedverdigende inntil retur kan gjennomføres, herunder EMK artikkel 3 og SPR artikkel 7. Likeledes anerkjennes retten for enhver til en tilfredsstillende levestandard (tilgang til mat, klær og bolig) etter ØSKR artikkel 11. På bakgrunn av dette foreslo departementet at for de personer som ikke samarbeider om retur, og som heller ikke omfattes av noen av unntakskategoriene etableres det et statlig utreisesenter. Med et utreisesenter ønsker staten å gi et tilbud til personer uten lovlig opphold i Norge i tiden fram til de forlater landet. Senteret ble foreslått å være i drift i løpet av 2005.

5. 2 Høyesterettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelse om tvangsutkastelse fra asylmottak, Rt. 2005 s. 1

Tvangsutkastelse

Høyesterett avsa den 10. januar 2005 kjennelse i en sak om forholdet mellom utkastelse fra asylmottak etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd og EMK artikkel 3. Den kjærende part hadde fått avslag på sin asylsøknad og var blitt gitt

utreisefrist. Da asylsøkeren nektet å forlate asylmottaket, ble det gitt skriftlig beskjed om at hun ikke lenger hadde tilbud om mottaksplass og at alle kontantutbetalinger var stoppet. Det ble også varslet om at Utlendingsdirektoratet ville begjære utkastelse 14 dager etter at hun hadde mottatt brevet.

Spørsmålet i saken var om utkastelsen var i strid med EMK artikkel 3 fordi asylsøkeren ville bli utsatt for «umenneskelig» og «nedverdigende behandling».

Kjæremålsutvalget kom frem til at det var berettiget å legge vekt på at situasjonen som ble hevdet å være en krenkelse av artikkel 3, var et resultat av personens eget valg, og at vedkommende selv kunne bringe situasjonen til opphør. Retten henviste i denne sammenheng til praksis fra EMD.

Videre ble det drøftet hvorvidt det ville være en krenkelse av artikkel 3 å sende vedkommende tilbake til Etiopia. Det ble uttalt at i forhold til EMK artikkel 3 må det være tilstrekkelig at det alternativet vedkommende vegrer seg mot, ikke vil innebære noen menneskerettighetskrenkelse. Videre sa Kjæremålsutvalget i kjennelsen at dette ville stilt seg annerledes dersom ethvert annet alternativ ville innebære en krenkelse av artikkel 3. Da ville også utkastelse fra asylmottaket innebære en slik krenkelse.

Utvalget kom frem til at lagmannsretten ikke hadde lagt noen uriktig lovforståelse til grunn da den fant at fortsatt opphold på asylmottaket ikke var noe nødvendig tiltak for å sikre at vedkommende ikke ble utsatt for umenneskelig eller nedverdigende behandling.

5.3 Enslige mindreårige asylsøkere Barnevernet får ansvar for asylbarn

Den nye regjeringen kunne i Soria Moria-erklæringen melde at den ønsker å overføre oppfølgingsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere fra utlendingsmyndighetene til barnevernet. Bakgrunnen for dette har blant annet vært en debatt om at tilbudet for enslige mindreårige i mottaksfasen ikke har vært godt nok, sammenliknet med barnevernets tilbud.

5.4 FNs menneskerettighetskomités temaliste i forbindelse med vurderingen av Norges 5. periodiske rapport under SPR

FNs menneskerettighetskomité offentliggjorde den 17. november 2005 sin liste over saker de ønsker at norske myndigheter skal redegjøre nærmere for i forkant av og under behandlingen av Norges 5. periodiske rapport til komiteen.[127]

Komiteen ønsket blant annet mer informasjon om asylsøkeres rett til fri rettshjelp på alle stadier av deres søknadsprosess. Den ønsket også informasjon om lovgivningstiltak foretatt i sammenheng med bekjempelse av terrorisme, og særlig tiltak som berører rettighetene i SPR.

Komiteen ville også ha ytterligere informasjon om diskrimineringsloven, samt øvrige tiltak foretatt av myndighetene for å sikre utlendinger og innvandrere samme rettigheter til arbeid og husly som andre borgere i Norge. Videre ønsket den opplysninger rundt selvmord og drap begått av personer som har blitt skrevet ut av psykiatriske institusjoner, og myndighetenes tiltak i forhold til dette. Menneskehandel var et ytterligere tema komiteen ønsket mer informasjon rundt. Dessuten ønsket komiteen opplysninger i forbindelse med Grunnloven § 2 og straffeloven § 135a.

6. URFOLKS SÆRSKILTE RETTIGHETSVERN

Traktater

Urfolks rettigheter er særlig beskyttet gjennom ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. SPR artikkel 27 forplikter videre statspartene til å respektere og støtte etniske, religiøse og lingvistiske minoriteters kultur og verne deres rett til å utnytte arealer og naturressurser i nødvendig grad. SPR artikkel 1 og ØSKR artikkel 1 anerkjenner folkets selvbestemmelsesrett.

Videre er EMK artikkel 14, ØSKR artikkel 2 nr. 2 og SPR artikkel 2 viktige bestemmelser på dette området. Disse nedfeller generelle forbud mot diskriminering ved utøvelsen av rettighetene i konvensjonene. Dessuten utdyper RDK forbu-

127 CCPR/C/NOR/Q/5.

det mot diskriminering på grunn av rase, hudfarge, avstamning, nasjonal eller etnisk opprinnelse.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK, SPR og ØSKR i norsk rett. RDK blir inkorporert i norsk lovgivning når den nye diskrimineringsloven trer i kraft den 1. januar 2006.

Grunnloven § 100 a har følgende bestemmelse: «Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv».

6.1 Ny Finnmarkslov

Finnmarksloven

Stortinget vedtok den 17. juni 2005 lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven).[128] Bakgrunnene for lovforslaget var å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur i Norge, i samsvar med Grunnloven § 110 a og Norges folkerettslige forpliktelser.

Formålet med loven er å legge til grunn for at grunn og naturressurser i Finnmark forvaltes på en balansert og økologisk bærekraftig måte. Dette skal skje til beste for innbyggerne i fylket, og særlig som grunnlag for samisk kultur, reindrift, bruk av utmark, næringsdrift og samfunnsliv.

Loven gjelder for fast eiendom og vassdrag med naturressurser i Finnmark fylke.

Finnmarksloven gjelder med de begrensninger som følger av ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Den må anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter.

Gjennom loven overføres 95 prosent av grunnen i Finnmark til lokalt eierskap gjennom Finnmarkseiendommen. Dette er

128 Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke av 17. juni 2005 nr. 85

en privat grunneier som i utgangspunktet står i samme forhold til offentlige myndigheter som andre grunneiere. Finnmarkseiendommen ledes av et styre på seks personer, og den skal forvalte grunn og naturressurser som den eier, i samsvar med lovens formål og reglene i loven.

Finnmarksloven slår fast at samene gjennom langvarig bruk av land og vann har opparbeidet rettigheter til grunnen i Finnmark. Det skal etter loven opprettes en kommisjon for kartlegging av bruks- og eierrettighetene til den grunnen Finnmarkseiendommen overtar. Det skal også opprettes en særdomstol som skal hete Utmarksdomstolen for Finnmark, som skal avgjøre tvister om rettigheter som oppstår etter at kommisjonen har utredet et felt.

Loven har ennå ikke trådt i kraft, men gjelder fra det tidspunkt Kongen bestemmer.

6. 2 NOU 2005:10 Lov om forvaltning av viltlevende marine ressurser

NOU 2005:10

Fiskeri- og kystdepartementet la høsten 2005 frem havressurslovutvalgets forslag til ny havressurslov, avgitt den 9. juni til departementet. Lovforslaget innebar en helhetlig revisjon av lov 3. juni 1983 nr. 40 om saltvannsfiske mv.[129]

I lovforslaget ble urfolks rettigheter i forhold til viltlevende marine ressurser drøftet. Det ble i forslaget vist til at SPR artikkel 27 forutsetter et effektivt vern av minoriteters bestående rettigheter, samt retten til å dyrke sin egen kultur. Videre ble det lagt til grunn at urfolks næringsutøvelse til en viss grad er beskyttet av artikkel 27, og at statene på denne bakgrunn er forpliktet til å sikre at urfolk kan gjøre bruk av naturgrunnlaget. For øvrig ble det vist til ILO-konvensjon nr. 169.

Utvalget delte seg i et flertall og et mindretall i sin vurdering av urfolks rettigheter i forhold til viltlevende marine ressurser.

129 Lovforslaget er tilgjengelig på departementets hjemmesider http://odin.dep.no/fkd/norsk/dok/andre_dok/nou/047001-020002/. SMRs høringsuttalelse til forslaget er tilgjengelig på vår hjemmeside, http://www.humanrights.uio.no/omenheten/nasjonal/horinger/index.html.

Flertallet la til grunn at samene i Norge ikke opprettholder et såkalt tradisjonelt fiske, men deltar i fiske med moderne fiskefartøy og moderne, effektive redskap. Imidlertid var flertallet enig i at økonomisk aktivitet kan falle inn under SPR artikkel 27, såfremt aktiviteten utgjør et essensielt og vesentlig element i urfolkenes kultur. Flertallet mente imidlertid at tiltak som har en begrenset virkning på personene som tilhører minoritetsgruppen, ikke nødvendigvis vil innebære en krenkelse av rettighetene i artikkel 27. Ut fra dette kom flertallet frem til at det ikke var grunnlag for å innføre en regel om anerkjennelse av særlig historiske rettigheter for fiske for samene i den nye havressursloven.

Utvalgets mindretall foretok en bred vurdering av urfolks rettigheter i forhold til viltlevende marine ressurser, samt sjøsamisk kultur og fiske. Mindretallet tok utgangspunkt i grunnloven § 110 a og viste til at bestemmelsen pålegger staten positive forpliktelser i form av å treffe tiltak som er nødvendig for å sikre og utvikle samisk kultur. Videre drøftet mindretallet SPR artikkel 27 og dens innhold, slik dette er fastlagt av menneskerettighetskomiteens generelle kommentar nr. 23. Her blir det uttalt at kultur kan komme til uttrykk på flere måter, blant annet gjennom levesett som er nært knyttet til bruk av naturressursene. Mindretallet viste til at det tradisjonelle sjøsamiske fisket anses for å utgjøre en vesentlig materiell forutsetning for opprettholdelsen av kulturen til sjøsamiske samfunn, og at deres utnyttelse av marine ressurser faller inn under SPR artikkel 27. Det ble også vist til menneskerettighetskomiteens tolkning av SPR artikkel 27 i sakene Mahuika mot New Zealand[130] og Illmari Länsmann mot Finland[131], hvor begrepet kultur blir gitt et dynamisk innhold. Ut fra dette kom mindretallet frem til at også samisk næringsutøvelse hvor det er tatt i bruk moderne teknologi, er vernet av bestemmelsen. Mindretallet konkluderte med at samiske fiskerisamfunn er en særegen del av samisk kultur, og at inngrep som truer slik kulturutøvelse vil kunne krenke artikkel 27 selv om de ikke får betydelige følger for samisk kultur i sin alminnelighet. ILO-konvensjon

130 *Mahuika mot New Zealand*, avgjørelse av 15. november 2000, CCPR/C/70/D/547/1993.

131 *Illmari Länsmann mot Finland*, avgjørelse av 8. november 1994, CCPR/C/52/D/511/1992.

nr. 169 blir også drøftet i mindretallets vurdering. Det ble ut fra en tolkning som blant annet er basert på Samerettsutvalgets folkerettsgruppes tolkninger av konvensjonsbestemmelsene, lagt til grunn at artikkel 15 nr. 1 omfatter marine ressurser i områder som tradisjonelt er utnyttet av den samiske befolkningen. Dermed kom mindretallet frem til at staten skal sikre urfolks rettigheter til slike naturressurser særskilt.

Mindretallet konkluderte med at en ny havressurslov burde innholde en bestemmelse som henviser til de internasjonale forpliktelser som gjelder i forhold til det samiske urfolk, og at staten har en klar forpliktelse til å føre en fiskeripolitikk som ivaretar samiske fiskeinteresser.

Forslaget har vært til offentlig høring, men er ikke ferdigbehandlet.

6.3 Forslag om nordisk samekonvensjon

Nordisk samekonvensjon

Den 16. november 2005 overleverte en ekspertgruppe ledet av tidligere høyesterettsjustitiarius Carsten Smith, et forslag til en nordisk samekonvensjon til de nordiske sameministrene og sametingspresidentene under deres møte i Helsingfors. Formålet med konvensjonen er å bekrefte og styrke det samiske folks rettigheter. Utkastet til konvensjonen innholder bestemmelser om det samiske folkets allmenne rettigheter, samisk styring, samisk språk og kultur, samisk rett til land og vann, samiske næringer og gjennomføring og utvikling av konvensjonen. Før konvensjonen trår i kraft, må den ratifiseres av Norge og godkjennes av Sametinget.

6.4 Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget

Den 11. mai 2005 ble det inngått en avtale om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. For å sikre denne rettigheten på en tilfredsstillende måte ble regjeringen og Sametinget enige om å legge retningsgivende prosedyrer til grunn ved konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Formålet

med prosedyrene er blant annet å bidra til en praktisk gjennomføring av statens folkerettslige forpliktelse til å konsultere med urfolk, samt å søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte.[132]

7. NASJONALE MINORITETERS SÆRLIGE MENNESKERETTIGHETSVERN

Traktater

Nasjonale minoriteter er særskilt vernet gjennom Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter. SPR artikkel 27 forplikter statspartene til å respektere og støtte etniske, religiøse og lingvistiske minoriteters kulturer og verne deres rett til å utnytte arealer og naturressurser i nødvendig grad.

Videre er EMK artikkel 14, ØSKR artikkel 2 nr. 2 og SPR artikkel 2 viktige bestemmelser på dette området. Disse nedfeller generelle forbud mot diskriminering ved utøvelsen av rettighetene i konvensjonene. Dessuten utdyper RDK forbudet mot diskriminering på grunn av rase, hudfarge, avstamning, nasjonal eller etnisk opprinnelse.

Norsk lovgivning

Menneskerettsloven inkorporerer EMK, SPR og ØSKR i norsk rett. RDK ble inkorporert i norsk lovgivning da den nye diskrimineringsloven trer i kraft den 1. januar 2006.

Grunnloven har ingen særskilt bestemmelse om nasjonale minoriteter.

132 Tilgjengelig på http://odin.dep.no/aid/norsk/tema/same/016091-990187/dok-bn.html.

7.1 Norges rapport under Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter

Norges andre rapport om gjennomføringen av denne konvensjonen ble levert Europarådets ministerkomité og den rådgivende komité i oktober 2005.[133]

I rapporten ble det blant annet vist til tiltak som er gjort for å gjennomføre Ministerkomiteens resolusjon av 8. april 2003, blant annet:

- *vedtagelsen av lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion, mv.*
- *lov om personnavn, som også ivaretar minoriteters interesser.*
- *Finmarksloven, som bidrar til å avklare statens forhold til det samiske folk og anerkjenner deres rett til bruk og utnyttelse av naturressursene i samsvar med sin kultur.*
- *konsultasjonsprosedyrer i samsvar med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 6. Regjeringen og Sametinget har blitt enige om retningsgivende prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Disse ble skrevet under 11. mai 2005.*
- *lov om endringer i lov om stedsnavn vedtatt 12. april 2005. Endringsloven innholder ny formålsparagraf hvor det blant annet går frem at loven skal sikre hensynet til samiske og kvenske stedsnavn i samsvar med nasjonalt lovverk og internasjonale avtaler og konvensjoner.*
- *utdanning og sysselsetting for romanifolk og tatere: styrket de ulike gruppene økonomisk, blant annet gjennom Romanifolkets fond. Prosjektet «Romani – fra barn til voksen» er igangsatt.*
- *kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og myndigheter ble opprettet i 2003.*

Gjennomføringen av rammekonvensjonen artikkel for artikkel var også med i rapporten fra norske myndigheter. Flere

133 Rapporten er tilgjengelig på http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/nasjonale/europa/016091-990217/dok-bn.html og http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/3._State_Reports_and_UNMIK_Kosovo_Report/2._Second_cycle/2nd_SR_Norway_ang.asp#TopOfPage

av tiltakene nevnt ovenfor, ble det også vist til i denne gjennomgangen. Under konvensjonens artikkel 10 var det dessuten vist til statusen for det kvenske språk, og til regjeringens beslutning i april 2005 om å anerkjenne kvensk som et eget språk under beskyttelse av kapittel II i det Europeiske Charteret for Minoritetsspråk. Dette vedtaket ble formalisert gjennom en kongelig resolusjon av 24. juni 2005.

8. SÆRLIG OM DISKRIMINERING AV FUNKSJONSHEMMEDE

8.1 NOU 2005:8 Likeverd og tilgjengelighet

NOU 2005:8

Utredningen om rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne og bedret tilgjengelighet for alle, ble avgitt til Justis- og politidepartementet 18. mai 2005.[134]

I utredningen ble det foreslått en ny lov om forbud mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Formålet med lovforslagene var å sikre likeverd og fremme like muligheter til samfunnsdeltagelse for alle uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Videre hadde forslagene til formål å bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes. Utvalget foreslo at disse formålene nedfelles i en egen formålsbestemmelse, som vil få betydning som retningslinje ved tolkningen av lovens øvrige bestemmelser.

Etter utvalgets oppfatning medfører diskrimineringsbeskyttelsen i de sentrale menneskerettighetskonvensjonene en viss plikt til å tilrettelegge for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det ble foreslått at en slik tilretteleggingsplikt presiseres i egne bestemmelser i loven.

Det ble i utredningen foreslått at loven bør gjelde på alle samfunnsområder, men med unntak for valg og handlinger som er en naturlig del av familielivet eller er av personlig karakter.

134 Utredningen er tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/jd/norsk/dok/andre_dok/nou/012001-020036/dok-bn.html.

Utvalgets forslag til diskriminerings- og tilgjengelighetslov innholdt forbud mot direkte og indirekte diskriminering, trakassering, instruks og gjengjeldelse på grunn av nedsatt funksjonsevne.

Videre mente utvalget at offentlige myndigheter, arbeidslivets organisasjoner og arbeidsgivere i offentlig og privat sektor bør pålegges en aktivitetsplikt knyttet til lovens formål. Loven burde etter utvalgets mening også innholde særlige regler om plikt til tilrettelegging for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Utredningen innholdt også forslag om sanksjonshjemler for å sikre et reelt vern. Utvalget foreslo to typer av sanksjoner, for det første pålegg om tiltak som ilegges av det foreslåtte likestillings- og diskrimineringsapparatet, og for det andre økonomiske sanksjoner i form av erstatning for økonomiske tap og oppreisning, som skal ilegges av domstolene. Det ble også foreslått at Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal få kompetanse til å håndheve diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

Det ble vurdert om EMK tolvte tilleggsprotokoll, som inneholder et generelt forbud mot diskriminering, bør ratifiseres. Utvalget mente et lovutvalg burde vurdere dette. Videre påså utvalget at lovforslagene lå innenfor Norges folkerettslige forpliktelser, herunder FNs standardregler, SPR artikkel 2 nr. 1 og artikkel 26, ØSKR artikkel 2 nr. 2, EMK artikkel 14 og ESP. EMKs tolvte tilleggsprotokoll ble også behandlet, likeså FNs arbeid med en konvensjon for like rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Internasjonale overvåkningsorganers praksis og avgjørelser ble også behandlet i utredningen.

8. 2 Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne

Handlingsplanen «Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder» skal gjelde for 2005–2009. Den ble lagt frem av regjeringen i desember 2004.

Planen siktet på å forebygge og fjerne samfunnsskapte barrierer på viktige områder som transport, bygg, uteområder og IKT. I planen ble det siktet mot full tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne med varige virkninger.[135]

8.3 Utarbeidelse av en FN-konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter

FN-konvensjon

FNs generalforsamling ga høsten 2001 mandat til å opprette en ad hoc-komité for å forhandle frem en FN-konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter. Våren 2004 begynte forhandlingene, basert på et utkast til konvensjonstekst utarbeidet av en arbeidsgruppe.

Den andre runden med diskusjon av tekstutkastet til en FN-konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter, ble gjennomført sommeren 2005. Et revidert utkast vil foreligge i løpet av oktober 2005, og vil danne grunnlag for forhandlingene som skal finne sted i januar 2006. Målsettingen er å ha en ferdig konvensjon i løpet av 2006.

9. MENNESKEHANDEL

9.1 Handlingsplan mot menneskehandel for 2005–2008

Handlingsplan

I 2005 la regjeringen frem sin handlingsplan mot menneskehandel.[136] Denne innholdt tiltak for å styrke innsatsen mot menneskehandel som skal gjennomføres i perioden 2005 til 2008, og bygger på erfaringer fra handlingsplanen mot handel med kvinner og barn (2003–2005). I tråd med internasjonale anbefalinger er menneskerettighetene et overordnet perspektiv for innsatsen mot menneskehandel.

Hovedmålgruppen for handlingsplanen mot menneskehandel er kvinner og mindreårige utnyttet i prostitusjon eller for

135 Handlingsplanen er tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/planer/022041-990295/dok-bn.html.
136 Handlingsplanen er tilgjengelig på Justis- og politidepartementets hjemmesider, http://www.odin.dep.no/jd/norsk/tema/mennskehandel/bn.html

andre seksuelle formål. Tiltakene for barn i planen bygger på at mindreårige etter FNs barnekonvensjon, og nå også norsk lov, har særskilte rettigheter. Disse tiltakene bygger derfor på hovedprinsipper som prinsippet om barnets beste, barnets rett til å gi uttrykk for sin mening, ikke-diskrimineringsprinsippet og prinsippet om barnets rett til optimal utvikling.

Handlingsplanen innholder 22 tiltak under de fem hovedformålene som er angitt under.

Handlingsplanens fem hovedmål er å forebygge menneskehandel gjennom å begrense rekruttering og etterspørsel, bedre tilbudet om bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel, styrke innsatsen for å avdekke og straffeforfølge menneskehandlere, øke kunnskap og tverrfaglig samarbeid samt å styrke internasjonalt rammeverk og samarbeid.

9. 2 Lagmannsrettsavgjørelser

Lagmannsrettsdom om menneskehandel, LF-2005-71379

Frostating lagmannsrett avsa den 20. september 2005 dom i en sak som gjaldt menneskehandelsvirksomhet og straffeloven § 224.

Sakens bakgrunn var at en estlender og en nordmann etablerte en organisert prostitusjonsvirksomhet i en leilighet. Formålet var å få yngre kvinner til å reise fra Estland til Trondheim for å prostituere seg. En annen person rekrutterte jentene i Estland. Når de kom til Trondheim, måtte de bo og prostituere seg i leiligheten. En telefonoperatør tok seg av henvendelser fra kunder og ga beskjed til en av jentene om kundebesøket. Etter at den seksuelle tjenesten var utført, måtte den prostituerte melde fra til telefonoperatøren hvilke beløp hun hadde mottatt, og dette ble ført inn i et regnskap som tjente som grunnlag for hvilket beløp den prostituerte skulle få utbetalt etter endt opphold i Trondheim. Totalt fikk de prostituerte beholde 15 % av det de tjente.

Lagmannsretten kom frem til at de tiltalte ved misbruk av en sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnyttet de

fornærmede til prostitusjon, og dermed begikk brudd på straffeloven § 224. Retten la vekt på at jentene kom fra Estland, hvor de levde under svært vanskelige forhold, både økonomisk, sosialt og familiært. Videre var flere av jentene svært unge. Ingen ting tydet på at disse jentene hadde prostituert seg tidligere. Ved avgjørelsen av hvorvidt straffeloven § 224 var brutt, ble det også lagt vekt på at jentene ble underlagt til dels meget uverdige forhold under oppholdet i Trondheim. De kunne ikke velge kunder selv, og de måtte ta imot disse til alle tider på døgnet. De måtte yte seksuelle tjenester som de åpenbart selv fant krenkende. Lagmannsretten viste til at det var hensynet til størst mulig inntjening og beskyttelse av organisasjonen som var overordnet alt annet.

Lagmannsretten viste i dommen til at menneskehandel er et stort og voksende problem. Herunder ligger den økonomiske og sosiale situasjonen som mange unge mennesker lever under i en rekke land, som gjør at de vil være lette å utnytte til prostitusjon i et rikt land som Norge. Retten viste til at allmennpreventive hensyn tilsier at det reageres med strenge bøter og straffer.

Videre uttalte retten at straffeloven § 224 om menneskehandel er en ny bestemmelse som det ennå ikke er knyttet rettspraksis til. Det ble vist til at bestemmelsen ble vedtatt for å ivareta Norges folkerettslige forpliktelser ved ratifikasjon av Palermokonvensjonens protokoll om menneskehandel.

Etter dette ble de to tiltalte idømt fengsel i henholdsvis fem og tre år, samt at et beløp som var resultat av utbyttet, ble inndratt.

10. ØVRIG

10.1 Den nye regjeringen

I oktober 2005 la den nye regjeringen frem sin politiske plattform for regjeringssamarbeid for 2005–2009. Av dette dokumentet gikk det frem at regjeringen har en rekke menneskerettslige målsettinger. Regjeringen ønsket blant annet å sikre og styrke barns rettigheter og vil aktivt følge opp

anbefalingene fra FNs barnekomité. Videre skal barn som er involvert i barnevernssaker, høres i tråd med det de har krav på etter BK. Regjeringen vil føre en samepolitikk som skal tjene den samiske befolkningen slik at samisk kultur, språk og samfunnsliv skal ha en sikker fremtid i Norge. Dessuten vil regjeringen føre en politikk som gir kvinner og menn like muligheter og reel likestilling, samt inkorporere FNs kvinnekonvensjon i menneskerettsloven. Videre vil regjeringen arbeide med å sikre samfunnsmessig likestilling og sikre dette gjennom en lov mot diskriminering av funksjonshemmede. Den skal utarbeide konkrete og målrettede tiltak som følger opp kritikken fra FNs barnekomité når det gjelder tjenester til barn med nedsatt funksjonsevne. Når det gjelder innvandring og integrering, vil regjeringen vil føre en flyktningepolitikk som tar hensyn til anbefalingene fra FNs høykommissær for flyktninger. Videre skal det sørges for samsvar mellom BK og utlendingsforvaltningen, og kvoten for overføringsflyktninger fra FN skal økes til 1500.

10. 2 St. meld.nr. 17 (2004–2005) Makt og demokrati

St. meld. nr. 17 (2004–2005)

St. meld. nr. 17 (2004–2005) *Makt og demokrati* ble offentliggjort i mars 2005.[137]

St. meld. nr. 17 gjennomgikk og drøftet de mest sentrale utfordringene som reises i Makt- og demokratiutredningens sluttrapport.[138] Videre presenterte den Regjeringens vurderinger av utfordringene til det politiske systemet som kommer frem i Makt- og demokratiutredningen.

Begrepet rettsliggjøring var et sentralt tema i meldingen. Dette gjaldt særlig i forhold til Norges menneskerettslige forpliktelser. Rettsliggjøring ble i meldingen brukt om situasjoner der utforming og anvendelse av rettsregler kan resultere i en maktforskyvning mellom lovgiver og domstolene. Meldingen pekte på det den foreliggende makt- og demokratiutredningen så som domstolenes og andre rettslige organers økte makt på bekostning av de folkevalgtes makt. Utredningen kalte

137 Tilgjengelig på http://www.odin.dep.no/smk/norsk/dok/stortingsmeldinger/001001-040008/dok-bn.html.
138 NOU 2003:19 *Makt og demokrati*.

denne maktoverføringen til rettslige organer for en rettsliggjøring av samfunnet og hevdet at skillet mellom lovgivning og lovfortolkning er i ferd med å viskes ut.

I meldingen ble det også vist til at Makt- og demokratiutredningens flertall satte et særskilt søkelys på det den omtalte som *overnasjonal integrasjon gjennom domstolsmakt*. Her ble Norges forhold til internasjonale avtaler om menneskerettigheter fremhevet som problematisk i et makt- og demokratiperspektiv. Det ble uttalt at det som skiller rettsregler basert på nasjonal lovgivning fra rettsregler som har sitt grunnlag i internasjonale avtaler, er at de sistnevnte gir atskillig mindre mulighet for omgjøring. Ut fra dette ble det hevdet at i et makt- og demokratiperspektiv representerer dette en særskilt utfordring for de folkevalgtes rom for styring.

St. meld. nr. 17 pekte særlig på tre faktorer den mente gjør seg gjeldende i forhold til internasjonale avtaler og de folkevalgtes nasjonale handlingsrom. For det første ble det vist til at internasjonale avtaler ofte er preget av vaghet og manglende presisjon. Videre ble det pekt på internasjonale avtalers dynamiske rettsutvikling, som gir de folkevalgte liten mulighet til i forkant å overskue konsekvensene av avtaleinngåelsen. For det tredje ble det hevdet at internasjonale avtaler gir folkevalgte organer mindre mulighet til å endre oppfatning og oppheve bindingen

Videre ble det uttalt at inkorporasjon av konvensjoner vil kunne føre til en forskyvning av maktbalansen mellom domstolene og de politiske valgte myndigheter.

Det ble hevdet at inkorporasjon av folkerettsregler som er vage eller uklare, vil kunne føre til at domstolene får en stor grad av makt til å presisere rettstilstanden, makt som Stortinget ved vedtakelse av nasjonal rett vanligvis har beholdt hos seg.

Det ble satt spørsmålstegn ved bruk av forrangsbestemmelser, da det ble hevdet at Stortinget reelt vil føle seg mer forpliktet av en lov med forrang enn av ordinær lov, og om et Storting ved å anvende denne form for inkorporasjon i

praksis vil binde et senere Storting på en sterkere måte. Det ble uttalt at forrangsbestemmelser derfor kan innebære mindre forutsigbarhet i lovgivningsarbeidet og i lovanvendelsen. Det ble hevdet at dersom forutberegneligheten svekkes i for stor grad, kan det skje en for stor maktforskyvning fra lovgivende til dømmende makt. Den daværende regjeringen var av den oppfatning at en forrangsregel burde reserveres for helt spesielle tilfeller. På denne måten ønsket regjeringen å øke forutsigbarheten og klarheten i rettssystemet, og dermed unngå en uheldig utvikling i retning av maktoverføring fra lovgivende til dømmende myndighet. Etter regjeringens syn innebar dette en forsiktighet når det gjaldt den fremtidige bruk av forrangsbestemmelser ved inkorporasjon av internasjonale konvensjoner.[139]

10.3 Norges deltagelse i FNs menneskerettighetskommisjons 61. sesjon

Norge deltok i perioden14. mars til 22. april 2005 på FNs menneskerettighetskommisjons 61. sesjon. Utenriksdepartementet redegjorde for sesjonen i et sammendrag.[140] Generalsekretærens reformforslag «In larger freedom», som omfatter omdanning av menneskerettighetskommisjonen til et menneskerettighetsråd, preget årets sesjon. UD opplyste at det var vanskelig å se tegn til enighet om felles målsettinger og virkemidler for å nå en slik reform. Videre ble det opplyst om de viktigste resultatene av årets sesjon, herunder opprettelse av nye mandater for menneskerettigheter og anti-terrorismetiltak, næringslivet og MR, minoriteter, samt overvåkning av menneskerettighetssituasjonen i Nepal og Sudan og vedtak av retningslinjer for erstatning til ofre for alvorlige menneskerettighetsovergrep. UD fremhevet at det mest sentrale, sett fra norsk side, var resolusjoner vedrørende menneskerettighetsforsvarere som Norge var forslagsstillere for. Videre var også tematiske resolusjoner for tortur, menneskerettigheter

139 For å lese om debatten rundt Stortingsmeldingen, se Geir Ulfsteins kronikk i Dagbladet den 7. april 2004, «*Menneskerettigheter – en trussel mot demokratiet?*». Tilgjengelig på http://www.dagbladet.no/kultur/2005/04/07/428157.html.

140 Tilgjengelig på http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/mrpolitikk/deltakelse/sesjoner/032201-220036/dok-bn.html.

og anti-terrorismetiltak, næringslivet og menneskerettigheter, vilkårlige henrettelser, urfolk og internt fordrevne viktig for Norge. [141]

141 Rapporten er tilgjengelig på UDs hjemmesider http://www.odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/mrpolitikk/deltakelse/sesjoner/032201-220036/dok-bn.html

ØVRIG INFORMASJON

Rapporter om Norge under internasjonale menneskerettighetsinstrumenter

FN:

- **SPR:** Den norske regjeringen skal iht. SPR artikkel 40 levere statsrapporter til FNs menneskerettighetskomité om status under SPR hvert femte år. Hittil er fem rapporter levert. Foreløpig siste rapport ble levert i oktober 2004. Norges sjette rapport skal leveres 1. august 2009.
- **ØSKR:** Den norske regjeringen skal iht. ØSKR artikkel 16 levere statsrapporter til FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter om status under ØSKR hvert femte år. Hittil er fire rapporter levert. Foreløping siste rapport ble levert i 2004. Norges neste rapport skal leveres 30. september 2009.
- **RDK:** Den norske regjeringen skal iht. RDK artikkel 9 levere statsrapporter til FNS rasediskrimineringskomité hvert annet år. Hittil er nitten rapporter levert. Foreløpig siste rapport ble levert i september 2005. Norges neste rapport skal leveres i 2007.
- **TK:** Den norske regjeringen skal iht. TK artikkel 19 levere statsrapporter til FNs torturkomité hvert fjerde år. Hittil er fem rapporter levert. Foreløpig siste rapport ble levert i desember 2004. Norges sjette rapport skal leveres 25. juni 2008.
- **KDK:** Den norske regjeringen skal iht. KDK artikkel18 levere statsrapporter til FNs kvinnediskrimineringskomité hvert fjerde år. Hittil er seks rapporter levert. Foreløpig siste rapport ble levert i juni 2002. Norges syvende rapport skal leveres 3. september 2006.
- **BK:** Den norske regjeringen skal iht. BK artikkel 44 levere statsrapporter til FNs komité for barnets rettigheter hvert femte år. Hittil er tre rapporter levert. Foreløpig siste rap-

port ble levert i april 2003. Norges neste rapport skal leveres 6. februar 2008.

- **BKs tilleggsprotokoll om barn i væpnet konflikt:** Den norske regjeringen skal iht. BKs tilleggsprotokoll om barn i væpnet konflikt artikkel 8 levere statsrapporter til FNs komité for barnets rettigheter hvert femte år. Hittil er ingen rapporter levert. Norges rapport skulle ha vært levert i oktober 2005.
- **BKs tilleggsprotokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi:** Den norske regjeringen skal iht. BKs tilleggsprotokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi artikkel 12 levere statsrapporter til FNs komité for barnets rettigheter hvert femte år. Hittil er en rapport levert, i november 2004. Norges neste rapport skal leveres 6. februar 2008.

ILO:

- **ILO konvensjon nr. 87 om foreningsfrihet og beskyttelsen av organisasjonsretten:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Foreløpig siste rapport ble levert i 2004. Norges neste rapport skal leveres i 2006.
- **ILO konvensjon nr. 98 om gjennomføringen av prinsippene for organisasjonsretten og retten til å føre kollektive forhandlinger:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges siste rapport ble levert i 2004. Norges neste rapport skal leveres i 2006.
- **ILO konvensjon nr. 100 om lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere av lik verdi:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2004. Norges neste rapport skal leveres i 2006.
- **ILO konvensjon nr. 111 om konvensjon om diskriminering i arbeidslivet:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2004. Norges neste rapport skal leveres i 2006.

- **ILO konvensjon om nr 182 om forbud mot og umiddelbare tiltak for å avskaffe de verste former for barnearbeid:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2003. Norges neste rapport skal leveres i 2005.
- **ILO konvensjon nr. 29 om tvangsarbeid:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2005. Norges neste rapport skal leveres i 2007.
- **ILO konvensjon nr. 105 om avskaffelse av tvangsarbeid:** Den norske regjeringen rapporterer hvert annet år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2005. Norges neste rapport skal leveres i 2007.
- **ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk:** Den norske regjering rapporterer hvert femte år, og ellers etter forespørsel fra komiteen. Norges foreløpig siste rapport ble levert i 2005. Norges neste rapport skal leveres i 2007.

Europarådet:

- **ESP:** Den norske regjeringen skal iht. ESP levere rapporter til Den europeiske sosialkomité hvert år, men slik at ESPs såkalte «harde kjerne» og øvrige bestemmelser rapporteres annet hvert år. Norges andre statsrapport (for artiklene 2–4, 8–11, 14–15, 17, 21–22, 24–25, 27 og 30–31) ble levert i 2004. Norges tredje rapport (for den såkalte «harde kjerne», artiklene 5–7, 12–13, 16, 19 og 20) ble levert i august 2005.
- **Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter:** Den norske regjering skal iht. rammekonvensjonen artikkel 25 levere rapporter på periodisk basis, og ellers etter forespørsel fra ministerkomiteen. Hittil er to rapporter levert, den foreløpig siste i oktober 2005.
- **Den europeiske torturforebyggingskonvensjon:** Den norske regjeringen er etter konvensjonens artikkel 1 forpliktet til at Den europeiske torturforebyggingskomité på kort varsel kan komme på offisielle besøk til landet med det formål å undersøke hvorvidt konvensjonens bestemmelser overholdes. Komiteens siste besøk fant sted i oktober 2005.

- **Kommisjonen mot rasisme og intoleranse:** Den norske regjeringen har akseptert at Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse iht. sitt mandat i resolusjon fra Europarådets ministerkomité utarbeider toårige rapporter på eget initiativ. Hittil er tre rapporter utarbeidet, den foreløpig siste i oktober 2005.

INTERNETTADRESSER

Følgende internettadresser er offisielle. Det finnes også flere uoffisielle, men likevel nyttige, internettsider som har omfattende samlinger av praksis for Norges oppfølging av menneskerettighetsforpliktelser (se *http://www.bayefsky.com* og *http://www.umn.edu/humanrts)*.

FN:

- Oversikt over status for Norges rapporteringsplikt under FN-konvensjoner:
  http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/RepStatfrset?OpenFrameSet
- FNs torturkomité:
  http://www.ohchr.org/english/bodies/cat/index.htm
- FNs menneskerettighetskomité:
  http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm
- FNs kvinnediskrimineringskomité:
  http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/
- FNs rasediskrimineringskomité:
  http://www.ohchr.org/english/bodies/cerd/index.htm
- FNs komité for barnets rettigheter:
  http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm
- FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter:
  http://www.ohchr.org/english/bodies/cescr/index.htm
- FNs høykommissær for menneskerettigheter:
  http://www.ohchr.org/english/

ILO:

- Rapportering og tvisteløsning under ILO-systemet:
  http://www.ilo.org/ilolex/english/index.htm
- Rapporter med tilsvar fra ILO:
  http://webfusion.ilo.org/public/db/standards/normes/appl/index.cfm?lang=EN
- Oversikt over rapporteringsfrister i ILO:
  http://webfusion.ilo.org/public/db/standards/normes/schedule/index.cfm.cfm?lang=EN

Europarådet:

- EMK og praksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstol:
  http://www.echr.coe.int/echr
- Informasjon om klageadgangen til EMD:
  http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Applicants/Information+for+applicants/Frequently+asked+questions/
- Den europeiske sosialpakt:
  http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/
- Europarådets torturforebyggingskomité:
  http://www.cpt.coe.int/en/about.htm
- Europarådets komité mot rasisme og intoleranse:
  http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/
- Europarådets rådgivende komité under Rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter:
  http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/

Nasjonale internettsider:

- Utenriksdepartementets menneskerettighetssider:
  http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html
- Utenriksdepartementets traktatregister:
  http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/traktater/032081-290004/dok-bn.html
- Utenriksdepartementets rapporteringsfrister:
  http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/rapport/bn.html
- Høyesterett:
  http://www.hoyesterett.no/1973.asp

NORSK SENTER FOR MENNESKERETTIGHETERS MANDAT SOM NASJONAL INSTITUSJON FOR MENNESKERETTIGHETER

Følgende forslag ble vedtatt uten endringer i statsråd 21. september 2001:

Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement kongelig resolusjon

Statsråd Trond Giske

Ref.nr.

Saksnr.01/1269

Dato 21.09.2001

ETABLERING AV OG MANDAT FOR NASJONAL INSTITUSJON FOR MENNESKERETTIGHETER VED INSTITUTT FOR MENNESKERETTIGHETER

Det fremsettes med dette forslag om etablering av nasjonal institusjon for menneskerettigheter ved Institutt for menneskerettigheter. Instituttet er en del av Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo.

Siden 1993 har FNs Generalforsamling anbefalt staten å ha en nasjonal institusjon for menneskerettigheter i henhold til de såkalte Paris-prinsippene. Prinsippene er fleksible anbefalinger, men legger spesielt vekt på uavhengighet fra nasjonale myndigheter. En nasjonal institusjon har som hovedformål å bistå offentligheten, frivillige organisasjoner og enkeltmennesker med rådgivning, utredning og informasjon knyttet til saksfeltet eller enkeltsaker som har menneskerettslige aspekter.

I St. Meld. nr. 21 (1999–2000) Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter står det følgende: «Regjeringen vil stille ressurser til rådighet slik at institutt for menneskerettigheter blir gitt status som nasjonal institusjon for menneskerettigheter i 2001. Utenriksdepartementet vil i

samråd med berørte departementet og fagmiljøer utrede nærmere hvilke oppgaver som skal legges til nasjonal institusjon, og hvordan denne best kan organiseres.»

Dette er fulgt opp i Innst. S. nr. 23 (2000–2001), hvor det står «Komiteen viser til at en nasjonal institusjon for menneskerettigheter skal legges til det nåværende Institutt for menneskerettigheter. Komiteen ønsker å understreke viktigheten av at en slik nasjonal institusjon er uavhengig av nasjonale myndigheter og at institusjonen må være mer enn et kompetansesenter. Forskningsaktivitet samt aktivitet knyttet til utredning, rådgivning og overvåking må gis prioritet.»

I Stortingets budsjettbehandling ble det satt av 3,5 millioner kroner til opprettelse av nasjonal institusjon for menneskerettigheter ved Institutt for menneskerettigheter (Budsjett-innst. S. nr. 12 (2000–2001).

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Utenriksdepartementet har i fellesskap utarbeidet forslag til mandat. Mandatet er utarbeidet i tråd med føringer i St. meld. nr. 21 (1999–2000), Innst. S. nr. 23 (2000–2001) og FNs anbefalinger.

Saken har vært forelagt Utenriksdepartementet, Justisdepartementet, Finansdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Sosial- og helsedepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Forsvarsdepartementet og Nærings- og handelsdepartementet. Det er ikke innkommet merknader.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

TILRÅR:

I Nasjonal institusjon for menneskerettigheter etableres ved Institutt for menneskerettigheter på Universitetet i Oslo

II Nasjonal institusjon for menneskerettigheter får mandat i samsvar med vedlagte forslag.

Forslag til mandat for nasjonal institusjon for menneskerettigheter:

Nasjonal institusjon skal bidra til større bevissthet om og bedre oppfyllelse av de internasjonalt vedtatte menneskerettighetene i Norge. Den skal bistå myndigheter, organisasjoner, institusjoner, og enkeltpersoner med utredning, rådgivning, utdanning og informasjon om forhold som berører menneskerettighetene. Dette skal skje på basis av egen forskning om og kontakt med forskningsmiljøer i Norge og internasjonalt.

En grunnleggende forutsetning er at den nasjonale institusjonen har kompetanse og kapasitet til egen forskning, grunnforsknings- så vel som oppdragsforskning. Denne kompetansen må ligge til grunn for institusjonens øvrige oppgaver. Nasjonal institusjon skal overvåke menneskerettighetssituasjonen i Norge, særlig gjennom forskningsrapporter og utredninger. Den skal ha en rådgivende funksjon overfor myndigheter og organisasjoner. Institusjonen skal ikke behandle enkeltsaker, men henvise til eksisterende ombudsordninger, rettsapparatet eller frivillige organisasjoner. Alle oppgaver kan utføres på eget initiativ eller på initiativ fra andre.

Nasjonal institusjon skal gi tilbud om utdanning i menneskerettigheter, herunder etter- og videreutdanning av spesielle grupper, som jurister, lærere, m m. Institusjonen skal også informere om menneskerettigheter, herunder til skoleverk, media og organisasjoner.

Nasjonal institusjon skal samarbeide med andre fagmiljøer og med relevante frivillige organisasjoner, nasjonalt og internasjonalt, og bidra til å styrke det samlede menneskerettighetsmiljøet i Norge.

FORKORTELSER:

BK	FNs konvensjon om barnets rettigheter
EMK	Den europeiske menneskerettighetskonvensjon
EMD	Den europeiske menneskerettighetsdomstol
ECRI	Europarådets kommisjon mot rasisme og intoleranse
ESP	Den europeiske sosialpakt
FN	De Forente Nasjoner
ILO	International Labour Organization
KDK	FNs kvinnediskrimineringskonvensjon
MRL	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven)
RDK	FNs rasediskrimineringskonvensjonen
SPR	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter
ØSKR	FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
TK	FNs torturkonvensjonen

Universitetet i Oslo
Norsk senter for menneserettigheter
Pb 6706 St. Olavs Plass
0130 Oslo

Besøksadresse:
Universitetsgaten 22–24

Telefon: +47 22 84 20 01
Telefaks: +47 22 84 20 02
E-post: info@nchr.uio.no
Web-adresse: www.humanrights.uio.no

ISBN 10: 82-8158-014-3
ISBN 13: 978-82-8158-014-5

Prosjektleder: Marius Emberland
Tekst: Jannicke Naustdal
Grafisk tilrettelegging: Christian Boe Astrup
Omslagsfoto: © Scanpix
Sats og trykk: GAN Grafisk AS

Denne årboken er tilgjengelig på Norsk senter for menneskerettigheters websider. Norsk senter for menneskerettigheter er et tverrfaglig senter ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Senteret er Norges Nasjonale institusjon for menneskerettigheter.

UNIVERSITETET
I OSLO

Norsk senter for menneskerettigheter